

T.C
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DOĞRUDAN YABANCI
SERMAYE YATIRIMLARI VE 1980 SONRASI
TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Canan GÜNEŞ

Danışman
Yrd.Doç.Dr. Adem ÜZÜMCÜ

KARS-2006

T.C
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Canan GÜNEŞ'in yüksek lisans tezi olarak hazırladığı **“Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve 1980 Sonrası Türkiye Ekonomisine Etkileri ”** adlı bu çalışma, yapılan tez savunması sınavı sonunda jüri tarafından Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği uyarınca değerlendirilerek oy ile kabul edilmiştir.

...../...../ 2006

Adı Soyadı	İmza
Başkan :
Üye :
Üye :
Üye :

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun
...../...../..... gün ve/..... sayılı kararıyla
onaylanmıştır.

.....
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

ÖZET.....	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ.....	III
KISALTMALAR.....	IV-V
TABLO LİSTESİ.....	VI-VII
GİRİŞ.....	1-3

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE BOYUTLARI

1.1. Küreselleşme: Tanımı ve Bir Süreç Olarak Teorik Yönü	4
1.2. Küreselleşmeyi Ortaya Çıkaran Faktörler	6
1.2.1. Teknolojik Gelişmeler	7
1.2.2. Politik Gelişmeler.....	8
1.2.3. Ekonomik Gelişmeler	8
1.2.3.1. Dış Ticaretin Serbestleşmesi	9
1.2.3.2. Sermaye Hareketlerinde Serbestleşme.....	11
1.2.3.3. İş Gücü Piyasalarındaki Gelişmeler.....	12
1.3. Ekonomik Küreselleşmenin Boyutları	12
1.3.1. Çok Uluslu Şirketler ve Küreselleşme.....	14
1.3.2. Uluslararası Ticaret ve Küreselleşme	20
1.3.3. Finans Alanında Küreselleşme.....	23
1.3.3.1. Portföy Yatırımlarının Küreselleşmesi	25
1.3.3.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Küreselleşmesi	25
1.4. Küreselleşmeye Yaklaşımlar	26
1.4.1. Küreselleşmeye Karşı Olumlu Yaklaşımlar	26
1.4.2. Küreselleşmeye Karşı Olumsuz Yaklaşımlar	28

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

2.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Tanım ve Kapsamı	30
---	----

2.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Nedenleri	34
2.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri	37
2.3.1. Ekonomik Faktörler	37
2.3.2. Siyasi Faktörler.....	39
2.3.3. Sosyo-Kültürel Faktörler.....	39
2.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Biçimleri.....	40
2.4.1. Ortak Girişim ve Tam Mülkiyete Dayalı Bağlı Şirket.....	40
2.4.2. Şirket Birleşmeleri	41
2.4.3. Stratejik Birleşmeler	41
2.5. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülke Ekonomisine.....	42
Olumlu ve Olumsuz Etkileri	42
2.5.1. Olumlu Etkileri	42
2.5.2. Olumsuz Etkileri.....	43
2.6. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Etkileri.....	45
2.6.1. Milli Gelir Üzerindeki Etkileri	45
2.6.2. Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkisi	47
2.6.3. İstihdam Üzerindeki Etkisi.....	49
2.6.4. Teknoloji Üzerindeki Etkisi	51
2.6.5. Tasarruf Üzerindeki Etkisi	52
2.7. Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI).....	53
2.8. Uluslararası Tahkim	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ 1980 SONRASI TÜRKİYE'DE GELİŞİMİ VE DURUMU

3.1. Osmanlı Dönemi.....	62
3.2. Cumhuriyet Dönemi	64
3.3. 1980 Sonrası Dönem.....	69
3.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında 1980 Sonrası Gelişmeler.....	73
3.4.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yıllara Göre Dağılımı.....	73
3.4.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım İzinlerinin Sektörel Dağılımı	77
3.4.3. Mevcut Yabancı Sermayeli Kuruluşların Sektörel Dağılımı	79
3.4.4. İzin Verilen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülke.....	80
Gruplarına Göre Dağılımı.....	80
3.4.5. Mevcut Yabancı Sermayeli Kuruluşların Ülke Gruplarına Göre	82
Dağılımı	82
3.4.6. Yabancı Sermaye İzinlerinin Yatırım Türlerine Göre Dağılımı.....	83
3.4.7. Yabancı Sermayeli Şirket Yatırımlarına Verilen Teşvikler	84
3.5. Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Çekebilecek	85
Başlıca Güçlü Yönleri	85
3.6. Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Önündeki Engeller.....	86

3.7. Türkiye'ye Yabancı Sermaye Çekmenin Yolları	88
3.8. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının 1980 Sonrası Türkiye	90
Ekonomisine Etkilerinin Analizi.....	90
3.8.1. İhracata Katkıları	90
3.8.2 Satışlara Katkıları	92
3.8.3. Teknolojik Gelişmeye Etkisi	93
3.8.4. İstihdama Etkisi	95
3.8.5. Tasarrufa Etkisi.....	98
3.9. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülke Ekonomileri Üzerine Etkilerine Dair Yapılan Bazı Ekonometrik Çalışmaların Sonuçları	99
SONUÇ	103
KAYNAKÇA	107
ÖZGEÇMİŞ.....	118

ÖZET

Gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı önemli sorunlardan birisi de tasarruf yetersizliğidir. Günümüzde ve geçmişte bu sorun ülkeleri dış kaynaklardan ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından yararlanma yoluna itmiştir. Gerek gelişmiş ülkeler gerekse gelişmekte olan ülkeler, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını kendi ülkelerine çekebilmek için çaba sarf etmektedirler. Bunun sebebi doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sağladığı sermaye, yeni teknoloji, istihdam artışı ve geniş dış pazar olanaklarından yararlanma isteğidir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının büyük çoğunluğu günümüzde Çok Uluslu Şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından gerektiği ölçüde yararlanmak isteyen Türkiye’de 1980’li yıllardan sonra dışa açılma politikası izlemiştir. Küreselleşme sürecinin hızla sürdüğü günümüzde, Türkiye diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, sahip olduğu avantajlara rağmen, yabancı sermaye çekme konusunda son birkaç yıl dışında yeteri kadar başarılı olamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Çok Uluslu Şirketler, Türkiye Ekonomisi, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Etkileri

ABSTRACT

One of the important problems that the developing countries face is the insufficiency of saving. Nowadays, as in the past, the problem has led the countries to benefit from foreign sources and foreign direct investment. Not only the developed countries but also the developing countries strive to attract foreign direct investment in their own countries. The reason behind this attempt is the wish to make use of the capital, new technology, the increase of the employment and a wide range of market facilities provided by the foreign direct investment. Today majority of the foreign direct investment has been carried out by mutlti-national corparations.

Turkey, which longs enormously for benefitting from the foreign direct investment, has followed the policies to open its markets to foreign investors since the 1980s. Today at a time in which the process of globalization has gained a great deal of speed, Turkey, when compared with other countries, has been unable to attract foreign investors, apart from a few examples, although it has some advantages.

Keywords: Globalization, Foreign Direct Investment, Multi-National Corporations, Turkish Economy, The Effect of Foreign Direct Investment

ÖNSÖZ

1980'li yıllardan itibaren sıkça kullanılmaya başlanan küreselleşme kavramı, bir dönüşüm sürecini ifade etmektedir. Dünya ekonomilerindeki hızlı gelişmeler, serbest ticaretin yayılması, bilgi teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, vb. küreselleşme kavramının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Küreselleşmeyle beraber ulusal ekonomilerin bütünleşerek yaygın ticaret alanları oluşturduğu son yıllarda, sermaye akımları da kolaylaşmış ve hız kazanmıştır. Gelişmiş ülkeler daha çok sermaye ihraç ederken, gelişmekte olan ülkeler de uluslararası sermayeyi kullanarak kalkınma çabası içine girmişlerdir.

Gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelerdeki yabancı sermayeyi kendilerine çekebilmek için bir takım teşvikler düzenlemekte ve uygun koşullar oluşturmaktadırlar. Gerekli önlemler alındığı takdirde ülkeler yabancı sermayeyi çekme konusunda başarılı olabilmektedirler.

Türkiye'de de yabancı sermayeyi çekme konusunda özellikle 1980'den sonra, bir dizi önlemler alınmasına rağmen başarılı olunamamıştır. Bunun nedeni ülkede ekonomik ve siyasi istikrarsızlığın olması, yabancı sermayeye karşı çekingen olunması, uygulanan teşviklerin yeteri olmaması gibi nedenlerdir. Bu gibi sorunların çözülmesi için gereken tedbirlerin alınması halinde ülkeye daha fazla yabancı sermaye çekilebilecektir. Bu çalışmada doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının 1980 sonrasında Türkiye ekonomisine etkileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda ülkeye daha fazla yabancı sermaye gelmesini sağlayacak çözüm önerileri üretilme yoluna gidilmiştir.

Çalışma konusunun belirlenmesinde bana yol gösteren ve çalışmanın bütün aşamalarında gerekli yardım ve katkılarını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Dç.Dr. Adem ÜZÜMCÜ başta olmak üzere ailem ve arkadaşlarıma da teşekkürü bir borç bilirim.

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği (European Union-EU)

ABD: Amerika Birleşik Devletleri (United States of America-USA)

APEC: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (Asia-Pacific Economic Cooperation)

ASEAN: Güneydoğu Asya Ulusları Birliği (Association of Southeast Asian Nations)

BSK: Büyük Sanayi Kuruluğu

ÇUŞ: Çok Uluslu Şirketler (Multinational Enterprises-MNE)

EFTA: Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (European Free Trade Association)

FDI: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Foreign Direct Investment)

GATT: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade)

GOÜ: Gelişmekte Olan Ülkeler (Developing Countries)

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

IBRD: Dünya Bankası (International Bank for Reconstruction and Development)

ICC: Uluslararası Ticaret Odası Tahkim Komisyonu (International Chamber of Commerce)

ICSID: Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıkları Çözüm Merkezi (International Council of Societies of Industrial Design)

IMF: Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)

ITO: Uluslararası Ticaret Örgütü (International Trade Organization)

MAI: Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (Multilateral Agreement on Investment)

MERCOSUR: Güney Amerika Ortak Pazarı (Common Market for the Southern Cone of America)

MFI: Yatırımların Çok Taraflı Kurallara Bağlanması (Multilateral Framework for Investment)

MIGA: Çok Taraflı Yatırımları Garantileme Ajansı (Multilateral Investment Guarantee Agency)

NAFTA: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (North American Free Trade Agreement)

OECD: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (Organisation for Economic Co-operation and Development)

OPEC: Petrol İhraç Eden Ülkeler Organizasyonu (Organisation of the Petroleum Exporting Countries)

TPKKK: Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu

UNCITRAL: Birleşmiş Milletler Örgütü Tahkim Komisyonu (United Nations Conference on International Trade Law)

WTO: Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization)

TABLO LİSTESİ

Sayfa No:

Tablo 1.1: Dünyanın En Büyük On Çok Uluslu Şirketi (Milyon \$-2004).....	19
Tablo 1.2: Küreselleşmenin Boyutlarındaki Değişim (1987-1997).....	21
Tablo 1.3: Ortalama Ekonomik Büyüme Oranları (%).....	22
Tablo 1.4: Dünya Mal İhracat ve Üretim Hacimlerinde Yıllık Yüzde Büyüme,.....	23
1990-2000 (Mal Gruplarına Göre %)	23
Tablo 2.1: Çok Uluslu Şirketlerin Faaliyette Buldukları Sektörlere Göre	32
Tarihi Gelişimi (1800-2000).....	32
Tablo 2.2: Yabancı Sermaye Yatırım İkliminde Meydana Gelen Değişiklikler	34
(1991-2000)	34
Tablo 3.1: 1910 Yılında Yapılan Doğrudan Yabancı Yatırımlar	63
Tablo 3.2: Türk Hükümetince Satın Alınan Ayrıcalıklı Yabancı Şirketler	64
Tablo 3.3: 1954-1979 Döneminde Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı	67
Sermaye (Milyon Dolar)	67
Tablo 3.4: 1980-1989 Döneminde Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının	73
Yıllara Göre Dağılımı.....	73
Tablo 3.5: 1990-2005 Döneminde Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının ...	75
Yıllara Göre Dağılımı.....	75
Tablo 3.6: Türkiye'de İzin Verilen Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı.....	78
(1980-2003)	78
Tablo 3.7: Türkiye'de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Kuruluşların	80
Sektörel Dağılımı (Milyon TL).....	80
Tablo 3.8: Yabancı Sermaye İzinlerinin Ülkelere Göre Dağılımı (Milyon \$).....	81
Tablo 3.9: Türkiye'de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayenin Ülkelere	83
Dağılımı (2003).....	83
Tablo 3.10: Kuruluş Türlerine Göre Yabancı Sermayeli Şirketler (Adet).....	84
Tablo 3.11: Yabancı Sermayeli Şirketlerin Yatırımlarına Verilen Teşvik.....	85
Belgeleri (2000-2005).....	85

Tablo 3.12: İhracat Aktivitesi ve Yabancı Sermaye (2003)	91
Tablo 3.13: Toplam Satış Aktivitesi ve Yabancı Sermaye (2003)	92
Tablo 3.14: Teknolojik Göstergeler Sıralamasında Türkiye (2002)	94
Tablo 3.15: İstihdam Aktivitesi ve Yabancı Sermaye (2003)	97

GİRİŞ

Küreselleşme, dünyada ekonomik, sosyal, kültürel, finansal, politik ve teknolojik anlamda ülkeleri birbirine yakınlıştıran bir süreç olarak ifade edilmektedir. Bu süreçte uluslararası ticaretin gelişmesiyle beraber ülkeler arasında sermaye akımları, haberleşme ve bilgi işlem teknolojisindeki gelişmeler artarak serbestleşmiştir. Küreselleşme kavramının ortaya çıkmasında soğuk savaş döneminin sona ermesi de etkili olmuştur.

Serbest piyasa ekonomisinin yaygınlaşması, uluslararası firmaların sınır ötesi satış yapmak ve maliyetlerini düşürmek amacıyla daha ucuza kaynak sağlama çabaları ve dünyanın tek bir pazarda bütünleşmeye başlaması ekonomik anlamda küreselleşmeyi gündeme getirmiştir. Ekonomik küreselleşme üretim ve finansal faaliyetlerin küreselleşmesi olarak iki farklı alanda ortaya çıkmıştır. Üretimin küreselleşmesi, ulusal düzeyde üretim yapan firmaların faaliyetlerini dünyanın çeşitli ülkeleri arasında yaymalarını ifade etmektedir. Finansal faaliyetlerin küreselleşmesi ise, sermayenin coğrafi sınırları aşır, daha düşük riskle daha yüksek kazanç sağlayacak ülkelere kaymasını ifade etmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler uyguladıkları finansal serbestleşme programları ile dışı açılarak uluslararası sermaye hareketlerinden faydalanmaya çalışmışlardır. Yabancı sermaye bir ülkeye iki yoldan gelmektedir. Birincisi portföy yatırımları, ikincisi ise doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları bir ülkeye, bir firmayı satın almak, yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini artırmak yoluyla gelmektedirler. Bu yatırımların amacı, sadece gittikleri ülkelerin sermaye açığını kapatmak değil aynı zamanda kendi ülkelerinde elde ettikleri kardan daha yüksek kar elde etmektir. Ayrıca yatırım yapılmak istenen ülkenin siyasal ve ekonomik istikrarı ve yabancı sermaye konusundaki yasal düzenlemeleri yatırım kararı alınmasında önem arz etmektedir.

Türkiye’de tasarruf yetersizliği nedeniyle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına kapılarını açmıştır. Fakat, ülkede yatırımların teşvik edilmesine ve bu yönde en serbest Yabancı Sermaye Mevzuatına sahip olunmasına rağmen istenilen başarı elde edilememiştir.

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanan bu çalışmanın amacı, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye'deki gelişiminin ve 1980 sonrası ekonomiye etkilerinin incelenmesidir. Bu çalışmadaki hipotezimiz doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülke ekonomilerine pozitif anlamda etki ettiği ve Türkiye ekonomisine de 1980 sonrasında ekonomik olarak pozitif katkıda bulunduğudır. Dönem olarak ele alındığında 1980-1989 döneminde Türkiye'de doğrudan yabancı sermaye yatırımları artan bir seyir izlemiştir. 1990-2005 döneminde ise bu artış daha önemli miktarlara ulaşmıştır.

Bu tez çalışmasında kaynak taraması yöntemi ile mevcut verilerden ve kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu süreçte mevcut durum analiz edilerek belirli bir sonuca ulaşmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde öncelikle küreselleşmenin teorik yönü ortaya konarak küreselleşmeyi ortaya çıkaran faktörler üzerinde durulacaktır. Ekonomik küreselleşme bağlamında üretimin ve finansal faaliyetlerin küreselleşmesi incelenecektir. Finansal faaliyetlerin küreselleşmesiyle beraber ortaya çıkan portföy yatırımları ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına değinilecektir. Daha sonra küreselleşmeye karşı geliştirilen olumlu ve olumsuz yaklaşımlar üzerinde durulacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kapsamı, nedenleri, belirleyicileri ve biçimleri incelenecektir. Daha sonra doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülke ekonomilerine olumlu ve olumsuz etkileri değerlendirilecektir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının milli gelir, ödemeler dengesi, istihdam, teknoloji ve tasarruflar üzerine etkilerine değinilecektir. Son olarak da Çok Taraflı Yatırım Anlaşması ve tahkim konuları incelenecektir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye'deki gelişimi kapsamında; Osmanlı dönemi, Cumhuriyet dönemi ve 1980 sonrası dönem incelenecektir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının 1980 sonrasında yıllara, sektörlere, ülkelere ve yatırımların türlerine göre dağılımı değerlendirilecektir. Daha sonra Türkiye'nin doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekebilecek başlıca gücü yönleri ve Türkiye'ye yabancı sermaye çekebilmenin yolları tartışılacaktır. Bunun yanında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının 1980 sonrasında Türkiye ekonomisi bağlamında; ihracata, satışlara,

teknolojik gelişmeye, istihdama ve tasarruf üzerine etkileri ve katkıları incelenecektir. Son olarakta doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ÷lke ekonomilerine etkileri üzerine yapılan bazı ekonometrik çalışmaların sonuçları değerlendirilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE BOYUTLARI

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ortaya çıkışında küreselleşme sürecinin önemli rolü bulunmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının incelendiği bir çalışmada da küreselleşme olgusu ve sürecinin değerlendirilmesi bu nedenle kaçınılmaz olacaktır. İşte bu bağlamda, çalışmanın ilk bölümünde öncelikle küreselleşmeyi ortaya çıkaran faktörler üzerinde durulacak daha sonra ekonomik küreselleşme, finansal faaliyetlerin küreselleşmesi, portföy yatırımları ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları değerlendirilecektir. Son olarak da küreselleşmeye karşı olumlu ve olumsuz yaklaşımlar incelenecektir.

1.1. Küreselleşme: Tanımı ve Bir Süreç Olarak Teorik Yönü

Küreselleşme sözcüğü son yıllarda dünyada yaşanan çok çeşitli gelişmeleri tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Bu gelişmelerin politik, ekonomik, kültürel, toplumsal ve teknolojik boyutları olduğu için de küreselleşmenin tanımı ve anlamı kişiden kişiye değişmektedir. Küreselleşme konusunda birbirine alternatif olabilecek çeşitli tanımlamalar yapılmaktadır. Bunlardan birinde; küreselleşme, toplumsal ve ekonomik ilişkilerin ulusal devletin tanımlanan sınırlarının dışına çıkarak dünyaya genişlemesi, ülkeler ve toplulukları birbirine bağlayan bağların sıklaşması ve böylece giderek artan ölçüde bir bütünleşme sürecini ifade etmek üzere kullanılmaktadır (Demir, 2001: 75). Kimileri bu sürecin tarihsel doğuşunu 1800'lere dayandırırken kimileri de özellikle 1980 yılından itibaren teknolojik ilerleme ile birlikte bilgi çağına girildiğini ve asıl küreselleşmenin bu noktadan itibaren gelişme gösterdiğine vurgu yapmaktadırlar. Dolayısıyla farklı perspektiflerden bakıldığı için söz konusu sürece ilişkin çok çeşitli çözümlerin olduğunu görürüz. Ama genel olarak bakıldığında tartışmalarda çoğunluğun hemfikir olduğu nokta küreselleşmenin bir süreç olduğu gerçeğidir.

Bir başka yaklaşıma göre de küreselleşme; ülkeler arasında mal, hizmet, uluslararası sermaye akımları ve teknolojik gelişimin hızlı bir şekilde artmasını, serbestleşmesini ve bunların sonucunda ortaya çıkan ekonomik gelişmeyi ifade eder.

Bu tanıma göre küreselleşme; ülkeler arasındaki mali işlemleri, çeşitliliğini, değer artışlarını, hizmetler ve uluslararası sermaye akımlarındaki artışları, teknolojinin çok hızlı ve yaygın bir şekilde yükselmesini, ekonomik yönden gelişme ve bütünleşmeyi ifade etmektedir (Öz, 2001: 97).

Başka bir tanıma göre küreselleşme; ülkeler arasındaki ekonomik, politik ve sosyal ilişkilerin gelişmesi, ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin, inanç ve beklentilerin daha iyi tanınması, ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi farklı görünen ancak birbiriyle bağlantılı olguları içermektedir. (Eroğlu ve Albeni, 2003: 20).

Farklı bir perspektiften bakıldığında küreselleşme süreci, dünyadaki ekonomik ve sosyal yönden meydana gelen bir dizi değişimin doğal sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreç geçmiş dönemlerde ortaya çıkan gelişmiş-azgelişmiş ülke, sanayileşmiş-sanayileşmekte olan ülke ve merkez-çevre ülke ayrımlarını anlamsızlaştırmıştır (Muter vd., 2002: 241).

Küreselleşme en genel anlatımla ulaşım, haberleşme ve bilgi işlem teknolojisindeki gelişmelerin, toplumsal düzenlemeler üzerinde mekansal uzaklıklardan kaynaklanan farklılıkları ortadan kaldırdığı bir süreci anlatmak üzere kullanılmaktadır. Toplumsal hayatın başlıca düzenleme alanları ekonomik, politik ve kültürel alanlar olarak düşünüldüğünde, küreselleşme toplumsal hayatın bütün bu alanlarında, geleneksel mekana bağlı koşullardan çözülme sürecini ifade etmektedir. Bu yaklaşımla bakıldığında ekonomik boyutu ile küreselleşme, üretim faktörlerinin, mal ve hizmetlerin, yatırım ve yönetim ile bilgilerin uluslar arasında engel tanımadan dolaştıkları bir dünyayı idealize etmektedir. Kültürel anlamda ise, farklı kültürlerin kaynaşması, insanların yaşam tarzlarının, tercihlerinin, değer yargılarının giderek birbirine benzemesi anlamına gelmektedir (Demir, 2001: 75).

Günümüzde küreselleşme olgusuyla ilgili sürecin önemi üzerine çok geniş bir literatür oluşmuştur. Bu konuya ilişkin birbirinden tümüyle farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla gerek teorisyenler gerekse uygulamacılar arasında bir uzlaşmadan bahsetmek olası değildir. Küreselleşmenin siyasal, kültürel ve ekonomik sonuçları yaygınlık kazandıkça, taraftarları kadar karşı çıkanların

sayılarında da artış olmuştur. Çünkü küreselleşmeden kazananlar olduğu kadar kaybedenlerde mevcuttur (Bozkurt, 2000: 16).

Bu bağlamda üzerinde en çok tartışılan konulardan birisi, küreselleşme sürecinin başlangıç noktasının ne zaman olduğudur. Bu konudaki tartışmalar, genelde üç ayrı görüş üzerinde yoğunlaşmaktadır (Eroğlu ve Albeni, 2003: 22). Bu görüşlerden ilkinde göre küreselleşme süreci, tarihin başlangıcı ile aynı yaşıttır. Ancak tarihin başlangıcından beri varolan bu süreç son yıllarda bir ivme kazanmıştır. İkinci görüşe göre, modernleşme ve kapitalizmin gelişmesi ile küreselleşme süreci yaşıttır ve şu andaki durum bu sürecin hızında bir artış yaşanmasıdır. En son görüşe göre ise, küreselleşme son yıllarda ortaya çıkan bir olgudur. Buna göre küreselleşme olgusu, sanayi ötesi toplum ve kapitalist düzenin çözülmesiyle gündeme gelmiştir.

1.2. Küreselleşmeyi Ortaya Çıkaran Faktörler

Ekonomistler arasında, küreselleşme genellikle 1980'lerden itibaren ortaya çıkan bir olgu olarak değerlendirilmekte ve teknolojik gelişmeyle olan yakın ilişkisi vurgulanmaktadır. Küreselleşmenin özellikle finans piyasaları, yabancı sermaye ve dış ticaret gibi alanlarda geliştiği ileri sürülmektedir (Ekin, 1999: 55). Ulaşım, enformasyon, mikro-elektronik ve iletişim alanındaki teknolojik gelişmeler ülkeleri hızla birbirlerine yakınlaştırmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sonucu ulaşım ve iletişim maliyetleri büyük ölçüde düşmüş ve ülkeleri, insanları ve piyasaları birbirinden ayıran zaman ve mekan gibi doğal engeller ortadan kalkmıştır.

Küreselleşmeyi ortaya çıkaran bir başka husus, özellikle II. Dünya savaşından sonra hızlanan finansal liberalleşme hareketleridir. Liberalleşme hareketlerinin artmasında uluslararası kuruluşlar kadar hükümet politikaları da önemli rol oynamıştır. Devlet anlayışındaki değişimler ve piyasa ekonomisinin ülkeler arasında giderek artan ölçüde benimsenmesi, dış ticaret ve sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasına ortam hazırlamıştır (Aktan ve Şen, 1999: 106).

Uluslararası ticaretteki serbestleşmenin doğal sonucu olarak ülkeler arasındaki sermaye hareketleri, ulaşım ve iletişim maliyetlerindeki azalmalar, bilgi teknolojilerindeki ilerlemeler; firmalara neyin, nerede, nasıl üretileceği ve kime satılacağı konusunda çok farklı tercihler sunabilmektedir. Böylece bir yandan sınırları ulus ötesine taşan şirketler (ÇUŞ'lar) hızla çoğalırken diğer yandan da

piyasalardaki rekabet gittikçe artmaktadır. Dışa açılmayla birlikte, yurt dışı yatırımların artışı, uluslararası üretimi artırarak bir yandan ulusal piyasayı genişletirken diğer yandan da daha büyük ve geniş ölçekli bölgesel ve küresel piyasaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Muter vd., 2002: 239).

Küreselleşmenin ortaya çıkmasında soğuk savaş döneminin sona ermesi de önemli ölçüde etkili olmuştur. Soğuk savaş döneminin sona ermesi, küreselleşmenin önündeki engelleri ortadan kaldırmış ve eski Doğu Bloku ülkelerinin batı ile yakın ekonomik ve siyasi entegrasyon içine girmelerine ortam hazırlamıştır. İletişim ve ulaşım teknolojisindeki gelişmeler sonucu ortaya çıkan tüketici tercihlerindeki değişimler, ülkeleri birbirlerine yaklaştırmıştır. Ayrıca, tüketiciler küresel firmalar tarafından üretilen ucuz ve kaliteli mal ve hizmet çeşitlerini yakından tanıma fırsatına kavuşmuşlardır (Aktan ve Şen, 1999: 106). Küreselleşme sürecinin ortaya çıkmasında, yukarıda bir kısmı belirtilen çok sayıda faktör etkili olmuştur. Bu faktörleri üç ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar, teknolojik gelişmeler, politik gelişmeler ve ekonomik gelişmelerdir.

1.2.1. Teknolojik Gelişmeler

Küreselleşme, son yıllarda yaşanan ve bilişimde devrim yaratan teknolojik gelişmelerin hem nedeni hem de sonucudur. Teknolojide meydana gelen yenilikler telekomünikasyonda büyük ilerlemelere neden olmuştur. Daha önce fiziki uzaklıkların neden olduğu engeller ve yüksek maliyetler ülkeler arasındaki ekonomik ilişkileri, teknoloji ve bilgi alışverişini önemli ölçüde kısıtlamaktaydı. Teknolojik gelişmeler, hem yeni olanaklar sağlayarak hem de varolan araçların kullanım maliyetlerini düşürerek küreselleşmeye katkıda bulunmaktadır. Teknoloji, küreselleşme sürecinde yeterli koşul değildir; ancak olmazsa olmaz koşuldur. Günümüzde olağanüstü bir hızla ucuzlayarak yaygınlık kazanan bilgi teknolojileri, uluslararasıdaki değişim ve etkileşim sürecinde, küresel dönüşümü hızlandırmaktadır (Bozkurt, 2000: 17).

Bilgi, dünyada sadece insanlar arası ilişkileri biçimlendiren bir çerçeve değildir. Aynı zamanda bir girdi olarak da ekonomide önemli bir üretim unsuru olmuş ve bilgi ekonomisi adı altında ulusal ekonomilerin önemli bir sektörü haline gelmiştir. Yeni üretim teknolojilerinin geliştirilmesi, yeni ürünlerin, yeni piyasaların

keşfedilmesi ve yeni pazarlama yöntemlerinin geliştirilmesinde bilginin işlevi artmış ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde bilgi ucuz bir mal haline gelmiştir. Bilgi edinme maliyetinin düşmesi piyasaları etkinleştirmiş ve kaynakların verimliliğini artırmıştır (Toprak vd., 2001: 25-26).

1.2.2. Politik Gelişmeler

1940'lı yılların sonuna doğru başlayan soğuk savaş dönemi, dünyanın ekonomik olduğu kadar politik olarak da bloklaşması sonucunu doğurmuştur. O yıllardan 1990'lı yıllara kadar geçen dönemde yeryüzünde üç dünyanın olduğu varsayılmıştır. Birinci dünya ABD'nin liderliğini yaptığı gelişmiş ülkelerden oluşmaktaydı. Bu ülkelerde siyasi yapı çoğulcu demokrasiye, ekonomik yapı ise piyasa ekonomisine dayanıyordu. İkinci dünya Sovyetler Birliği'nin liderliğini yaptığı sosyalist ülkelerden oluşmaktaydı. Bu ülkelerde siyasi yapı tek parti yönetimine, ekonomik yapı ise planlamaya dayanıyordu. Üçüncü dünya ise, batının eski sömürgesi gelişmekte olan ülkelerden oluşmaktaydı. Belli bir liderleri yoktu. Bu ülkelerdeki siyasi örgütlenme çoğulcu demokrasiden askeri diktatörlüklere kadar çeşitlilik göstermekteydi. 1980'li yılların sonlarında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte soğuk savaş dönemi sona ermiştir. Doğu blokunun yıkılmasıyla bu bölgedeki ülkelerde piyasa ekonomisine geçiş süreci başlamıştır (Devrim, 2001: 939).

Siyasal küreselleşme, ulus-devletin üstünlüğünü sarsmış ve ulus devletleri, yetkilerini başkalarıyla paylaşmaya mecbur bırakmıştır. Bu devletler yetki ve otoritelerini uluslararası ve uluslar üstü kuruluşlara devretmeye başlamıştır. Bu süreçte uluslararası ilişkilerin artmasına paralel olarak sorunların uluslararası arenaya taşınması da artış göstermiş ve bunların çözümü uluslararası işbirliğini zorunlu hale getirmiştir (Aktan ve Şen, 1999: 107).

1.2.3. Ekonomik Gelişmeler

Küreselleşmenin en önemli göstergelerinden biri de uluslararası ekonomik düzenin evrimidir. Bu bağlamda en önemli gelişmelerden birisi, kumanda ekonomilerinden serbest piyasa ekonomisine geçişin sağlanmasıdır. Bu geçişi sağlamanın kolay olmadığı, piyasa sisteminin işleyebilmesi için gerekli düzenlemelerin kültürel ve siyasi alanda da uygulanması gerektiği bilinmektedir. Çünkü ekonominin dönüşümü, ahlak kurallarından tüketim alışkanlıklarına, hukuk

kurallarından toplumsal kurumlara kadar her alanda bir dizi değişimin yapılmasını zorunlu kılmaktadır (Toprak vd., 2001: 30).

1980'li yıllar kumanda ekonomisiyle yönetilmeyen devletlerin de müdahaleci ekonomi anlayışından hızla uzaklaştığı, hükümetlerin küresel dünyaya ayak uydurmak için gerekli ekonomik düzenlemeleri yaptığı bir dönem olmuştur. Dünyada birçok ülke, uluslararası mal ve sermaye hareketlerinin üzerindeki kısıtlamaları ve denetimleri azaltan uygulamaları hayata geçirmiş ve devletin ekonomik hayata müdahalesini azaltma yoluna gitmiştir (Güçlü ve Ak, 2001: 912). Ekonomik anlamda ülkelerin büyük bir kısmı birbiriyle bütünleşmeye başlamıştır. Örneğin Tayland'da başlayan bir kriz bütün Asya'yı etkilediği gibi Türkiye'yi de etkileyebilmektedir. Ya da Rusya'da yaşanan bir kriz sonrasında Türkiye'den bu ülkeye ihracat yapan firmalar kapılarına kilit vurmak zorunda kalabilmektedirler. Bu durum doğal olarak ülkeleri kendi politikaları kadar, başka ülkelerin izlediği ekonomik ve siyasal politikalar konusunda da duyarlı olmaya zorlamaktadır (Bozkurt, 2000: 18).

Küreselleşmeye yol açan ekonomik gelişmeleri, dış ticaret alanında serbestleşmeler, sermaye ve işgücü hareketlerindeki gelişmeler bağlamında ele alabiliriz.

1.2.3.1. Dış Ticaretin Serbestleşmesi

Dünya ticaretini serbestleştirme çabaları önce sanayileşmiş ülkeler arasında ortaya çıkmış daha sonra az gelişmiş ülkelerde bu akıma katılmışlardır. II. Dünya savaşı sonrasında ülkeler, bozulan ekonomilerini düzeltebilmek ve kalkınma süreçlerini hızlandırabilmek için bir yandan bölgesel entegrasyonlara yönelirken diğer yandan da uluslararası dış ticareti geliştirme ve serbestleştirme çabasına girmişlerdir. Avrupa kıtasında; Avrupa Birliği (AB) ve Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA), Amerika kıtasında; Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA) ve Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR), Asya kıtasında; Güneydoğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN) ve Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) bölgesel entegrasyonlar olarak ortaya çıkmıştır.

Uluslararası ticareti serbestleştirme çabasındaki sanayileşmiş ülkeler II. Dünya Savaşı sona ermeden 1944 yılında Bretton Woods'ta toplanmışlardır.

Toplantıda, Bretton Woods sistemi olarak da adlandırılan Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'nın (IBRD) temelleri atılmıştır. Uluslararası ticaretin serbestleşmesi yönündeki başka bir gelişme de, 1947 yılında Havana'da toplanan elli kadar ülkenin, kurulmasını kararlaştırdığı Uluslararası Ticaret Örgütü (ITO) olmuştur. Bu örgütün temel görevinin uluslararası ticarete gümrük tarifeleri ve öteki kısıtlamaların kaldırılarak, dünya ticaretinin serbestleştirilmesi olduğu belirtilmiştir. Ancak bu örgütün kurulmasını başta ABD olmak üzere bazı sanayileşmiş ülkeler onaylamamıştır. Bu örgütün kuruluşunun engellenmesi üzerine, geçici bir anlaşma olarak 1947 yılında Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) imzalanmıştır (Seyidoğlu, 2003a: 193).

GATT, üye ülkeler arasında ticaretin serbestleştirilmesini, gümrük vergilerinin düşürülmesini, miktar kısıtlamalarının kaldırılmasını ve dış ticaret rejimlerinin üye ülkeler arasında uyumlaştırılmasını hedeflemiş ve bu amacında büyük ölçüde başarılı olmuştur. II. Dünya Savaşı'nın sonrasında tesis edilen IMF, Dünya Bankası ve GATT gibi uluslararası kuruluşların hayata geçirilmesi küreselleşme sürecine hız kazandırmıştır. 1950'li ve 1960'lı yıllarda global üretim ve global ticaret hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde hızlı bir şekilde artmış, bu da dünya ticaretinin büyümesine katkıda bulunmuştur (Aktan ve Şen, 1999: 107).

Dünya ticaretini daha liberal hale getirmek üzere GATT müzakereleri gerçekleştirilmiştir. Bunlardan sekizincisi Uruguay Raundu, ekonomik küreselleşme açısından önemli bir gelişme olmuştur. 1986'da başlayan ve yedi yıl süren müzakereler 1993'te sonuçlanmış; 15 Nisan 1994'te imzalanan Nihai Senet'le de yürürlüğe girmiştir. Nihai Senet'le, dünya ticaretinde serbestleşme ve genişleme sağlanırken, sübvansiyonlar, antidamping, ticaretin çok taraflı ilke ve kurallarla geliştirilmesi, fikri mülkiyet hakları ve yatırım tedbirleri için yeni kuralların oluşturulması ve Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) kurulması kararlaştırılarak küreselleşme eğilimine hız kazandırılmıştır (Aktan ve Şen, 1999: 18). Bunun yanında WTO bünyesinde 2001 yılında başlayan Doha Kalkınma Raundu kapsamında tarım dışı ürünlerde pazara girişe ilişkin olarak sürdürülen müzakereler, engellerin kaldırılması bakımından üye ülkelere fırsatlar sunmuştur. Ayrıca Doha Kalkınma Raundu'nun dünya ticaretinin serbestleştirilmesi için büyük bir potansiyele sahip olduğu ve serbest ticaret yapan ülkeler için yeni imkanlar yarattığı da belirtilmiştir (Kayalar, 2004: 1).

1.2.3.2. Sermaye Hareketlerinde Serbestleşme

Gelişmiş ülkeler arasında sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi 1950'li yılların sonlarına doğru başlamış, ödemeler dengesinde sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi Bretton Woods sisteminin 1973'te çöküşü ile başlamıştır. Bretton Woods sistemi, ABD'nin izlediği para ve maliye politikaları sonucunda çökmüştür. ABD bundan sonra resmen altın ve dolar konvertibilitesini tanımadığını ilan etmiştir. Bretton Woods sisteminin sona ermesiyle birlikte birçok ülke sabit kur sistemini terk etmiş ve sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldırmıştır. 1974'de ABD ve 1979'da İngiltere ve Fransa sermaye hareketlerini serbestleştirmişlerdir (Esen, 1997: 36).

1970'li yılların ikinci yarısında petrol fiyatlarında dört kata yaklaşan artış, petrol ihraç eden ülkelerin (OPEC) elinde çok önemli meblağlara ulaşan fonların birikmesine yol açmıştır. OPEC üyesi ülkeler atıl fonlarını özellikle sanayileşmiş ülkelerin bankalarına yöneltmişler ve bu bankalar OPEC fonlarını uluslararası piyasalarda yeniden dağıtma işlevini üstlenmişlerdir. Diğer yandan birçok ülkede, mali piyasalarda etkinliği artırmak amacıyla, bankacılık faaliyetlerinde deregülasyona gidilmiştir. Bütün bu gelişmeler 1970'li yıllarda uluslararası finans piyasalarının gelişmesine katkıda bulunmuştur (DPT, 2000a: 35). 1990'lı yılların başında ABD'de tahvil piyasalarının yabancılara açılmasını sağlayan SEC 144 A Yasası ve aynı yıllarda Japonya finansal piyasalarına yabancıların girme serbestliğini sınırlandıran 65 sayılı yasanın yürürlükten kaldırılması, Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin tüm sınırları kaldırma girişimlerinin finansal piyasaları da kapsıyor olması küreselleşme sürecine hız kazandırmıştır.

Sermaye hareketleri üzerindeki kontrollerin gevşetilmesi, üretimin uluslararası düzeyde yapılması, dünya genelinde yaşanan finansal serbestleşme politikaları, yeni haberleşme ve bilgisayar teknolojisi finansal serbestleşmenin gelişmesinde çok önemli rol oynamıştır (Öztürk, 2003: 16). Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmek için artan dış kaynak gereksinimi gelişmiş ülkelerdeki yatırımcıları geliştirmekte olan ülkelere cazip yatırım imkanlarını değerlendirmeye yönlendirmiş ve geliştirmekte olan ülkelere yönelik sermaye hareketlerinin gittikçe artmasına yol açmıştır.

1.2.3.3. İş Gücü Piyasalarındaki Gelişmeler

İşgücü piyasalarının küreselleşme eğilimi diğer piyasaların küreselleşme eğilimine oranla sınırlı kalmıştır. Mal, sermaye ve finans piyasalarının artan hareketliliğine karşılık işgücünün hareketliliği, ulusal devletlerin sınırları içinde kalmaktadır. İşgücünün uluslararası hareketliliğini sınırlayan birçok belirleyici vardır. Bunlardan birincisi, işgücünün uluslararası hareketliliğinin maliyet yönünden yüksek olmasıdır. İkincisi, devletin vatandaşlık ve çalışma hayatına ilişkin yasal düzenlemelerinin engel oluşturmasıdır. Üçüncüsü, kültürel farklılıkların uluslararası hareketliliği teşvik etmemesidir. Sonuncusu ise, diğer ulusal işgücü piyasalarındaki koşullara ilişkin bilgi eksikliğidir (Şimşek, 2000: 20).

Sermaye hareketliliğinin en önemli nedenlerinden biri işgücü maliyetlerini ucuzlatmaktır. Bu nedenle işgücü, coğrafi açıdan olmasa da emek arzı ve çalışma koşulları açısından küreselleşme sürecine girmiştir. İşgücü piyasalarında yaşanan değişim, işgücünün verimlilik ve vasıf düzeyleri ile üretimin uluslararası örgütlenme sürecine uyum sağlayabilme esnekliği ile doğru orantılıdır. Bir ülkedeki işgücünün ürettiği ürünün birim maliyetinin düşük olması işgücü piyasasını küreselleştiren etkenlerin önünde gelmektedir.

İşgücünün uluslararası hareketi çeşitli sebeplerden dolayı engellenmektedir. Gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere doğru vasıflı işgücünün akışı, gelişmekte olan ülkeler açısından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır ve bu ülkeler nitelikli elemanlarını kaybetmektedir. Öte yandan bu durum göç alan ülkedeki nitelikli işgücü üzerinde de olumsuz etkiler yaratmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere gelen nitelikli işgücünün maliyeti daha düşük olduğu için, göç alan ülkenin kendi nitelikli işgücünü tercih etme oranı düşmektedir (Aktürk, 2001: 10).

1.3. Ekonomik Küreselleşmenin Boyutları

Ekonomik küreselleşme genel anlamda, ülke ekonomilerinin dünya ekonomisiyle entegrasyonunu yani dünyanın tek bir pazarda bütünleşmesini ifade etmekte, ülkeler arasında mal, sermaye ve emek hareketliliğinin artması sonucu ekonomik ilişkilerin yoğunlaşması ve ülkelerin birbirlerine yaklaşması anlamına gelmektedir. Bu süreçte, mal, hizmetler ve uluslararası sermaye hareketleriyle ilgili sınır ötesi işlemler çeşitlenerek artmakta ve teknoloji dünya çapında daha hızlı bir

şekilde yayılmaktadır. Aynı zamanda küresel firmalar sayesinde teknoloji gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere doğru genişlemektedir (Aktan ve Şen,1999:111).

Ayrıca, ekonomik küreselleşme, kaynakların optimal dağılımını sağlarken diğer taraftan da rekabeti küreselleştirip artırmaktadır. Dünyadaki endüstriyel şirketler, hızlı pazar değişiklikleri, ürün ve üretim teknolojisindeki değişiklikler ve değişen rekabet koşullarından önemli ölçüde etkilenmekte, pazarların doyuma ulaşması müşterileri daha seçici yapmakta ve ürün çeşitliliğinin arttırılmasını zorunlu kılmaktadır. Telekomünikasyon, bilgi ve ulaşım teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, GATT, WTO, IMF gibi uluslararası kuruluşların çabalarıyla dünya ekonomisinde ortaya çıkan liberalleşme hareketleri, ülkelerin hızlı ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmede piyasa ekonomisinin önemini kavramaları, uluslararası firmaların sınır ötesi satış yapma ve maliyet düşürme amacıyla daha ucuz kaynak sağlamaya çalışmaları gibi faktörler ekonomik küreselleşmeye ortam hazırlamıştır (Aktan ve Şen, 1999: 112).

Ekonomik küreselleşmenin küresel üretim ve küresel finans olmak üzere iki boyutu vardır. Küresel üretim; hammadde, ara malı, emek maliyeti ve dışsal maliyetlerden oluşan üretim maliyetini minimize edecek şekilde, üretim sürecinin farklı aşamalarının farklı ülkelerde gerçekleştirilmesi esasına dayanmaktadır. Üretim alanı olarak tüm dünyayı hedefleyen çok uluslu firmaların üretim faaliyetlerini, maliyetlerinde avantaj sağlayacak şekilde sınır ötesi sabit sermaye yatırımı, sınır ötesi iştirak, fason imalat anlaşmaları gibi değişik şekillerde uluslararası düzeye genişletmeleri üretimi küreselleştirmiştir (Özkıvrak ve Dileyici, 2001: 137). Uygulanan dış ticaret ve yatırım politikalarının giderek liberalleşmesi, taşımacılık ve haberleşme teknolojilerindeki hızlı gelişmeler ve üretim ve pazarlama bilgilerinde sağlanan ilerlemeler küresel üretimi artırmıştır.

Üretimin küreselleşmesinin farklı şekilleri vardır. Bunlardan bazıları şunlardır (Kökocak, 1997: 27):

- İletişim ve taşımacılığın kolaylaşması sayesinde üretimin bazı aşamalarının başka ülkelerde gerçekleştirilmesi,

- Yeni iletişim imkanlarından yararlanılarak, işletmelerde dikey entegrasyonu azaltmak, fason imalatı yaygınlaştırarak ve az stokla çalışarak maliyetin düşürülmeye çalışılması,

- Tüketim mallarında ürün farklılaşması ile rekabetin arttırılması,

- Mikro-elektronikteki gelişmenin yol açtığı otomasyon imkanlarından yararlanarak, kalite standardizasyonunda rekabetin arttırılmasıdır.

Üretimin küreselleşmesi ile özellikle mikro-elektronik ve motorlu taşıt üretimi gibi alanlarda küresel fabrikalar ortaya çıkmıştır. Böylece, bir malın üretiminin değişik safhalarını oluşturan araştırma-geliştirme, parçaların hazırlanması, montajı, tamamlanması ve kalite kontrolü gibi safhalar bir ülkeyle sınırlı kalmayıp; karşılaştırmalı üstünlüğe bağlı olarak tek bir üretim hattı içinde birden çok ülkeye yayılmıştır. Diğer bir ifadeyle, üretimin küreselleşmesi ile üretim içi uzmanlaşma önem kazanmıştır. Böylece, küresel firmalar etkinlik ve verimliliği ön plana çıkarmış ve küresel rekabet koşullarını kendi lehlerine çevirebilmek için sürekli yenilik yapma ihtiyacı duymaya başlamışlardır (Aktan ve Şen, 1999: 112).

Küresel firmalar, ücret artışlarının işgücü verimliliğini aştığı ülkeleri hemen terk etmekte ve düşük işgücü maliyeti sağlayacak ülkelere yönelmektedirler. Ucuz işgücüne, fakir ülkelere işgücü akımı ya da üretim birimlerinin fakir ülkelere kaydırılması ile ulaşılmıştır. Japon firmaları kültürel nedenlerden dolayı işgücü göçünü desteklememişlerdir. Bunun yerine üretim birimlerini Güney Kore, Tayvan ile bölgedeki diğer ülkelere kaydırmışlardır. Avrupa ülkeleri yüksek siyasi, sosyal maliyetine rağmen işgücünü fakir ülkelere ithal etmişlerdir. ABD firmaları ise, ucuz işgücüne ulaşmak için her iki yöntemi de kullanmışlardır (Gökal, 1997: 27).

Küreselleşme sürecinde ortaya çıkan farklı boyutlar vardır. Bunlar arasında, üretimin küreselleşmesine de yol açan çok uluslu şirketler, küreselleşmenin başka boyutlarını oluşturan uluslararası ticaret, portföy yatırımlarının küreselleşmesi ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki küreselleşme sayılabilir.

1.3.1. Çok Uluslu Şirketler ve Küreselleşme

Çok uluslu şirketler (ÇUŞ), ana ülkenin yanı sıra başka ülkelerde şubeleri bulunan, şubeleri üzerinde sahip olduğu sermaye, aynı ve gayri maddi haklar ölçüsünde denetim gerçekleştiren ve çeşitli uyruklarda profesyonel yönetici ve

uzman istihdam eden şirketler olarak tanımlanmaktadır. ÇUŞ'lar uluslararasılaşmış bir yönetimi olan, dünyada en yüksek kazancın olduğu yerlere yerleşen ve ulusal bir kimliği olmayan kuruluşlardır (Hirst ve Thompson, 2003: 37).

Sermaye, teknoloji, ileri düzeyde yönetim bilgileri ve üstün rekabet stratejilerinin temsilcisi olan ÇUŞ'lar aynı anda dünyanın pek çok ülkesinde üretim ve pazarlama faaliyetinde bulunurken, şubeleriyle de çeşitli seviyelerde ilişkiler ağı kurmaktadır. ÇUŞ'ların merkezinin bulunduğu ülkeye ana ülke, yatırım yapılan ülkeye ev sahibi ülke denilmektedir. Bunun yanında asıl yatırımı yapan ÇUŞ'a ana şirket, yabancı ülkede edinilen şirkete de yavru şirket veya şube denilmektedir (Efe, 2002: 6).

ÇUŞ'lar, kuruluş şekilleri, mülkiyet yapıları ve faaliyet amaçları bakımından farklılıklar göstermektedir. Bu şirketler dışarıda yeni bir şube kurulması, mevcut yerli bir şirketin satın alınması ya da sermayesinin artırılması yoluyla yayılırlar. Genellikle yabancı ülkelerdeki şubeler mülkiyetin yüzde 100'üne sahip olmayı arzu ederler. Ancak çoğu durumda ev sahibi ülkelerin koydukları kısıtlamalar nedeniyle yerli özel veya resmi şirketlerle ortaklık kurmak zorunda kalabilmektedirler. Bu ortak girişimler içinde yabancı sermayenin payı % 1'den % 99'a kadar değişebilmektedir (Seyidoğlu, 2003a: 732).

Küreselleşme sürecinde ÇUŞ'lar açısından şirket birleşmeleri ve şirketlerin el değiştirmesi gibi faaliyetler de yoğunlaşmaktadır. Şirketler, yeni piyasalara erişme, piyasada güç ve üstünlük sağlama, oluşan güç birliği yoluyla verimliliklerini artırma, ortaya çıkan riskleri yayma ve yeni fırsatları değerlendirme amacıyla bu faaliyetleri gerçekleştirmektedirler. Birleşme ve satın alma anlaşmalarının çoğu mal ve hizmetler, telekomünikasyon, sigorta ve medya alanlarında gerçekleşmiştir (Aktan ve Şen, 1999: 114);

ÇUŞ niteliğine sahip bir şirketin üretim faaliyetlerini yabancı ülkelere yönlendirmesinin bazı nedenleri bulunmaktadır. Bunlar (Gençler, 2003: 10):

- Üretim yerindeki pazarların yetersiz olması, mal veya hizmete olan talebin doymuşluğu,

- Büyük ölçekte üretim kapasitesine sahip olmak ve bunu uluslararası alanda gerçekleştirebilmek için rekabette avantajlı olabileceği yerlerde üretimde bulunarak pazarı büyütmek ve diğer pazarlara girişte üstünlük sağlamak,

- Kendi ülkesindeki vergi, ücret, sosyal haklar gibi maliyet artırıcı faktörlerin rekabette dezavantaj oluşturması,

- Ülkede ekonomik ve siyasal alanlarda baskı olması ve ya üretim faaliyetlerinin rasyonel bakımdan gerçekleştirilebilmesi için uygun bir ortamın olmaması,

- Küresel toplumda birleşme eğilimleri (AB, NAFTA) ve birçok ülkenin bir ticari entegrasyon içine girme eğilimlerinin olması,

- Ticari faaliyetlerin küreselleşmesi ve ticaret önündeki engellerin giderek azalma eğiliminde olması, bunun içinde şirketlerin üretim ya da ihracat için bu tür kolaylıklar sağlayan ülkelere yönelmeleri,

- Teknolojinin hızla gelişmesi ve bilgilerin sınır ötesine kolaylıkla aktarılabilmesi,

- Yeni şirketlerin özellikle birçoğunun gelişmekte olan ülkelere küresel pazarlara girmeleri ve rekabeti hızlandırmaları olarak sıralanabilir.

İlk ÇUŞ'lar 19. yüzyılda Avrupa merkezli olmak üzere Belçika, Almanya, İsviçre, Fransa ve İngiltere'de ortaya çıkmışlardır. İlk örnekleri Muscovy Company (1555), The East India Company (1600) ve Hudson's Bay Company (1555)'dir. Amaçları, sermayenin ucuz olduğu yerden elde edilmesi ve en yüksek karı sağlayacak yerde kullanılmasıdır (Dunn ve Ingram, 1996: 244). ÇUŞ'lar faktör girdilerini, yeni teknolojilerini, yeni mamullerini ve yönetimdeki bilgi birikimlerini değerlendirmek için uluslararası alanda yayılmaya yönelirler. Küreselleşme sürecinin ÇUŞ'lara kazandırdığı avantajlardan biride coğrafi alanlara dağılmaları ve rekabet koşullarını güçlendirmeleri olmuştur (Narula ve Dunning, 2000: 160).

ÇUŞ'lar faaliyetleri ile üretim ve tüketimin küreselleşmesini sağlamakla birlikte bazı olumlu ve olumsuz sonuçlara da neden olabilmektedirler. ÇUŞ'ların yarattığı olumlu sonuçlar şöyle sıralanabilir (Gençler, 2003: 11):

- Dünya ticaretinin artmasına katkı sağlarlar.
- Ekonomik gelişmeyi finanse ederler, gelir ve refahı artırırılar.
- Uluslararası borçların finansmanına yardımcı olurlar.

- Araştırma ve geliştirmeye verdikleri önem ile teknolojik yeniliklerin ve gelişmenin sağlanmasına yardımcı olurlar.
- Az gelişmiş ülkelere gelişmiş teknolojiyi tanıtırlar.
- Karşılaştırmalı üstünlük prensibine uygun olarak üretimi teşvik etmek yoluyla ürün maliyetlerini azaltırlar.
- İstihdam yaratırlar ve işçilerin eğitimini teşvik ederler.
- Yeni mallar üreterek üretimin uluslararasılaşmasıyla satış imkanlarını yaygınlaştırırlar.
- Pazarlama ustalıklarını ve kitlesel reklamcılık metodlarını dünya çapında yayarlar.
- Ulusal sınırlamaları kaldırarak, uluslararası ekonominin, kültürün ve uluslararası ticareti yöneten kuralların küreselleşme sürecini hızlandırırlar.

ÇUŞ'ların neden olduğu olumsuz sonuçlar da şu şekilde sıralanabilir (Gençler, 2003: 12):

- Yabancı dış yatırımların sonucu olarak şirketin ana ülkesinde işlerin kaybına ve dolayısıyla istihdamın azalmasına neden olurlar.
- Üretimin yabancı ülkelere kayması sonucunda, merkez ülkedeki vasıfsız ve yarı vasıflı işçiler karşılaştırmalı üstünlüklerini kaybederler.
- Borçlu yaratır ve bunları borcu sağlayana bağımlı hale getirebilirler.
- Ürünlerin üretimini tekelleştirerek ve dünya piyasalarında dağıtımlarını denetleyerek ele geçirilmelerini sınırlayabilirler.
- Az gelişmiş ülkelere uygun olmayan teknoloji ihraç edebilirler.
- Emek rekabetini piyasadan uzaklaştırarak istihdamı azaltabilirler ve çalışanlara verilen ücretleri sınırlayabilirler.
- Zengin ve fakir uluslar arasındaki farkı artırabilirler.
- İstikrar ve düzen adına baskıcı rejimleri destekleyebilirler.
- Buldukları ülkelerin ekonomilerini etkileyebilirler.
- Kredi koşullarını ve oranlarını etkileyebilirler.
- Reklam yoluyla bazı mallara olan yerel talebi artırabilirler.
- Araştırma ve geliştirme alanındaki faaliyetleri ana ülkeye çekerek üretimde bulunduğu ülkeyi kendisine bağımlı tutabilir ve teknolojik bağımlılığı

artırabilirler. Böylelikle yerel kaynakların, yeteneklerin ve girişimlerin gelişmesine engel oluşturabilirler.

Bütün bunlara ilave olarak Çok Taraflı Yatırım Anlaşması olarak anlamını bulan ve kimilerince kürselleşmenin anayasası olarak nitelendirilen MAI, mevcut süreçte ÇUŞ'ları ulusal hükümetler karşısında oldukça üst bir düzeye oturtmuştur. MAI, bir yandan sermaye sahiplerini güçlendirirken diğer taraftan da her türlü çevre koruma girişimlerini, çalışma koşullarının iyileştirilmesini amaçlayan millî politikaları ve kamu çıkarına hizmet eden yatırımları engellemektedir. Bu öngörüden hareketle MAI'den güç alarak ülkelere giren ÇUŞ'ların ve onların bu olumsuz etkilerinin önlem alınmadığı takdirde önümüzdeki süreçte hızlanacağı söylenebilir (Özyakışır, 2006: 23).

ÇUŞ'ların faaliyetleri sonucunda meydana getirdiği olumsuz etkilerin yol açabileceği sorunların en aza indirgenmesi veya oluşmaması için ülkeler çeşitli düzenlemelere başvurabilmektedir. Mesela, Hindistan'da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yapılabileceği sektörler belirlenmekte, onların işlemlerini düzenleyici kurallar konmakta ve izne tabi olmaları koşulları uygulanmaktadır.

ÇUŞ'lar genellikle otomobil, kimyasal maddeler, bilgisayar, tüketim ürünleri, finansal ürünler, endüstriyel ekipman, petrol ve çelik üretimi gibi alanlarda faaliyet göstermektedirler (Rugman, 2000: 196).

Tablo 1.1: Dünyanın En Büyük On Çok Uluslu Şirketi (Milyon \$-2004)

SIRA	ŞİRKET	ÜLKE	ENDÜSTRİ	YABANCI		
				AKTİF	SATIŞ	PERSONEL
1	General Electric	ABD	Elektronik	229,001	45,403	150,000
2	Vodafone Group Plc	İngiltere	Telekomünikasyon	207,622	33,631	56,667
3	Ford Motor Company	ABD	Otomotiv	165,024	54,472	188,453
4	British Petroleum Company Plc	İngiltere	Petrol	126,109	145,982	97,400
5	General Motors	ABD	Otomotiv	107,926	48,071	101,000
6	Royal Dutch/Shell Group	Hollanda/ İngiltere	Petrol	94,402	114,294	65,000
7	Toyota Motor Corporation	Japonya	Otomotiv	79,433	72,820	85,057
8	Total Fina Elf	Fransa	Petrol	79,032	77,461	68,554
9	France Telecom	Fransa	Telekomünikasyon	73,454	18,187	102,016
10	Exxonmobil Corporation	ABD	Petrol	60,802	141,274	56,000

Kaynak: UNCTAD, **World Investment Report** 2004: 10

*2004 Dünya Yatırım Raporuna Göre 2002 Yılı Verileri

Tablo 1’de 2004 Dünya Yatırım Raporu’na göre dünyanın en büyük ÇUŞ’ları sıralanmıştır. Tabloya göre yabancı aktifler dikkate alındığında dünyanın en büyük ÇUŞ’u bir Amerikan firması olan General Electric’tir. Onu bir İngiliz firması olan Vodafone Group Plc izlemektedir. Yabancı satışlar dikkate alındığında İngiliz firması olan British Petroleum Company Plc 145,982 milyar dolarlık satışla birinci sırada, Amerikan firması olan Exxonmobil Corporation 141,274 milyar dolarlık satışla ikinci sırada yer almaktadır. Çalıştırılan personel bakımından Ford Motor Company birinci sırada, General Electric ise ikinci sırada yer almaktadır.

1.3.2. Uluslararası Ticaret ve Küreselleşme

GATT'ın imzalandığı 1947'den günümüze dünya ticaretinde serbestleşme yönünde çok önemli mesafeler kaydedilmiştir. Dünya ticaretinin serbestleşmesi, ülkelerin dış ticaret engellerini kaldırmalarını ve dünyanın tek bir pazar haline gelmesini ifade etmektedir (Sabır, 2001: 10). GATT'a üye olan ülkeler arasında ilk tur görüşmeler 1947'de Cenevre'de yapılmıştır. 1947'de ortalama yüzde 40'a yakın olan tarife oranları 1962'de Cenevre'de yapılan 6. Tur Kennedy Müzakereleri sonucunda % 15'ler düzeyine indirilmiştir. Uruguay Müzakereleri sonucunda da gümrük tarifelerinin indirilmesi yönünde önemli başarılar elde edilmiş ve bu görüşmeler çerçevesinde 15 Nisan 1994'te Nihai Senet imzalanmıştır. Bu senetle GATT'ın yerine, Dünya Ticaret Örgütü kurulmuştur (Aktan ve Şen, 1999: 115).

GATT'ın getirdiği çok taraflı ticaret serbestleştirilmesi sayesinde ticaret, sanayileşmiş ülkelerde 1960 ve 1980 yılları arasında önemli ölçüde artmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin bir çoğu içe dönük politika izlediklerinden bu artıştan yeterince yararlanamamışlar ve sanayileşmiş ülkelere daha az büyümüşlerdir. Bundan dolayı gelişmekte olan bazı ülkeler 1980'lerden itibaren strateji değişikliği yapmaya başlamışlardır (Dollar ve Kraay, 2002: 66). Ayrıca, dünya nüfusunun artışı, ulaşım ve iletişimi kolaylaştıran bilimsel ve teknolojik gelişmeler, soğuk savaşın sona ermesiyle planlı ekonomi sistemine tabi olan birçok ülkenin serbest piyasa ekonomisine yönelmesi gibi gelişmelere bağlı olarak uluslararası ticarete önemli artışlar meydana gelmiştir (DPT, 2000a: 23).

Dünya ülkelerinde üretimin, ticari ve mali ilişkilerin gelişmesi, küreselleşmeye hız kazandırdığı gibi, aynı coğrafi bölge içerisinde olan ülkeleri güçlerini birleştirecek şekilde yoğun bölgesel ilişkilere de sevk etmektedir. Yoğunlaşan bölgesel bütünleşmelerden AB, NAFTA ve APEC dünya ticaretinin % 90'nı gerçekleştirmektedir. Son 50 yıllık dönemde dünya ticaret hacmi de artan bir seyir izlemiştir. Dünya genel ihracat ve ithalatı da büyük çoğunlukla Batı Avrupa ülkeleri, Kuzey Amerika ve Asya ülkeleri tarafından gerçekleştirilmektedir (Muter vd., 2002: 243).

Tablo 2’de de görüleceği üzere, dünyada uluslararası ticaret hareketlerindeki değişim trendi izlendiğinde 1987-1997 döneminde küreselleşme eğiliminin arttığı gözlenmektedir. Ancak bu artış yüksek gelirli ülkelerde daha belirgin olmuştur.

Tablo 1.2: Küreselleşmenin Boyutlarındaki Değişim (1987-1997)

Gelir Düzeylerine Göre Ülkeler	Uluslararası Ticaret Hareketlerindeki Değişim(Uluslararası Ticaret/GSYİH)			Uluslararası Sermaye Hareketlerindeki Değişim (Gayrisafi Doğrudan Yab. Ser. Yat./GSYİH)			Uluslararası Sermaye Hareketlerindeki Değişim(Gayrisafi Özel Sermaye Akışı/GSYİH)		
	1987	1997	Oransal Artış	1987	1997	Oransal Artış	1987	1997	Oransal Artış
Düşük Gelirli Ülkeler	7,0	8,4	0,20	0,1	0,3	2,00	1,1	1,5	0,36
Orta Gelirli Ülkeler	10,3	18,6	0,80	0,3	1,4	3,66	2,3	3,7	0,61
Yüksek Gelirli Ülkeler	27,4	38,7	0,41	2,2	3,1	0,41	9,9	19,1	0,93
Dünya Ülkeleri	20,6	29,6	0,44	1,5	2,4	0,60	7,0	12,7	0,82

Kaynak: World Bank, **World Development Indicators**, 1999: 30

Düşük gelirli ülkelerde toplam ihracat ve ithalat hacminin GSYİH’ya oranı 1987’de % 7 iken bu oran 1997’de % 8,4’e yükselmiştir. Bu oranlar yüksek gelirli ülkelerde sırasıyla % 27,4 ve % 38,7 olarak gerçekleşmiştir. Tüm dünya ülkelerinde 1987’de % 20,6 olan bu oran 1997’de % 29,6’ya ulaşmıştır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının dünya ülkelerinde GSYİH’ya oranı 1987-1997 döneminde önemli bir artış göstermiş, 1987’de % 1,5’ten 1997’de % 2,4’e yükselmiştir. Orta gelirli ülkelerde de bu oranlar 1987’de % 0,3’ten 1997’de % 1,4’e yükselerek büyük bir artış göstermiştir. Özel sermaye akışının GSYİH’ya oranı, yüksek gelirli ülkelerde 1987’de % 9,9’dan 1997’de % 19,1’e yükselmiştir. Özel sermaye akışının GSYİH’ya oranı özellikle yüksek gelirli ülkelerde olmak üzere tüm dünyada artış göstermiştir.

Ekonomik serbestleşme ve teknolojik gelişmenin bir sonucu olarak insanlar ve ülkeler birbirlerine yakınlaşmışlardır. Buna rağmen, artan gelir farklılıkları dünyanın en göze çarpan gerçeklerinden birisi olmuştur. Nitekim, bazı çevreler küreselleşmenin eşitsizliğe neden olduğunu savunmakta, bazıları ise ekonomik serbestlik ve modern teknolojinin yoksulu daha yoksul yapmadığını, fakat zengin

daha zengin olmasına yardımcı olduğunu ileri sürmektedirler. Dünya nüfusunun % 10'u mal ve hizmetlerin % 70'ini üretmekte ve dünya toplam gelirinin % 70'ini almaktadır. Dünya nüfusunun yaklaşık yarısı ise günde 2 dolardan daha az bir gelirle yaşamaktadır. Dünya nüfusunun % 50'sini oluşturan insanların dünya üretimindeki payı ise sadece % 6'dır (Muter vd., 2002: 244).

Tablo 1.3: Ortalama Ekonomik Büyüme Oranları (%)

	1960'lar	1970'ler	1980'ler	1990'lar
Zengin Ülkeler	4,7	3,1	2,3	2,2
Katılımcı Gelişmekte Olan Ülkeler	1,4	2,9	3,5	5,0
Katılımcı Olmayan Gelişmekte Olan Ülkeler	2,4	3,3	0,8	1,4

Kaynak: David Dollar and Aart Kraay World Bank, **Trade, Growth and Poverty**, 1995: 45

Küreselleşme açısından Tablo 3'de görülen ülkelerin büyüme oranları incelendiğinde, zengin ülkelerin büyüme oranları son 20-30 yılda yavaşlamışken küreselleşmeye katılan gelişmekte olan ülkelerin büyüme oranları, bu ülkelerin tersi bir eğilim göstererek 1970'lerden itibaren yükselme göstermiş ve bu hız 1980 ve 1990'larda da devam etmiştir. Küreselleşmeye katılmamış gelişmekte olan ülkelerin büyüme oranları ise zengin ülkeler gibi 1970'lerden itibaren yavaşlamış ve bu eğilim 1980 ve 1990'larda da devam etmiştir.

İthalat ve ihracatın GSMH'ya oranı ise 1985-1997 döneminde, sanayileşmiş ülkeler için % 16,6'dan % 24,1'e, gelişmekte olan ülkeler içinde % 22,8'den % 38,1'e yükselmiştir. Böylece küreselleşme sürecine dahil olan ülkeler zengin ülkelere yetişirken, dahil olmayanlar çok gerilerde kalmışlardır (DPT, 2005: 24).

Dünya ülkeleri arasında ticaretin önündeki engellerin azaltılması veya kaldırılması ve iletişim ve taşımacılık teknolojisindeki hızlı gelişmeler sonucunda dünya ticaret hacminde oldukça önemli artışlar meydana gelmiştir. Bu gelişmeler Tablo 4'de görülmektedir.

Tablo 1.4: Dünya Mal İhracat ve Üretim Hacimlerinde Yıllık Yüzde Büyüme, 1990-2000 (Mal Gruplarına Göre %)

	1990-2000	1997	1998	1999	2000
Dünya Mal İhracatı	7.0	11.0	5.0	5.0	12.0
Tarımsal Ürünler	4.5	6.0	0.0	2.5	8.0
Madencilik Ürünleri	4.0	9.5	4.0	-1.5	0.5
İmalat Sanayi Ürünleri	7.5	12.0	5.0	7.0	14.5
Dünya Mal Üretimi	2.5	4.5	2.0	2.5	4.5
Tarımsal Ürünler	2.0	2.5	1.5	2.5	1.0
Madencilik Ürünleri	1.5	3.5	1.5	-2.0	3.5
İmalat Sanayi Ürünleri	2.5	5.5	2.5	3.5	6.0
Dünya GSYİH'sı	2.5	3.5	2.0	3.0	4.0

Kaynak: Seyidoğlu Halil, **Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama**, Güzem Yayınları, İstanbul, 2003: 200

Tabloda 1990-2000 döneminde dünya mal ticareti hacmindeki yıllık artış hızları, aynı dönemde dünya mal üretimindeki yıllık artış oranlarıyla karşılaştırılmaktadır. Tabloya göre belirtilen dönemde dünya mal üretimi hacmi ortalama % 2,5 oranında artarken, dünya mal ihracatındaki artış % 7,0 gibi çok daha yüksek bir oranda gerçekleşmiştir.

1.3.3. Finans Alanında Küreselleşme

Ekonomik küreselleşmenin diğer bir boyutu ise, finansal küreselleşmedir. Finansal küreselleşme, ulusal finans piyasalarını ayıran sınırların ortadan kalkması, finans piyasalarının çeşitli kontrol ve sınırlamalardan arındırılarak uluslararası rekabete açılması, paraların konvertibiliteye sahip olmaları, kurların dalgalanmaya bırakılması, uluslararası sermaye akımlarının artması ve yatırım fonları ile yatırım ortaklıkları gibi yeni kurumsal yatırımların finans piyasalarındaki rollerinin artması olarak tanımlanmaktadır (Durusoy, 2000: 17). Finansal faaliyetlerin küreselleşmesi, 1950'li yıllarda başlamakla birlikte özellikle 1980'lerde hız kazanmıştır. Sermayenin daha düşük risk altında, daha yüksek kazanç sağlayabilme düşüncesiyle sınır ötesi

alanlara yayılması sonucu ulusal finans piyasaları hızla bütünleşmiş ve aralarındaki sınırlar kalkmıştır.

Sermaye hareketleri üzerindeki kontrollerin gevşetilmesi, üretimin uluslararası düzeyde yapılması, dünya genelinde yaşanan finansal serbestleşme politikaları, yeni haberleşme ve bilgisayar teknolojisi, finans piyasalarında entegrasyonun gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Piyasalar arasındaki bağların bilgi ve haberleşme teknolojisindeki gelişmelerle güçlenmesi ve yeni finansal araçlarla derinleşmesi finansal serbestleşmeyi hızlandırmıştır (Türker, 1998: 6).

Finansal serbestleşme iki aşamada gerçekleşmektedir. İlk aşamada, kamu otoritelerinin denetimi altında olan mali piyasalar ülke içinde serbestleştirilmektedir. İkinci aşamada ise bu süreç uluslararası alana taşınmaktadır (Aslan, 1997: 11). Bretton Woods sistemi ülkeler arası sermaye hareketlerini kısıtlayan bir finansal kontrol sistemine sahipti. 1973'te bu sistemin çökmesiyle sabit kur sistemi terk edilmiş ve gelişmekte olan ülkeler sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldırmışlardır. Petrol şokuyla fiyatların artması OPEC ülkelerinde yüklü miktarda para birikmesine neden olmuş ve bu paraların sisteme dahil edilmesi sorunu finansal serbestlik kavramını gündeme getirmiştir. Ayrıca gelişmiş ekonomilerde, üretimde karların azalma eğiliminde olması yatırımcıları daha avantajlı yatırım alanlarına yönlendirmiştir. Böylece sermayenin karlı yatırımlar peşinde koşma güdüsü 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren, finansın küreselleşme sürecine katkıda bulunmuştur. Finansın küreselleşmesi 1970'lerin ikinci yarısında başlayan serbestleşme hareketleriyle hız kazanmıştır. 1980'lerde finansal faaliyetlerin artması ve yeni teknolojilerin fon transferinde maliyetleri düşürüp hızını artırması, günümüz küresel finans sisteminin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler fonların dünya ölçeğinde kolayca hareket etmesine olanak sağlamıştır. Finansal serbestleşme ile, fon arz ve talep edenler kendi iç piyasalarının dar kalıplarından kurtularak, dış piyasalara açılmakta ve böylece tasarruflarını daha iyi koşullarda değerlendirebilmektedirler (Seyidoğlu, 2003b: 143).

Finans alanındaki küreselleşme bağlamında ortaya çıkan sermaye hareketleri, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve portföy yatırımları olarak iki başlık altında

değerlendirilebilir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına bu bölümde kısaca değinildikten sonra ikinci bölümde ayrıntılı olarak incelenecektir.

1.3.3.1. Portföy Yatırımlarının Küreselleşmesi

Portföy yatırımı, fon sahiplerinin tahvil ve hisse senedi satın alımı şeklindeki yatırımları olarak tanımlanmaktadır. Portföy teorisine göre yatırımcı, sermaye fonlarını çeşitli menkul değerler arasında belirli bir risk düzeyinde maksimum gelir elde edecek şekilde dağıtmaktadır. Yatırımcı, bir yandan menkul değerlerin beklenen gelir oranı ile risk düzeyini karşılaştırırken bir yandan da tüm fonları bir kaynağa yatırmanın getireceği riskten korunmak amacıyla yatırım araçlarını çeşitlendirmektedir (Aslan, 1997: 52). Uluslararası sermaye akımları içinde portföy yatırımları önemli bir işlem hacmine sahiptir. Portföy yatırımlarında bireyler, servetlerinin büyüklüğüyle orantılı olarak kendi yatırım portföylerini oluşturmaktadırlar.

1980'li yıllardan itibaren portföy yatırımlarında büyük bir artış gözlenmektedir. Bu artış birçok ülkede büyüme performansını yükseltmektedir. Bu amaçla birçok gelişmekte olan ülke, sermaye işlemlerini serbestleştirmekte ve sınırlamaları kaldırmaktadır. Böylece yabancı yatırımcıların ülke piyasalarına girişi kolaylaşmaktadır. (Yıldırım, 2003: 4) Portföy yatırımları gelişmekte olan ülkelerin finansman ihtiyaçlarının karşılanması açısından yarar sağlamakla birlikte, genellikle kısa vadeli olma özellikleri ile söz konusu ülkelerde istikrarsızlık yaratabilme ihtimalleri de vardır (DPT, 2005: 37).

Portföy yatırımları akımlarında görülen artışta, dış konjonktürde meydana gelen değişmelerin de etkisi bulunmaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki faiz oranlarının düşmesi ve büyüme hızının yavaşlaması sermayenin bu ülkelere kaçmasına ve daha yüksek getiri elde edeceği ülkelere yönelmesine yol açmaktadır.

1.3.3.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Küreselleşmesi

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları (FDI), bir ülkede bir firmayı satın almak veya yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini artırmak yoluyla o ülkede bulunan firmalar tarafından diğer bir ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımlardır (Benk, 2004: 18).

FDI'lar bir ÷lkeye farklı şekillerde girebilir. Bunlar; şirket evlilikleri, özelleştirme, ortak girişimler, sıfırdan yapılan yatırımlar şeklindedir. FDI'lar, sermaye ile birlikte yönetim becerisi, know-how ve yeni teknoloji transferi sağlaması ve pazarlama, ihracat ve istihdam olanaklarını artırması nedeniyle, tasarruf açığı olan ve teknoloji üretmekte zorlanan ÷lkelerin kalkınmasında önemli işleve sahiptir (Çalışkan, 2002: 1). FDI'ların bir ÷lkeye girişi, döviz transfer edilerek ya da aynı sermaye ve gayri maddi hakların girişi veya yerel kaynaklardan finansman yollarıyla gerçekleştirilmektedir.

FDI ve portföy yatırımları arasında bazı farklılıklar vardır. Bunlar arasında şu noktalar sayılabilir;

- FDI durumunda, yabancı ÷lkede kurulan şirket ana şirketin doğrudan denetimi altındadır. Fakat portfolyo yatırımları durumunda, bir yabancı tahvil veya hisse senedi satın alınırken şirket yönetiminin doğrudan denetlenmesi söz konusu değildir.

- FDI durumunda yabancı yatırımcı, sermayesinin yanında, üretim teknolojisi ve işletmecilik bilgisini de birlikte getirir. Portfolyo yatırımlarında ise yabancı yatırımcının, sermayesinden başka bir katkısı yoktur.

- Yatırımcıların kimlikleri de farklılık arz etmektedir. Portfolyo yatırımlarını tasarruf sahibi gerçek kişiler de yapabilmektedirler. Oysa FDI'ların tamamına yakın kısmı ÇUŞ'lar tarafından yapılmaktadır.

- Portfolyo yatırımlarında getirilerin geri ödenme koşulları önceden bellidir ve ekonomik koşullara göre değişmez. FDI'larda belli bir kesinlik yoktur. Transfer edilen karlar işletmenin kazanç durumuna ve hükümetlerin transferler üzerine koydukları kısıtlamalara bağlıdır.

1.4. Küreselleşmeye Yaklaşımlar

Küreselleşmeye karşı yaklaşımlar olumlu ve olumsuz olmak üzere iki başlık altında incelenebilir. Önce olumlu yaklaşımlar daha sonra olumsuz yaklaşımlar incelenecektir.

1.4.1. Küreselleşmeye Karşı Olumlu Yaklaşımlar

Küreselleşme sürecinde özellikle 1960'lardan sonra gelişmekte olan ÷lkelerin, gelişmiş ÷lkelerle ekonomik ve ticari bağlantıları belirgin bir artış

göstermiştir. Bu bağlantılar, gelişmekte olan ülkelerin ticaret, finans ve üretim sürecine entegrasyonunu hızlandırmıştır. Gelişmiş ülkelerde bir yandan iletişim teknolojisi hızla gelişirken, diğer taraftan da küreselleşmenin beraberinde getirdiği uluslararası rekabet, hem bu ülkelerin ekonomilerinde hem de gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde yapısal değişimlere yol açmıştır ve açmaktadır.

Üretim faktörleriyle mal ve hizmetlerin hareketliliğinin yol açtığı entegrasyon ve ekonomik bağımlılıktaki karşılıklı artış, dünyada daha geniş coğrafi alanlarda ilişki kurmayı mümkün hale getirmektedir. Küreselleşme bir taraftan gelişmekte olan ülkelerin daha geniş ticari pazarlara ve daha büyük sermaye girişine sahip olmasını sağlarken, diğer taraftan da bu ülkeler için ihracat ya da ithal edilebilir malların genişlemesine imkan tanımakta ve bu ülkelerin teknolojik gelişmelerden daha fazla yararlanmasına olanak sağlamaktadır (Aktan ve Şen, 1999: 118).

Küreselleşme, ulaşım ve iletişim maliyetlerini düşürerek üretimde işbölümüne ve uzmanlaşmaya imkan sağlamaktadır. Üretimde iş bölümü ve uzmanlaşmada verimliliği artırmaktadır. Artan verimlilik ise gelişmekte olan ülkelerin uluslararası piyasalarda rekabet güçlerini artırmaktadır. Ülkelerin küresel ticarete katılmaları, ihracat ve ithalata yönelik üretim yapan sektörlerde nitelikli işgücünün istihdamını da artırmaktadır. Buna karşılık inşaat ve ulaşım gibi ihracat ve ithalata yönelik olmayan sektörlerde niteliksiz işgücü için istihdam olanakları doğmaktadır.

Sermaye dolaşımının hızlanması ve etki alanının genişlemesiyle dünya ekonomisinin merkez ülkelerinden çevre ülkelere yapılan doğrudan sermaye ve portföy yatırımları hızlı bir şekilde artmaya başlamıştır. Teknolojik gelişme ve telekomünikasyon etkinliklerindeki hızlanmalar, sermayenin, dünyanın değişik yerlerindeki yatırım imkanları hakkında bilgilenmesine ve dolayısıyla sermayenin dolaşımında artışa yol açmaktadır. Finansal faaliyetlerin küreselleşmesi ile fon talep eden ülkeler ile fon arz eden ülkeler arasındaki ilişkiler hem yoğunlaşmış hem de çeşitlilik kazanmıştır. Bu çerçevede gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülke piyasalarına rahatlıkla girebilme ve dolayısıyla getirisi yüksek buna karşın riski düşük finansal yatırımlarda bulunabilme imkanına kavuşmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde üretimin küreselleşmesi ile endüstri toplumu yerini bilgi toplumuna bırakmaktadır. Radyo, televizyon, telefon, fax, internet gibi kitle iletişim araçlarındaki hızlı gelişim bilgi akışını inanılmaz ölçüde hızlandırmış ve bilgi akış maliyetlerini asgariye indirmiştir. Bu gelişmeler sonucu ülkeleri ve insanları birbirlerinden ayıran fiziki engeller hemen hemen ortadan kalkmıştır. Ekonomik küreselleşme dünyada üretim, ticaret, sermaye hareketleri ve teknolojinin rekabette geniş olanaklar sağlaması suretiyle, ürün ve faktör piyasalarının liberalleşerek bütünleşmesi sonucunu doğurmuştur. İletişim teknolojisindeki büyük gelişmeler, üretimin daha uzaktan ve daha süratli olarak yönetimini, denetimini ve aynı zamanda sipariş alıp vermeyi de oldukça kolaylaştırmıştır (Aktan ve Şen, 1999: 119).

Dünya farklı gelişmişlik düzeyindeki ülkelerden oluşmaktadır. Dolayısıyla dünyada, piyasa ekonomisinin işlerliği arttıkça, ticaret ve sermaye dolaşımı üzerindeki engeller kaldırıldıkça küresel boyutta etkinlik sağlanacak ve ortaya çıkan refah artışından bütün ülkeler yararlanacaktır.

1.4.2. Küreselleşmeye Karşı Olumsuz Yaklaşımlar

Küreselleşme ile ülkeler arasındaki ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel entegrasyonun artması, ulus-devletin gücünü ve etkinliğini azaltmaktadır. Ulus-devlet, yetkilerinin bir çoğunu uluslararası kuruluşlarla ve yerel otoritelerle paylaşmak zorunda kalmaktadır. Küreselleşme ile bir taraftan tüm ülkelerde demokrasinin gelişmesi amaçlanırken diğer taraftan da gücün uluslararası kuruluşlara devredilmesiyle ülkeler kendi gelecekleriyle ilgili temel kararları almaktan yoksun bırakılmaktadır (Aktan ve Şen, 1999: 119).

Küreselleşme ile birlikte sermaye hareketleri artmakta, aynı zamanda kısa vadeli ve spekülasyon amaçlarına yönelmektedir. Kısa vadeli ve spekülasyon amaçlarına yönelik sermaye hareketlerinin miktarının artması, gelişmekte olan ülkelerde finansal kriz riskini artırmaktadır. 1994-95'teki Meksika krizi ve 1997-98'deki Asya-Pasifik krizi buna örnek gösterilebilir (Şahin ve Gümüş, 2003: 127).

Küreselleşmenin bir başka olumsuz etkisi ise, dünyanın herhangi bir ülke veya bölgesinde ortaya çıkan ekonomik bir krizin, kısa bir zamanda bütün ülkeleri etkisi altına alabilmesidir. Çünkü küreselleşme süreci sonucunda bütünleşmiş hale

gelen mali ve finansal piyasalar yoluyla bütün ülke ekonomileri, dünyanın herhangi bir yerinde ortaya çıkan bir krizden fazla zaman geçmeden etkilenebilmektedirler.

Küreselleşme sürecinde hem gelişmiş ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelerde işsizlik sorunu ortaya çıkabilmektedir. Bu süreçte gelişen şiddetli rekabet ortamı, düşük işgücü maliyetine sahip gelişmekte olan ülkelere emek yoğun üretime dayalı mallarda karşılaştırmalı üstünlük sağlamaktadır. Artan rekabet, gelişmiş ülkeleri daha düşük ücretli işgücü kullanımına zorlamaktadır. Bu durum söz konusu ülkelerde hem işsizliği körüklemekte hem de işgücünün işveren karşısındaki pazarlık gücünü zayıflatarak ücretlerin gerilemesine yol açmaktadır. Bundan da özellikle bu ülkelerdeki niteliksiz işgücü en büyük zararı görmekte ve yaşam standartları düşmektedir. Küreselleşme diğer taraftan gelişmekte olan ülkelerdeki niteliksiz işgücünü de zora sokmaktadır. Artan ticaret ve yatırım fırsatları küresel firmalara faaliyet gösterdikleri bölgelerde büyük çapta sermaye ve nitelikli işgücü arzı sunarken, niteliksiz işgücü bundan istifade edememekte ve bu alanda arz fazlalığı ortaya çıkmaktadır. Bu arz fazlalığı düşük olan ücretleri daha da düşürmekte ve sonuçta bu kesimin hayat standartlarını kötüleştirilmektedir (Aktan ve Şen, 1999:120).

Küreselleşme sürecinde gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında yaşanan gelir dağılımı adaletsizliği, hem ülkeler hem de ülke içindeki gruplar açısından küreselleşmeye yönelik en önemli sorunlardan birini oluşturmaktadır. 2000 yılında hazırlanan İnsani Kalkınma Raporuna göre en zengin % 20'lik gelir grubu dünya gelirinin % 86'sını, ortadaki % 60'lık grup dünya gelirinin %13'ünü, en alt % 20'lik grup ise dünya gelirinin % 1'ini almaktadır. Ekonomik küreselleşme gelir eşitsizliğini hem ülke içinde hem de ülkeler arasında artırmaktadır. Dünyanın zengin ülkelerinde yaşayan % 20'lik üst kesim ile fakir ülkelerde yaşayan % 20'lik alt kesim arasındaki gelir farkı 1960 yılında 30 kat iken bu oran 1997'de 74 kata yükselmiştir (Zencirkıran, 2001: 4).

Eşitsizliğin artışı birçok ülkede sosyal patlamaları ve huzursuzlukları da beraberinde getirmektedir. Aynı zamanda gelişmiş ülkeler arasında ticari blokların oluşması ve bölgeselleşme olgusu, bu bloklar dışında kalan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin durumunu daha da zorlaştırmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ortaya çıkmasında, gelişmesinde ve yayılmasında birçok faktörün etkisi söz konusudur. Bu bağlamda yapılan bu çalışmada doğrudan yabancı sermaye yatırımları genel olarak ele alınacak ve ilk önce bu yatırımların nedenleri, belirleyicileri ve biçimleri incelenecektir. Bunun yanında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülke ekonomilerine olumlu ve olumsuz etkileri değerlendirilecektir. Daha sonra doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, milli gelir, ödemeler dengesi, istihdam, teknoloji ve tasarruflar üzerine etkilerine değinilecektir. Son olarak da çok taraflı yatırım anlaşması ve tahkim incelenecektir.

2.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Tanım ve Kapsamı

Yabancı yatırım kavramı iki ayrı anlama gelmektedir. İlki mali yatırımlar diğeri ise fiziki yatırımlardır. Mali yatırımlar, yabancı tahvil ve hisse senedi gibi sermaye piyasası varlıklarına yada yabancı banka hesabı, mevduat sertifikası vb. kısa süreli para piyasası araçlarına yapılan yatırımlardır ve bunlar portföy yatırımları kapsamında ele alınmaktadır (Seyidoğlu, 2003c: 451). Fiziki yatırımlar ise yabancı ülkelerde bina, fabrika, arazi ve tesis gibi üretime yönelik olarak yapılan yatırımlardır. Bunlar da doğrudan yabancı sermaye yatırımları kapsamında ele alınmaktadır (Gündoğan, 2002: 19).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları (FDI), bir ülkede bir firmayı satın almak, yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini artırmak yoluyla o ülkede bulunan firmalar tarafından diğeri bir ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımlardır. FDI'ların en önemli özellikleri, yatırımcının yurt dışındaki tesisin mülkiyetine kısmen veya tamamen sahip olması ve aynı zamanda onun yönetim ve denetimini elinde bulundurmasıdır. Dışarıdaki işletme genellikle ana şirketin elindeki teknoloji, ticari sırlar, yönetim

bilgileri, ticaret ünvanı ve diğer kolaylıklardan yararlanmaktadır (Seyidoğlu, 2003a: 718).

FDI'lar çok uluslu şirketler tarafından yapılmaktadır. ÇUŞ'lar, bir ÷lkede doğrudan yabancı sermaye yatırımı yaparken o ÷lkeye genellikle döviz transfer etmektedirler. Bunun yanında ev sahibi ÷lkeye döviz girişi olmadan da doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapılabilir. Bunun bir yolu, yabancı sermayenin ÷lkeye üretimde kullanılacak makine, donatım gibi fiziki üretim araçları biçiminde gelmesidir. Diğer bir yolu da döviz veya yatırım malı olarak değil, lisans, teknik bilgi ve know-how gibi gayri maddi haklar biçiminde gelmesidir (Saatçioğlu, 2003: 2).

Yabancı sermaye yatırımlarının başlangıcı sömürgecilik dönemine kadar götürülebilir. 19. yüzyıl boyunca sanayileşen batı ÷lkeleri sanayi devrimi sonrasında ellerindeki sermaye birikimlerini başka ÷lkelerdeki en çok karı sağlayacak yatırım alanlarına yönelme ihtiyacı içine girmişlerdir. Böylece, Avrupa sanayisinin ihtiyacı olan hammaddeleri elinde bulunduran ve ucuz işgücüne sahip sömürgeler ile bazı az gelişmiş ÷lkeler, batı ÷lkeleri için cazip yatırım alanları haline gelmiştir. 1800'lü yılların ilk yarısında İngiltere'nin ihtiyaç duyduğu hammaddelerin (özellikle madenlerin ve petrolün) çıkarılması için sömürgelerdeki girişimleri yabancı sermaye yatırımlarının başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Cömert, 1998: 1). 1800'lü yıllarda doğal ve tarımsal kaynaklarla başlayan yabancı sermaye yatırımları günümüze kadar, bilgi işlemden nükleer maddelere ve hizmet sektörü yatırımlarına kadar uzanan bir gelişim süreci geçirmiştir.

Tablo 2.1: Çok Uluslu Şirketlerin Faaliyette Buldukları Sektörlere Göre Tarihi Gelişimi (1800-2000)

Yıllar	Faaliyette Bulunulan Sektör
1800-1890	Doğal ve tarımsal kaynaklar (yün, petrol, mineral, kauçuk, meyve üretimi)
1891-1940	Kimyasal maddeler, ilaç sanayi, yiyecek maddesi, motorlu taşıtlar
1941-1945	Ulaştırma, askeri donatım, silah
1946-1960	Finansal hizmetler, haberleşme, makine, otelcilik, mühendislik
1961-1971	Elektronik eşya, çeşitli aygıtlar, araştırma, gezi ve eğlence gibi hizmetler
1972-1985	Eğitimle ilgili sektörler, gıda endüstrisi, sağlık ürünleri, temizlik mamülleri
1985-2000	Turizm, bilgi işlem, otomotiv, telekomünikasyon, nükleer maddeler

Kaynak: KARALAR Rıdvan, ‘Sermayenin Evrenselleşmesi: Çok Uluslu Şirketler’, **Uluslararası İşletmecilik**, A.Ü. Eskişehir, 1986: 358

Tabloya göre 1800-1890 yılları arasında yün, petrol, mineral, kauçuk, meyve gibi doğal ve tarımsal kaynaklar üzerinde yoğunlaşan doğrudan yabancı sermaye yatırımları, 1891-1940 yılları arasında kimyasal maddeler, ilaç, yiyecek ve motorlu taşıtlar üzerinde yoğunlaşmıştır. 1941-1945 yılları arasında ulaştırma ve savunma sanayinde, 1946-1960 yılları arasında ise finansal hizmetler, haberleşme, makine, otelcilik ve mühendislik sektörlerinde yoğunlaşmıştır. 1960’lı ve 1970’li yıllarda elektronik eşya, araştırma, turizm, eğitim, gıda, sağlık ve temizlikle ilgili sektörler daha çok yabancı sermaye yatırımlarına konu olurken, 1985’ten sonra turizm, bilgi işlem, otomotiv, telekomünikasyon ve nükleer maddeler yabancı sermayeyi çeken yatırım alanları haline gelmiştir.

II.Dünya Savaşı, yabancı sermaye yatırımları için farklı bir dönüm noktası olmuştur. Bu döneme kadar daha çok portföy yatırımları şeklinde gerçekleşen yabancı sermaye yatırımları bu tarihten itibaren doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu gelişimde 1950’li yıllardan itibaren uluslararası şirketlerin dünya ekonomisi üzerinde giderek daha etkili olmaya başlamalarının da büyük payı bulunmaktadır (Benk, 2004: 23).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, 1970’li ve 1980’li yıllarda daha çok sermaye ihraç eden gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşmiş, 1990’lı yıllardan sonra da artan oranlarda gelişmekte olan ülkelere yönelmeye başlamıştır. ÇUŞ’ların

gerçekleştirdiği doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına karşı gelişmekte olan ülkelerin yaklaşımlarında geçmişten günümüze çok büyük değişimler olmuştur. Özellikle II.Dünya Savaşı'ndan Doğu Bloku'nun yıkıldığı 1989 yılına kadar gelişmekte olan ülkeler gerek yabancı yatırımcılara gerekse yabancı yatırımlara sürekli şüpheyle yaklaşmışlardır. Bu dönem boyunca gelişmiş ülkelerin hemen hemen tamamında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekebilmek için bir hayli çaba sarfedilmiştir. Buna karşın gelişmekte olan ülkeler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına egemenliklerini tehlikeye sokacağı, orta ve uzun vade de daha çok döviz çıkışına neden olacağı, yerli firmaları zora sokacağı gerekçeleriyle kısıtlı ölçüde izin vermiş ve yıllarca bu finansman aracından yeterince yararlanamamışlardır (DPT, 2000b: 3).

Gelişmekte olan ülkelerin tarihsel süreç içinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına bakış açısında büyük değişiklikler olmuştur. Bu ülkeler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını diğer tüm dış finansman türlerine tercih eder hale gelmişlerdir. Özellikle 1989'dan sonra eski Doğu Bloku ülkelerinin de yabancı sermayeye açılmasından sonra, gelişmekte olan ülkeler arasında yabancı yatırımlarla ilgili büyük bir yarış başlamıştır. 1990'lı yıllarda çok sayıda ülke doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının lehine 'Ulusal Yatırım İklimleri' ile ilgili düzenlemelerde değişiklikler yaparak yatırım ortamlarını yabancı yatırımlara daha uygun hale getirmeye çalışmışlardır (Bayraktar, 2003: 8). Bu değişikliklere bağlı olarak yabancı yatırımların gelişmekte olan ülkelere akışında 1990'lı yıllarda önemli düzeyde artış yaşanmıştır. Yaşanan bu artışın en önemli nedeni, daha önce sermaye hareketleri önünde var olan kısıtlamaların büyük ölçüde ortadan kaldırılması olmuştur.

**Tablo 2.2: Yabancı Sermaye Yatırım İkliminde Meydana Gelen Değişiklikler
(1991-2000)**

Yıllar	Değişiklik Yapan Ülke Sayısı	Yasal Değişiklik Sayısı	Yabancı Yatırımların Lehinde Yapılan Değişiklikler	Yabancı Yatırımların Daha Az Lehinde Yapılan Değişiklikler
1991	35	82	80	2
1992	43	79	79	0
1993	57	102	101	1
1994	49	110	108	2
1995	64	112	106	6
1996	65	114	98	16
1997	76	151	135	16
1998	60	145	136	9
1999	63	140	131	9
2000	69	150	147	3
2001	71	208	194	14

Kaynak: UNCTAD, **World Investment Report**, United Nations, New York, 2002: 7

2.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Nedenleri

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında son otuz yıldan beri meydana gelen hızlı gelişmeleri açıklamak üzere oldukça geniş bir literatür oluşmuştur. Bu konuda birçok teori ortaya atılmış ve test edilmiştir. Genel olarak FDI'ların nedenleriyle ilgili olarak bir dizi ekonomik, stratejik ve davranışsal etken üzerinde durulmuştur. Bu etkenler aşağıdaki şekilde gözden geçirilebilir (Seyidoğlu, 2003c: 452).

a. Hammadde Kaynakları: Hammadde kaynakları yeryüzüne dengeli biçimde dağılmış değildir. Hammaddelerin işletilmesine yönelik yatırımlar, madenlerde olduğu gibi bu kaynakların bulunduğu yerlere kurulur. Geleneksel dış yatırımların nedenleri bununla ilgilidir. Geçen asırda ve bu asrın başlarında ana ülke sanayilerinin ihtiyacı olan hammaddelerin sağlanması için, Batılı şirketlerin yatırımları bu kaynakların bulunduğu az gelişmiş ülkelere yapılmıştır.

b. Faaliyetlerin Bütünleştirilmesi: İlk aşamadan nihai ürün aşamasına kadar tüm faaliyetleri (dikey bütünleşme) veya aynı aşamadaki üretim faaliyetlerini tek bir

yönetim altında toplamanın yararlı olduğu durumlarda (yatay bütünleşme), üretimde bütünleşmeye gidilir. Üretimde bütünleşmeye gidilmesinde, girdi sağlamanın güvence altına alınması veya belirli aşamaları farklı ülkelerde gerçekleştirmenin maliyet avantajı yaratması gibi nedenler dolayısıyla, üretim farklı ülkelere yaygınlaştırılmaktadır.

c. Aktarılamayan Bilgiler: Firmalar üretimle ilgili sahip oldukları teknik bilgileri daima, patent veya lisans anlaşmaları biçiminde diğerlerine satabilirler. Fakat geliştirilen bir üretim yönteminin veya ürün patentinin firmanın kendi elinde bulundurmasını zorunlu kılan bazı özel durumlar olabilir. Öyle bilgiler vardır ki bunlar uzun yılların deneyim ve birikimine bağlı olup, satılması uygun değildir. Dolayısıyla bu durumlarda doğrudan üretim kaçınılmaz olur (Seyidoğlu, 2003a: 724).

d. Şirket Ünvanının Korunması: Bazı firmalar, iş hayatında çok olumlu bir isim yapmış olabilirler. Hatta, ünleri ülke sınırlarının dışına taşar. Lisans anlaşması yapıp ürünün imal hakkını yabancı üreticilere verdiklerinde, aynı kalitenin tutturulabileceğinden emin olmayabilirler. Dolayısıyla ürün kalitesine ve ünlerine zarar gelmemesi için, malları yurt dışında da kendileri üretmeyi tercih edebilirler.

e. Şirketin Ünvanından Yararlanmak: Burada amaç, ünvanı korumak değil, bundan yarar sağlamaktır. Mesela bankacılık sektöründe isim yapmış olmak çok önemlidir. Bir bankanın uluslararası üne sahip olması, tasarruf sahiplerinde güven doğurarak mevduatı artırıcı etki yapar. Nitekim, büyük bankaların hızla uluslararası nitelik kazanma sürecine girmelerinde bu faktörün önemli bir rolü olmuştur.

f. Sırların Korunması: Üretime ilişkin bilgilerde gizliliğin önemli olduğu durumlarda, doğrudan yatırım lisansa tercih edilir. Çünkü lisans sahibi, bu bilgilerin dışarıya sızmasında patent sahibi kadar özen göstermeyebilir.

g. Ürünün Yaşam Dönemi Hipotezi: Firmaların iç ekonomideki gelişmenin sınırına ulaşmalarıyla, bu piyasada daha fazla kar olanakları kalmaz. Kar artışının sürdürülebilmesi için, daha az girilmiş bulunan ve belki de rekabetin daha sınırlı olduğu yabancı piyasalarda üretim yapılması gerekebilir (Seyidoğlu, 2003c: 453).

h. İthalatçı Ülkenin Koyduğu Tarife ve Kotalardan Kaçınma: İhracatçı firma dış alıcı ülkenin uygulamaya koyduğu tarife ve kotalar karşısında, o piyasayı

kaybetme tehlikesi ile karşılaşır. Bu durumda, tarife ve kotaların etkisinden kurtulup o piyasayı elde tutmanın en etkili yolu, söz konusu piyasada üretime başlamaktır.

i. Yurtiçi Kısıtlamalardan Kurtulmak: Bankaların ve bazı imalat sanayii alt sektörlerinin uluslararası alana yayılmalarında önemli bir etkidir. Sanayileşmiş ülkelerde bankacılık yasalarının getirmiş olduğu düzenlemeler, bunlardan kurtulmak üzere bankaları yurt dışında şubeler açmaya yöneltmiştir. Bunun gibi, ülkedeki çevre koruma standartlarının getirdiği kısıtlamalardan kurtulmak isteyen imalat sanayii firmaları da üretim için düşük çevre standartlı ülkeleri seçmişlerdir.

i. Müşteri İzleme: Bazı endüstrilerdeki firmaların, müşterilerini izlemeleri gerekli olabilir. Müşterileri, yurt dışına yatırım yapınca onlarda o yörelerde şube veya ofis açarlar. Bankalar, danışmanlık ve menkul kıymet aracı şirketleri bir ölçüde bu niteliktedir.

j. Yatırımları Uluslararası Çeşitlendirme: Üretimin tek bir piyasa ile sınırlı bulunması durumunda, nakit akımları göreceli bir istikrarsızlık gösterir. Firma, ürün çeşitlendirmesi ile bunu bir ölçüde dengelemeye çalışabilir. Fakat aynı ülkedeki tüm ürünlerin satış koşullarının benzer yönde etkilenmesi normaldir. Yani çeşitlendirme ile risk giderilemez. Oysa firma, üretimini uluslararası düzeyde çeşitlendirerek bu riski bir ölçüde azaltabilir (Seyidoğlu, 2003a: 726).

k. Ucuz Yabancı Faktör Kullanımı: Emek ve doğal kaynak maliyetleri, ülkeler arasında büyük değişmeler göstermektedir. Dolayısıyla emek ve doğal kaynak yoğun malların bu faktörlerin bol ve ucuz olduğu yerlerde kurulması üretim maliyetlerini düşürücü etki yapabilmektedir.

l. Yabancı Teknoloji Kullanılması: Çok uluslu şirketler yurt dışında üretim tesisleri kurarak veya mevcut tesisleri satın alarak, yabancı ülke teknolojilerini öğrenir, daha sonra da bu bilgileri üretim süreçlerinin geliştirilmesinde kullanabilirler.

Bütün bunlardan hareketle özellikle ucuz emek ve bol hammadde açısından zengin olan GOÜ'lerin ÇUŞ'ların yatırımları açısından ne denli önemli olduğu görülmektedir.

2.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri

Yabancı yatırımcıların başka ülkelerde yatırım yapmalarının en belirleyici özelliği kuşkusuz kar elde etmektir. Üstelik bu kar, yatırımcı ülkenin kendi ülkesinde elde ettiği kardan daha fazla olmalı, şirketin yabancı bir ülkede faaliyette bulunmasından doğacak her türlü riski de karşılayabilmelidir. Yatırımcı için önemli olan sadece yüksek kar elde etmek değil, aynı zamanda elde edilen bu karın transfer edilebilmesidir. Eğer bu kar transfer edilemezse yabancı ülkede yapılan yatırımın bir önemi kalmaz. Ayrıca, yatırım yapılması düşünülen ülkenin siyasal ve ekonomik istikrarı, altyapı yatırımlarının tamamlanıp tamamlanmadığı, yabancı sermaye konusundaki yasal düzenleme ve uygulamaları ve teknoloji emme kapasitesi yatırım kararlarında önemli rol oynamaktadır (Akdiş, 1988: 22-23).

Yabancı sermaye yatırımlarında esas amaç karlılık ve kar transferidir. Bunun yanında yabancı sermaye yatırımlarının belirleyicileri olarak ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel faktörleri de incelemek mümkündür.

2.3.1. Ekonomik Faktörler

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının (FDI) amacı, kendi ülkesinde elde ettiği kardan daha yüksek kar elde etmektir. Bu yüzden gidecekleri ülkedeki maliyet koşullarını dikkate alarak yatırımlarını gerçekleştirirler. Yatırımcı ülke açısından gideceği ülkenin bazı belirleyici özellikleri vardır. Bunlar; yatırım yapılacak ülkenin nüfusu, işgücünün niteliksel yönü, ulaşım imkanları, enerji, elektrik temini ve uygulanan ekonomik politikalarıdır (Yased, 1988: 97).

FDI'lar, faizlerin ve üretim maliyetlerinin düşük olduğu, karlılık oranlarının yüksek olduğu, büyüme dinamizmi olan, makro dengeleri oturmuş, iç talebin ve eğitilmiş insan gücünün yüksek olduğu ekonomileri tercih ederler. Makro ekonomik yapının istikrarlı olması, fiziki ve hukuki altyapının uygunluğu, bürokratik düzenlemelerin basitliği, işgücünün düşük maliyetli ve eğitilmiş olması yabancı sermayenin aradığı özelliklerdir. Ekonomik faktörleri çeşitli parametrelere ayırarak incelemek mümkündür;

a) Pazarın Genişliği: FDI'lar için, ev sahibi ülkedeki pazarın genişliği ve gelişme hızı, bölgesel ve küresel pazarlara erişim olanağı, ülkeye özgü tüketici tercihleri, pazar yapısı ve yerel ticaretin gelişmişliği özel bir önem taşımaktadır.

Çünkü, yabancı yatırımcı açısından pazar genişliği ve gelişme hızı daha fazla talep ve daha fazla karlılık anlamına gelmektedir.

Bazı ülkeler geniş iç pazar olanağına sahip olmasalar bile, bölgesel pazarlara erişim imkanları olduğundan yabancı sermaye için önemli birer merkez olabilmektedirler. Bazı ülkeler ise küçük yerel piyasalarına karşın, bölgesel pazarlara serbest olarak giriş hakkına sahip oldukları için büyük miktarda yabancı sermaye çekebilmektedirler (Efe, 2002: 15).

b) Ekonomik İstikrar: Günümüzde ekonomik ve politik istikrar yabancı sermaye açısından temel belirleyici unsur haline gelmiştir. Sık sık iktidar değişikliğine ve politik çalkantılara sahne olan ülkeler yabancı sermaye açısından cazip görülmemektedir. Yabancı sermaye, hızla büyüyen, adil şekilde gelir bölüşümü yapabilen ve istikrarlı olan ekonomileri tercih etmektedir. Ülkede uygulanan ekonomik politikalar da yabancı sermaye tarafından dikkatle izlenmektedir. Bu çerçevede piyasa mekanizması güçlerine dayalı ve nispeten liberal politikalar uygulayan ülkeler yabancı sermayeyi çekme açısından daha cazip görülmektedir (Zengin, 2003:57).

c) Kurumsal Yapının Özellikleri: Yabancı sermayenin geleceği açısından güvenilir dayanaklardan biri de sağlam bir kurumsal yapının varlığıdır. Yabancı sermaye karar mekanizmasının işleminde çok değişik karar odaklarının olması ve bunların arasında koordinasyon eksikliğinin olması bürokratik anlamda ağırlık doğurmakta ve yabancı sermaye bakımından caydırıcı etki yapmaktadır. Yatırım kararı alındıktan sonra şirketin ev sahibi ülkede kaldığı sürece tabi olacağı yasalar ve kurallar ile bunların sürekliliği ve uluslararası işlemlere uygunluğu da belirleyici unsurlardır.

Yabancı sermaye açısından zayıf ve çeşitlenmemiş sermaye piyasasına sahip olan ya da bu türden piyasaları hiç olmayan ve şirketleri uluslararası piyasalarda güçsüz olan ülkeler yabancı sermaye bakımından dezavantajlı olan ülkelerdir. Yasal ve kurumsal ortamı yabancı yatırımlar için çekici hale getirmek, yabancı sermayenin gelmesi bakımından önemli noktalardan biridir. Yabancı sermayeyi çekmek için oluşturulmak istenen yasal ve kurumsal çerçeve, yerli sermaye ile ilgili genel düzenlemelerden çok farklı olmamalıdır (Zengin, 2003: 58).

d) Hammadde Kaynakları: Yabancı yatırımcılar, maliyetlerini düşürmek ve karlarını maksimize etmek amacıyla, bol ve kolay hammadde edinebildikleri, enerji, ulaşım, iletişim gibi altyapının yeterli düzeye ulaştığı ve işgücünün ucuz olduğu ülkelerde yatırım yapmayı tercih etmektedirler. Bir ülkedeki hammadde zenginliği o ülke için avantaj olma özelliğini günümüzde de sürdürmektedir. Ancak emek tasarrufu sağlayan yeni teknolojilerin geliştirilmesi ve bunların ÇUŞ'lar tarafından yoğun bir şekilde kullanılması sonucunda ucuz işgücü göreceli olarak önemini yitirmektedir. Buna karşın, üst düzey yöneticilerin gelişmiş ülkelerdeki maliyetlerinin hızlı artışı, uluslararası yatırımcıların iyi eğitilmiş insan gücüne sahip gelişmekte olan ülkeleri tercih etmesine neden olmaktadır (Efe, 2002: 15).

2.3.2. Siyasi Faktörler

Yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye gelişini belirleyen en önemli faktörlerden biri de siyasi istikrardır. Yabancı sermaye için ekonomik istikrar kadar siyasi istikrar da önemlidir. Çünkü yabancı sermaye ilk önce emniyetli ve güvenli bir ortam aramaktadır.

Yabancı yatırımcıyı en fazla tedirgin eden konuların başında, yabancı şirketlerin millileştirilmesi ve kar transferlerine kısıtlamalar getirilmesi gelmektedir. Bu tür yatırımlar ülke riskini yükseltmekte ve yatırımcının isteksiz davranmasına yol açmaktadır. Bu yüzden, yabancı yatırımlardan daha fazla pay almak isteyen ülkelerin, ekonomik ve siyasi istikrarlarına daha fazla önem vermeleri gerekmektedir (Efe, 2002:16).

2.3.3. Sosyo-Kültürel Faktörler

Eğitim düzeyi ve okuma-yazma oranı düşük ve geleneksel yapıya sahip olan ülkelerde, yabancı sermayenin ülkeye girişi ile birlikte toplumsal bir değişim yaşanacağı görüşü yaygındır. Yatırım yapılacak olan ülkenin ekonomik ve politik durumu ne kadar elverişli olursa olsun yatırımın gerçekleşeceği ülke halkının yabancı sermaye konusundaki düşüncesi ve davranış şekilleri, yabancı sermayedar açısından bir risk ihtimalini doğurur. Bu durum, özellikle gelişmekte olan ülkelerde daha belirgindir.

Sermaye ithal eden ülkelerdeki kültür yapıları, yabancı sermayeye karşı koyma veya izin verdikten sonra kontrol etme şeklinde de bir etkiye bulunabilir.

Yabancı sermayeye karşı böyle tepkilerin olduğu yerlerde yatırımcılar, bu pazarları kaçırmamak için bölgedeki politikacı ve partilerin desteği ile hareket ederler (Akdiş, 1988: 27)

2.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Biçimleri

Çok uluslu şirketler doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapmaya karar verirken, aynı zamanda diğer pazarlara giriş biçimine de karar vermek zorunda kalmaktadırlar. Bu konuda belli başlı birkaç yol vardır. Bunlar; bir veya daha çok sayıda yerel şirketle ortak girişim kurmak, mevcut bir yerel firma ile birleşmek veya onu satın almak ve bir yada daha çok sayıdaki ortak ile stratejik birlik kurmaktır (Seyidoğlu, 2003c: 457).

2.4.1. Ortak Girişim ve Tam Mülkiyete Dayalı Bağlı Şirket

Doğrudan dış yatırımlar bazen yerel bir şirketle ortak girişim (joint venture) biçiminde olabilir. Ortak girişimler ev sahibi ülke tarafından zorunlu tutulabilir. Burada amaç, yerli firmaların yabancılarla ortaklığa giderek bilgi ve deneyimlerini artırmalarıdır. Yerel şirketlerle ortak girişim kurmanın, tek başına yabancı ülkede bir bağlı şirket oluşturmaya göre avantajları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Seyidoğlu, 2003c: 457):

- Yerel ortağın kendi ülkesiyle ilgili gelenek, kurum ve uygulamalar hakkındaki bilgisinden yararlanma
- Yerel ortağın girişim deneyimi ve sahip olduğu ünvan dolayısıyla yerel sermaye piyasalarına girme kolaylığı
- Yerel ortağın teknolojisinin o ülke koşullarına daha uygun olması
- Yerel mülkiyetin doğurduğu ‘yabancı olmama’ düşüncesi sonucu satışların geliştirilebilmesi
- Ortak girişimlerin, siyasi nedenlerle ev sahibi ülkenin millileştirme olasılığını azaltıcı özelliği olması
- Ev sahibi ülkelerin yerel şirketlerle ortaklığı özendirici önlemler almaları, tek başına mülkiyeti ise sınırlandırmaları

Bu yararlarına karşın, uygulamaya bakıldığında ortak girişimlerin tek mülkiyet altındaki bağlı şirketler kadar yaygın olmadıkları görülmektedir. Bunun önemli bir nedeni, ÇUŞ’ların, bazı kritik kararlar alınmasında yerel ortağın engelleri ile karşılaşma endişeleri yatmaktadır. ÇUŞ’ların amacı, dünya çapında

gerçekleştirdikleri faaliyetlerden elde edilecek gelirlerin maksimum düzeyde olması isteğidir (Seyidoğlu, 2003c: 458).

2.4.2. Şirket Birleşmeleri

Şirket birleşmeleri 'şirket evlilikleri' olarak da adlandırılmaktadır. Sınır ötesi şirket birleşmelerinin bazı yararları aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Şirket birleşmeleri yabancı bir ülke veya Avrupa Birliği gibi belirli bir bölgede faaliyete geçmenin oldukça kısa bir yoludur.
- Teknolojiyi içsel olarak geliştirme yerine, çok daha düşük maliyetle mevcut teknolojiye ulaşma olanağı sağlar.
- Sınır ötesi birleşmelerde iç ekonomilere oranla daha büyük ölçek ekonomileri elde edilebilir.

Bununla birlikte, sınır ötesi şirket birleşmelerinin bazı olumsuz yönleri de vardır. Bunlar:

- Kültür farklılıkları, çeşitli milliyet, gelenek ve değerlere sahip örgütlerin birleşmelerini güçleştirici bir rol oynayabilir.
- Ulusal bir şirketin yabancı şirket içinde erimesi, ev sahibi ülkede olumsuz siyasal tepkiler doğurabilir.

- Farklı milliyetlere mensup şirketlerin birleşmesi, işçi ücretleri ve toplu sözleşmeler yönünden de sorunlara yol açabilir (Seyidoğlu, 2003a: 722).

2.4.3. Stratejik Birleşmeler

Yerel şirketler uluslararası şirketlerle stratejik birleşme yoluna giderek dünya pazarlarında rekabet edebilecek bir konuma gelmek isterler. Çünkü bu şirketler uluslararası ürünlere ve sermayeye daha kolay ulaşabilir ve daha iyi pazar olanakları ve yeni teknolojileri sağlayabilirler (Bosut, 2004: 88).

Sınır ötesi stratejik birleşmenin en kolay yolu, iki şirketin hisse senetlerinin belirli bir bölümünü birbirleriyle değiştirmeleridir. Şirketlerin amacı, hisse senetlerinin güvenilir ellere geçmesini sağlamaktır. Bu durum portföy yatırımı niteliği taşımaktadır. Stratejik birleşmeler daha geniş kapsamlı bir şekilde ele alındığında ise, taraflar hem hisse senetlerini değiştirir hem de mal ve hizmet üretmek amacıyla ortak bir girişim kurarlarsa bu doğrudan yatırım niteliği taşır. Bu

tür birleşmeler otomobil, elektronik, telekomünikasyon ve uçak sanayii alanlarında sıkça görülmektedir. Stratejik birleşmeler, özellikle araştırma ve geliştirme masraflarının yüksek olduğu ve piyasaya girişte zamanlamanın önem taşıdığı ileri teknoloji ürünleri için daha ideal bir yaklaşımdır (Seyidoğlu, 2003c: 459).

2.5. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülke Ekonomisine

Olumlu ve Olumsuz Etkileri

2.5.1. Olumlu Etkileri

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ev sahibi ülke ekonomisi üzerindeki belli başlı olumlu etkileri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- a) **Ekonominin Üretim Kapasitesinin Artması:** Yabancı sermaye, hem ülkeye gelirken getirdiği sermaye ile hem de ülkede sağladığı karları yeniden dağıtarak gittiği ülkenin üretim kapasitesini artırmaktadır. Böylece ülkenin sermaye birikimine ve üretim kapasitesine doğrudan katkıda bulunmaktadır.
- b) **Yeni Teknoloji ve Yönetim Bilgisi Getirme:** Yabancı sermaye, sahip olduğu teknoloji ve işletmecilik bilgisini de geldiği ülkeye beraberinde getirmektedir. Bu az gelişmiş ülkeler için çok önemli bir avantajdır. Yabancı sermaye daha önce kullanılan teknolojiyi üretimde tekrar kullanarak diğer şirketlere de örnek olmaktadır. Yabancı sermaye genelde gelişmiş ülkelere geldiği için üst düzey yönetici kadrosu ve teknik eleman açısından etkin durumdadır. Bu yüzden ev sahibi ülkeler, yabancı sermayeden, kendi ülkelerinde araştırma ve geliştirme faaliyetinde bulunmalarını ve yerli personeli modern teknoloji ve işletmecilik konularında eğitmelerini beklerler (Loungani ve Razin, 2001: 34).
- c) **Döviz Girişi Sağlama:** Yabancı sermaye bir ülkeye gelirken beraberinde döviz getirmekte bu da uzun dönemde ithalatı ikame edici ve ihracatı artırıcı etkiler yaratarak, ülkenin ödemeler dengesine olumlu katkıda bulunmaktadır. Bunun yanında yurt dışına yapılan kar transferleri ödemeler dengesini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bakımdan ev sahibi ülkeler genellikle yabancı sermayeli şirketlerin kar transferlerini sınırlandırıcı düzenlemelerde

bulunmakta ve bunlardan karlarını yeniden yatırıma yönlendirmelerini istemektedirler (Seyidoğlu, 2003a: 729).

- d) İhracatı Artırma:** Az gelişmiş ülkelerin göz önünde bulundurdıkları önemli noktalardan biride, ülkelere gelen yabancı sermayeli şirketlerin ihracata yönelik üretimde bulunmalarıdır. Yabancı sermayeli şirketlerin dış piyasalar konusunda geniş deneyimleri ve yaygın satış ve pazarlama örgütleri vardır. Ev sahibi ülkeler de bu olanaklardan yararlanarak ihracatlarını artırmayı amaçlamaktadırlar.
- e) Rekabet ve Dinamizm:** Yabancı sermaye geldiği ülkede iç rekabeti artırmakta ve ekonomiye dinamizm kazandırmaktadır. Yeni şirketlerin piyasaya girişı, piyasada var olan tekelciliği kırarak üretimin genişlemesine ve fiyatların düşmesine neden olabilmektedir.
- f) İstihdam Yaratma:** Yabancı sermaye geldiği ülkede bulunan istihdam sorununa, yaratacağı yeni iş olanakları ile çözüm yaratabilmektedir. Bunun yanında ülkede bulunan vasıflı-vasıfsız işgücüne de eğitim ve bilgi anlamında önemli katkılarda bulunabilmektedir.

2.5.2. Olumsuz Etkileri

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ev sahibi ülke ekonomisi üzerindeki belli başlı olumsuz etkileri aşığıdaki gibi sıralanabilir:

- a) Ekonomi Üzerinde Yabancı Denetimin Artması:** Yabancı sermaye yatırımlarının özelliklerinden biri de, işletme yönetimi üzerinde doğrudan bir denetim sağlamasıdır. Bu bakımdan gelen yabancı sermaye ana sektörleri ele geçirerek ekonomiyi denetimi altına alabilir. Bu durum ülkenin ekonomik ve siyasal bağımsızlığını tehlikeye sokar. Bu durumda belirli amaçlara yönelik para, maliye ve dış ticaret politikası uygulama serbestisi kalkar ve bağımsız bir sanayileşme politikası da izlenemez. (Seyidoğlu, 2003a: 730).
- b) Ekonomik Bütünlüğün Bozulması:** Yabancı sermaye yatırımları az gelişmiş ülkelerde ekonominin bütünlüğünü bozabilir. Yabancı sermayeli şirketlerde ileri üretim tekniklerinin kullanılması, bunun yanında diğer alanlarda geleneksel üretim tekniklerinin kullanılması ekonomiyi ikili bir yapı içine sokabilir.

- c) **Dış Ticaret Kısıtlamalarının Aşılması:** Yabancı sermaye yatırımları, gümrük tarifeleri ve ithalat yasakları gibi koruyucu duvarların aşılmasına olanak sağlamaktadır. Dış ticaret kısıtlamaları bazı koruyucu amaçları gerçekleştirmek üzere konulurlar. Örneğin bu kısıtlamalar tüketimin daraltılması veya yerli üretimin artırılması ile ilgili olabilir. Oysa yabancı sermaye yatırımları ile mallar yurt içinde üretileceğinden tüketim kısıtlamaz. Ayrıca, üretim de tümüyle ulusal bir nitelik taşımaz. Çünkü çoğu kez gidilen ülkede üretimin en son aşaması yapılır, hammadde ve yarı işlenmiş ürünler ithalat yoluyla dışarıdaki ana merkezden karşılanır. Bu ise yerli üretimi dışa bağımlı kılmaktadır.
- d) **Yerli Şirketler Karşısında Haksız Rekabet Üstünlüğü:** Yabancı sermayeli şirketlerin arkasındaki dev sermaye, ileri teknoloji ve yöneticilik bilgisi, küçük ölçekli yerli şirketler karşısında kendilerine büyük bir haksız rekabet üstünlüğü sağlamaktadır. Rekabet olanağı bulamayan yerli girişimciler endüstriyi terk etmeye zorlanmakta ve böylece yüksek gümrük duvarlarının arkasında faaliyet gösteren yabancı şirketler, yerli ekonomide tekeli bir konuma geçebilmektedirler (Seyidoğlu, 2003a: 731).
- e) **Döviz Giderlerini Artırıcı Etki:** Yabancı sermayeli şirketler çoğu zaman, beklendiği gibi ihracata yönelmemekte, hammaddeleri yerli kaynaklardan değil yurt dışındaki ana merkezlerden sağlamaktadırlar. Bunun yanında yaptıkları kar transferleriyle de ödemeler bilançosu üzerindeki baskıyı tamamen artırmaktadırlar.
- f) **İhracatı Kısıtlama:** ÇUŞ'lar yabancı ülkede şube açınca, bu şubenin ihracatta kendisiyle rekabette bulunmasına genellikle izin vermez. Bunun için ana ülkenin kendi piyasasına veya onun denetimi altındaki üçüncü ülkelere ihracatı yasaklar. Böylece ev sahibi ülkenin ihracat olanakları yapay biçimde daraltılmış olur (Manisalı, 1982: 171).
- g) **Teknolojik Bağımlılık:** Yabancı sermayeli şirketler araştırma ve geliştirme faaliyetlerini gittikleri ülkelerde değil ana merkezlerinde toplarlar. Ev sahibi ülkelerin araştırma faaliyetlerine katılmamaları ve teknikleri sürekli olarak yurtdışından ithal etmek zorunda bırakılmaları teknolojik bağımlılığın artması

demektir. Ayrıca, yabancı sermaye yoluyla ev sahibi ülke belirli teknolojileri kullanmaya zorlanmakta, bu ise sanayileşme ve ulusal teknolojiadaki gelişmeyi ters yönde etkileyebilmektedir.

Yabancı sermayeye karşı olumlu yada olumsuz görüşlerin genelde ülkede bulunan siyasi bakış açısına bağlı olduğu söylenebilir. Eğer ülkede serbest girişimcilik ve piyasa mekanizması kullanılması görüşü hakimse, yabancı sermaye savunulmaktadır. Ters durumda ise yabancı sermayeye karşı genelde olumsuz görüşler hakim olmaktadır.

2.6. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Etkileri

Yabancı sermaye yatırımları, yatırımın yapıldığı ev sahibi ülke ekonomisi üzerinde çeşitli ekonomik etkiler yaratır. Bunlar üretim, istihdam, gelir, fiyat, ödemeler dengesi, ekonomik gelişme ve genel refah gibi etkilerdir. Bu etkilerden bazıları ülke ekonomisine katkı sağlarken, bazıları da ekonomiye maliyet yüklemektedir. Aynı şekilde bazı etkiler yatırım yapıldığı anda ortaya çıkarken, diğer bazılarından nesiller sonra sonuç alınabilmektedir (Karluk, 2002: 314).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yatırım yapılan ülke ekonomisi üzerindeki etkilerini milli gelir, ödemeler dengesi, teknoloji, istihdam ve tasarrufa olan etkileri şeklinde ana başlıklara ayırarak incelemek mümkündür.

2.6.1. Milli Gelir Üzerindeki Etkileri

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ülke içinde üretim yaptığı için ev sahibi ülkenin milli gelirine katkısı bulunmaktadır. Bu üretim miktarı ülkenin GSMH'na dahildir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, yabancı sermayenin üretimde kullandığı girdileri kendisinin üretip üretmediğidir. Eğer ithal edilen girdiler varsa bunlar ülkenin GSMH'ndan düşülür. Cebirsel olarak yabancı sermayenin ülke ekonomisine katkısı şu şekilde formüle edilmektedir (Karluk, 2002: 315).

$$\text{Katkı} = H - G \quad (1)$$

Burada H hasılayı, G ise girdiği göstermektedir. Bu ifade yabancı sermaye tarafından ülkenin girdi hasılasına yapılan net katma değeri belirtmektedir. Net katma değer, üretim faktörleri toplamına ödenen miktarlar ile yatırım yapan şirketin

kendi ülkesine transfer ettiği müteşebbis hizmetleri karşılığını kapsamaktadır. Üretim faktörlerine (toprak, sermaye ve emek) yapılan toplam yatırımlar F ile, kardan müteşebbislik hizmetleri karşılığı ülkeye transfer edilen miktar R ile gösterildiğinde;

$$\text{Katkı} = H-G = F+R \quad (2)$$

olarak formüle edilebilir. Ancak bu formül, yabancı sermaye tarafından kullanılan yerli üretim faktörlerinin alternatif maliyetlerini dikkate almamaktadır. Çünkü bu faktörler, yabancı sermaye tarafından kullanılmasaydı yine de milli hasılaya katkıda bulunacaklardı. Fakat yabancı sermaye, işçi ve diğer kaynakları bunlar atıl bir şekilde iken kullandıysa, o zaman bu faktörlerin fırsat maliyetleri sıfır olacaktı. Bunun dışındaki her durumda, yabancı sermaye tarafından diğer şirketlerden sağlanan üretim faktörlerinin fırsat maliyetleri hesaplanırken, yabancı sermaye tarafından diğer şirketlerden sağlanan üretim faktörlerinin fırsat maliyeti ile yerli üretim faktörlerinin fırsat maliyetlerinin de dikkate alınması gerekmektedir. Yerli üretim faktörlerinin fırsat maliyetleri N ile gösterildiğinde formül aşağıdaki şekle dönüşür (Karluk, 2002: 315);

$$\text{Katkı} = (F+R)-N \quad (3)$$

Buraya kadar özetlenen yabancı sermaye yatırımlarının yarattığı doğrudan katkılardır. Bunun yanında yabancı sermaye yatırımlarının dolaylı katkıları da söz konusudur. Bunlar ‘dışsal ekonomiler’ ve ‘negatif dışsal ekonomiler’dir. Ekonomide yaratılan dışsal ekonomilerin olumlu etkileri bir ölçüde negatif dışsal ekonomiler tarafından ortadan kaldırılmaktadır. Bu yüzden, yabancı sermayenin milli hasılaya olan katkısını hesaplarırken net dışsal ekonomilerinde (dışsal ekonomiler-negatif dışsal ekonomiler) formüle dahil edilmesi gerekmektedir. Net dışsal ekonomiler L ile gösterildiğinde formül aşağıdaki gibi olur (Karluk, 2002: 316);

$$\text{Katkı} = (F+R)-N+L \quad (4)$$

Son olarak bu açıklamalara, yabancı sermayenin net geliri üzerinden ev sahibi ülkeye ödemiş olduğu vergilerin de eklenmesi gerekmektedir. Bağlı şirketin ev sahibi ülkeye ödemiş olduğu gelir vergileri V ile, yabancı sermayenin gelir vergisini ödedikten sonra kalan geliri ise R* ile gösterildiğinde formül aşağıdaki gibi olur;

$$\text{Katkı} = (F+R^*+V)-N+L \quad (5)$$

Bu durumda doğrudan yabancı sermaye yatırımının ev sahibi ülkeye olan maliyeti, yabancı üretim faktörlerine yapılan ödemeler ile ülke dışına yabancı personel ve yönetim ücreti, lisans, patent hakkı, kar veya faiz gelirleri olarak transfer edilen ödemelerin toplamıdır. Yabancı üretim faktörlerine yapılan ödemeler E ile gösterildiğinde Maliyet = E olur. Böylece, doğrudan yabancı sermaye yatırımının ev sahibi ülkeye sağlayacağı net fayda/maliyet oranı aşağıdaki formülle belirlenir;

$$\text{Net Fayda/ Maliyet Oranı} = (F+R^*+V)-N+L/E \quad (6)$$

Eğer bu oran birden büyük olursa, yabancı sermayenin ülke ekonomisine katkısı kendi maliyetinden daha fazla olur. Tam tersine oran birden küçük olursa bu durumda yapılan tüm doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ev sahibi ülke ekonomisine katkıda bulunacağı söylenemez (Karluk, 2002: 317).

Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik sorunların başında kaynak yetersizliği gelmektedir. Çünkü, ekonomik kalkınma için yatırım yapılması bir zorunluluktur. Yatırım olmadan kalkınma sağlanamaz. Bu sebeple yatırımlar, ekonominin kalkınma sürecinde büyük bir öneme sahiptir. Bir ülkenin yüksek bir büyüme hızı elde edebilmesi için yeterli kaynağı yoksa, ya mevcut tasarruflarını kalkınma için kullanacak ya da yabancı tasarrufları ülkeye çekmek isteyecektir. Bu ise ülkenin dış borçlanması veya ülkeye yabancı sermaye girişi ile sağlanmaktadır. Yabancı sermaye tüm dünyada ekonomik gelişmeye katkıda bulunmaktadır. Bunun bakımdan ülkeler ekonomik büyümelerini hızlandırmak ve yabancı sermayeyi ülkelerine çekebilmek için teşvik edici uygulamalarda bulunmaktadır.

2.6.2. Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkisi

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ev sahibi ülkenin ödemeler dengesi üzerinde çeşitli etkiler yaratmaktadır. Ülkeye yatırım için gelen yabancı sermaye öncelikle ülkenin ödemeler dengesine olumlu bir etkide bulunur. Üretime geçtiği andan itibaren ise, gerek ihracat gerekse ithal ikamesi yoluyla ödemeler dengesini olumlu etkilemeye devam ederken, diğer taraftan üretimde kullanılan ithal girdiler, kar transferleri, lisans ve diğer yabancı faktör ödemeleri ödemeler dengesi üzerinde olumsuz etkiler yaratır. Ayrıca, yabancı sermayeli şirket, tasfiye kararı verdiğinde veya ortaklık payını yerli sermayedara devrettiğinde önemli bir miktarda sermaye

transferi gerçekleştirerek, ödemeler dengesi üzerinde yine olumsuz bir etkide bulunabilir (Karluk, 2002: 238).

Yabancı sermaye yatırımlarının ödemeler dengesi üzerindeki etkileri, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklılık arz etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin ödemeler dengesi, ihracat ve ithalat gelirleri arasındaki fark fazla olduğu için açık verir. Bu açığın kapatılması için çeşitli yollar denenebilir. Örneğin, işçi dövizini ile ödemeler dengesindeki açık kapatılmaya çalışılabilir. Fakat bu her zaman başvurulabilecek bir yol değildir. Asıl olarak ithalatın kısılması gerekmektedir. Eğer ithal edilen malların ülke içinde üretilmesi gerçekleştirilebilirse ithalat azalabilir. ÇUŞ'lar, gelişmekte olan ülkelerde ileri teknoloji gerektiren endüstrilerde faaliyet gösterdiklerinde, ileri teknoloji gerektiren ve ülke dışından ithali gereken malların ülkede üretilmesi sonucu döviz tasarrufu sağlayabilirler (Özalp, 1998: 20).

Gelişmiş ülkelerde ise, ihracat gelirleri ithalat gelirlerine eşit seviyede olduğundan ödemeler dengesi genelde dengededir. Bununla birlikte gelişmiş ülkelerde faaliyet gösteren ÇUŞ'lar, ekonomide etkinliğin ve verimliliğin artması yönünde etkide bulunarak, o ülkenin uluslararası piyasada rekabet gücü kazanmasına ve dolayısıyla ihracatının artmasına neden olmaktadır (Yıldırım, 1988: 129).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ödemeler dengesine katkı ve maliyetleri cebirsel olarak aşağıdaki şekilde formüle edilebilir (Karluk, 2002: 318);

$$\text{Ödemeler Dengesine Katkı} = K+X+S \quad (7)$$

Formülde, ev sahibi ülkeye yapılan ilk sermaye akışı K, bağlı şirketin gerçekleştirdiği ihracat X ve ithal ikamesi de S ile gösterilmektedir.

$$\text{Ödemeler Dengesine Maliyet} = (R^{**}+F^{*})+(M+M^{*})+D \quad (8)$$

Bu formülde ise, ülkeden çıkan kar transferleri R^{**} , yabancı üretim faktörlerine ödenen tüm ödemeler F^{*} , ithalat M, marjinal tüketim eğilimine bağlı olarak yurt içindeki yüksek gelir grupları tarafından uyarılmış ithalat M^{*} ve yatırımda oluşabilecek herhangi bir çözüme ise D ile ifade edilmektedir (Karluk, 2002: 318).

Buradan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ev sahibi ülkenin ödemeler dengesine olan net fayda/maliyet oranı da şu şekilde bulunur;

$$\text{Net Fayda/Maliyet Oranı} = K+X+S/(R^{**}+F^{*})+(M+M^{*})+D \quad (9)$$

Uzun dönemde, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ödemeler dengesi üzerindeki etkileri milli gelir etkisinden ayrı düşünülemez. Bu durum aşağıdaki denklem ile açıklanabilir;

$$X-M = \text{GSMH}-(C+I_d+G) \quad (10)$$

Burada ihracat X, ithalat M, gayrisafi milli hasıla GSMH, iç tüketim harcamaları C, iç yatırım harcamaları I_d ve devlet harcamaları G ile gösterilmektedir. Denklem, ihracatın ithalattan fazla olması durumunda GSMH'nın iç mal ve hizmet harcamalarından büyük olduğunu ifade etmektedir. Bu büyüklük ihracat fazlası kadardır. Aynı şekilde bu durumun terside geçerlidir (Karluk, 2002: 319).

Yabancı sermayenin ödemeler dengesine olumlu katkıları, yabancı sermayeli şirketlerin ihracat olanaklarının fazla olması ile de orantılıdır. Yabancı sermayeli şirketler, uluslararası piyasalardaki etkinlikleri ile ülke ihracatının artmasını sağlamaktadırlar. Bu yolla ödemeler dengesi üzerinde kar transferinden doğan olumsuzluğun etkilerini azaltmaktadırlar. Kısaca, yabancı sermayeli şirketler kar transferi, yatırım ve ara malı ithali ile ödemeler dengesine yaptıkları olumsuz etkileri, üretim kapasitesi ve ihracattaki kabiliyetleri ile giderebilme özelliğine sahip bulunmaktadır. Ayrıca sağladıkları ithal ikamesi ile de döviz kazandırıcı işlev görmektedirler (Bozkurt, 1985: 9).

2.6.3. İstihdam Üzerindeki Etkisi

Gelişmekte olan ülkelerin üzerinde durdukları önemli konulardan biri de, yabancı sermaye yatırımlarının istihdam üzerindeki etkileridir. Yabancı sermaye yatırımlarının istihdama etkisi, hem sermayenin geldiği ülke hem de ev sahibi ülke açısından önem kazanmaktadır. Yatırımcı ülke, ev sahibi ülkenin istihdamını artırırken diğer taraftan yatırımlarını idare edecek personeli de kendi ülkesinden istihdam etmektedir (Gündoğan, 2002: 21).

Yabancı sermaye yatırımlarının istihdam üzerinde dolaylı ve dolaysız olmak üzere iki türlü etkisi söz konusudur. Dolaysız etkiler birçok faktöre bağlıdır. Bunlardan ilki seçilmiş olan teknolojinin niteliğidir. Bu, ev sahibi ülkedeki faktör fiyatlarını, söz konusu teknolojilerin yapısını, esnekliğini ve rekabet ortamını yansıtmaktadır. Bundan da anlaşılmaktadır ki, ÇUŞ'lar uluslararası rekabetin gerektirdiği en modern ve verimli teknolojiyi seçme eğilimindedirler. Yabancı

yatırımların istihdam üzerindeki etkisini belirleyen diğer bir faktör ise yatırımın yapılacağı yerdir. Örneğin, yoğun bir sanayi bölgesindeki yatırım, işgücü azlığından dolayı birim sermaye başına daha az istihdam yaratabilir. Buna karşın, geri kalmış bir bölgeye yapılan yatırım daha fazla istihdam yaratabilir. Bunun yanında, yüksek düzeyde örgütlenmiş işgücü, işçi çıkarmayı güçleştiren ve işgücü maliyetlerini artıran yasal düzenlemeler de istihdam artışını olumsuz yönde etkileyebilir (Lall, 1995: 522).

Yabancı sermaye yatırımlarının istihdam üzerindeki dolaysız etkilerinin yanında birde dolaylı etkileri söz konusudur. Bir yandan üretilen mallar yerli endüstrilerde girdi olarak kullanıldıkça ve diğer yandan üretim için gerekli olan diğer girdiler yerli endüstrilerden sağlandıkça istihdam üzerindeki dolaylı etki de artmaktadır (Gündoğan, 2002: 24).

Yabancı sermaye ile rekabet halinde bulunan yerel şirketlerde istihdam açısından hem olumlu hem de olumsuz yönde etkilenebilirler. Yabancı şirketlerin piyasaya girişi, yerli şirketleri daha etkin olmaya zorlayabilir. Bunun yanında, teknik bilgi düzeyinin ve yönetim tekniklerinin de olumlu yönde etkilenmesini sağlayabilir. Olumsuz yönden ise, yabancı sermaye yatırımlarının rekabeti sonucu yerli şirketler piyasa dışında kalabilirler. Dolayısıyla, yabancı sermaye yatırımlarının istihdam üzerindeki dolaylı net etkisi, yerel şirketlerin rekabet kabiliyetlerine bağlıdır. Eğer yerel şirketler bu kabiliyete sahip iseler, yabancı şirketlerin piyasaya girişi, rekabet ettiği şirketlerde yeni ve daha iyi istihdam fırsatları yaratarak verimliliği ve ihracatı teşvik edici etkilerde bulunur. Bununla birlikte, yerli şirketler rekabet gücüne sahip değillerse iş kayıpları ortaya çıkabilir (Lall, 1995: 525).

Yabancı sermaye yatırımlarının istihdam yönünden bir başka etkisi de işgücünün niteliği üzerinedir. Yabancı şirketler genellikle, yatırım yaptıkları ülkelerin teknolojilerinden daha ileri teknolojiler kullanırlar. Bu nedenle yeni alınan işçilerin bir eğitim sürecinden geçirilmeleri kaçınılmaz olur ve yabancı şirketler işçilerini gerek yatırım yaptıkları ülkede gerekse ana şirketin bulunduğu ülkeye göndererek eğitime tabi tutarlar. Eğitilen işçilerin yabancı şirketlerden ayrılıp yerli şirketlerde çalışmaya başlamaları durumunda, ev sahibi ülkenin ekonomisi açısından işgücünün eğitimine net bir katkı sağlanmış olur (Gündoğan, 2002: 26).

Yabancı sermayenin geliş şekli ve yöneleceği sektör, istihdama olan etkiyi belirlemektedir. Buna göre yabancı sermaye, mevcut bir yerli şirketle birleşerek veya satın alma yoluyla geliyorsa, ilave bir istihdam oluşturması mümkün değildir. Yabancı sermaye doğal kaynakların işletilmesi için maden sektörüne geldiğinde yaratılacak istihdam, teknolojik gelişmelerin bu sektöre de girmiş olmasından dolayı sınırlı kalabilmektedir. Bunun yanında, endüstri kesimine gelen yabancı sermayenin ülkenin istihdamına olumlu bir katkıda bulunabileceği söylenebilir. Fakat burada da kullanılan teknolojinin emek ya da sermaye yoğun olması yatırımın istihdam etkisinin geniş veya sınırlı kalmasını belirler. Fakat yabancı sermayeli şirketlerin işgücü yoğunluğu fazla olan iş kollarında yatırım yapmak yerine, genellikle sermaye yoğunluğu fazla olan alanlarda yatırım yaptığı görülmektedir (Asomedya, 1999: 32).

Kısacası, yabancı sermaye yatırımlarının ev sahibi ülkenin istihdamını olumlu yönde etkileyebilmesi için yatırımların, yerli sanayi ile bütünlük sağlayacak şekilde olması, işgücü kalitesini artırması ve en önemlisi de emek yoğun teknolojilere sahip olması gerekmektedir.

2.6.4. Teknoloji Üzerindeki Etkisi

Teknoloji, yeni bir mal veya hizmet üretimine ya da imalat süreçlerinin, yönetim metotlarının bulunmasına, geliştirilmesine veya pratik sorunların çözümüne yönelik uygulamalı teknik bilgiler bütünü olarak tanımlanabilir. Teknoloji fiziksel bir kavram olmadığından transferi oldukça değişik, zaman alıcı ve eğitim gerektiren bir uygulamadır (Seyidoğlu, 2002: 615).

Günümüzde teknoloji üretimi, gelişmiş sanayi ülkelerinde genelliklede ÇUŞ'larda yoğunlaşmıştır. Bu şirketler, güçlü stratejik varlıklara ve araştırma-geliştirme harcamalarına büyük kaynak ayırabilecek güce sahiptirler. Bu yüzden ÇUŞ'lar hem teknolojiyi üreterek hem de yeni teknolojinin ülkeden ülkeye transferini sağlayarak kaliteli üretimin gerçekleşmesine katkıda bulunurlar. Böylece üretim artar, işletmeler modernleşir ve maliyetler düşer (Bende-Nabende: 2002: 143). Gelişmekte olan ülkelerin, ileri sanayi ülkeleri ve ÇUŞ'ların elinde olan teknolojik avantajı ülkelerine çekebilmesi iki şekilde mümkün olmaktadır (Karluk, 1983: 13);

- a) Teknik bilginin, lisans anlaşmaları, teknik yayımlar, resmi teknik yardım programları ve diğer haberleşme araçları ile transfer edilmesi; bu transfer yolu yatırımcılar tarafından pek tercih edilmemektedir. Bir lisans anlaşması yapıldığında onu takiben bazı sınırlamalar getirilmekte ve bu sınırlamalar firmanın rekabet gücü ile orantılı olmaktadır.
- b) Yeniliklerin, yabancı sermayeli şirketler tarafından gerçekleştirilen doğrudan yatırımlar ile yatırım yapılan ülkeye bizzat şirket tarafından getirilmesi; bu durumda yabancı sermaye yatırımları ileri teknolojinin transferi konusunda önemli bir kanal olarak ortaya çıkmaktadır.

Yabancı sermaye yatırımları, teknolojinin etkin kullanımına ve transferine bazı önemli katkılarda bulunabilir. İlk olarak, yerel piyasada yeni bir malın üretiminde ve tüketiminde daha önce kullanımda olmayan yeni bir teknolojiyi ortaya çıkarabilir. İkinci olarak, bu teknolojiyi kullanmak için gereksinim duyacağı yeni yeteneklerin geliştirilmesini ya da ortaya çıkarılmasını sağlar. Diğer bir katkısı da, yeni bir fikrin ortaya çıkışı mevcut fikirleri arttırır ve bu da yerel yenilikleri canlandırır (UNCTAD, 1999: 35).

Aynı zamanda, gelişmekte olan ülkeler için yeni olan teknoloji transferi sayesinde çoğunluğu vasıfsız olan işgücünün eğitilmesi ve yönetim becerisi kazandırılması gündeme gelir. Dolayısıyla yabancı sermaye, teknoloji ile birlikte üretim yönetimi ve işletmecilik alanlarındaki yenilikleri ve çoğunlukla yönetici ve üst seviyede teknisyen niteliğindeki personelini de beraberinde getirmektedir. Yabancı sermayenin gelişmekte olan ülkeler açısından esas katkısı bu noktada ortaya çıkmaktadır. Çünkü sadece teknoloji transferi yeterli olmamakta bu teknolojinin ülke şartlarına uyumu, uygulanacak teknik ve idari kadronun yetiştirilmesi de önem taşımaktadır (Akdiş, 1988: 70).

2.6.5. Tasarruf Üzerindeki Etkisi

Yabancı sermaye yatırımları, gelişmekte olan ülkelerin tasarruf açığı ve döviz sorununa karşı önemli bir imkan olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda, toplam yurtiçi tasarruflar iki yolla arttırılabilir. Birinci yol özel tasarrufların, ikinci yol ise kamu tasarruflarının arttırılmasıdır. Gelişmekte olan ülkelerin sorunu burada ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu ülkelerde fert başına düşen gelir düşüktür. Düşük gelir

düzeyinde marjinal tasarruf eğilimi de düşüktür. Bu nedenle artan gelir, artan nüfus tarafından emilmekte ve tasarruflar önemli miktarda artmamaktadır. Kamu tasarrufları, hızlı nüfus artışı, eğitim, sağlık, tarım ve savunma harcamalarının artması ve vergi gelirlerinin vergi kaçakçılığı nedeniyle arttırılamaması sonucu yeterli düzeye ulaşmamaktadır (Akdiş, 1988: 71).

Gelişmekte olan ülkeler, geri kalmışlıklarından kurtulabilmek için yatırımlarını arttırmak zorundadırlar. Bu ülkelerin kalkınma süreçlerinde karşı karşıya buldukları tasarruf-yatırım darboğazı veya sermaye yetersizliği, dışarıdan ülkeye yapılacak tasarruflar ile bir ölçüde ortadan kaldırılabilir.

Yabancı sermaye yatırımlarının ülke tasarruflarına katkısı, doğrudan olabileceği gibi dolaylıda olabilir. Doğrudan katkı, yabancı sermaye transferi kadar bir kaynağın yurtiçi tasarrufa eklenmesi biçiminde ortaya çıkabilir. Yabancı sermayenin yurtiçi tasarruflar üzerindeki dolaylı etkisi ise, bu tasarrufların desteklenmesi ya da güçlendirilmesi şeklinde ortaya çıkabilir. Ayrıca yabancı sermayenin katkısıyla kurulan firmalara ara malı sağlayan veya bu firmaların ürünlerini kullanacak yerli teşebbüslerde teşvik edilmiş olur (Uludağ, 1990: 41).

2.7. Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI)

Son yıllarda uluslararası yatırımlarda büyük artışlar görülmesi ve uluslararası sermayenin hareket kabiliyetinin artması bu konuda uluslararası alanda bir düzenlemenin gerekliliği üzerinde durulmasına yol açmıştır. Dünya Ticaret Örgütü (WTO) Anlaşması'nın da imzalanmasıyla birlikte mal ve hizmet ticareti kapsamında gerçekleştirilen düzenlemelerin uluslararası sermaye için de yapılması gerekliliği OECD'ye üye ülkeler arasında kabul görmüştür (Dinçer, 1998: 23).

MAI anlaşmasının öncesinde, küreselleşen sermayenin karşılaşacağı her türlü riski bertaraf etmek için 1988 yılında Çok Taraflı Yatırımları Garantileme Ajansı (MIGA) kurulmuştur. MIGA'nın görevi; kalkınma için özel yatırımları teşvik etmek, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ticari olmayan risklere karşı sigorta etmek ve üyelerine teşvik ve danışmanlık hizmetleri vererek GOÜ'lerde cezbedici bir yatırım imkanı sağlamaktır. MIGA' da kararların alınmasında gelişmiş ülkeler belirleyici bir role sahip olmuşlardır. Görüldüğü gibi MAI'nin altyapısı 1988 yılından itibaren hazırlanmaya başlanmıştır (DPT, 2000: 15).

Başlangıçta WTO içinde düzenlenmesi öngörülen anlaşma 134 üye ülkenin ikna edilmesinin güçlükleri göz önüne alınarak, 1995 yılından itibaren OECD’de görüşülmeye başlanmıştır. Görüşmeler 1997 yılına kadar kamuoyundan gizli olarak yürütülmüştür. MAI anlaşmasının kamuoyu tarafından duyulmasından sonra dünya çapında oluşan tepkiler sonucunda Ekim 1998 yılında imzalanması planlanan anlaşma WTO bünyesine aktarılmıştır (Yılmaz, 1999: 20).

MAI anlaşması 1995 yılında OECD bünyesinde tartışılmaya başlandıktan bir yıl sonra, 1996’da, WTO bünyesinde bu kez Yatırımlar İçin Çok Taraflı Anlaşma Çalışma Grubu(MIA) isimli bir çalışma grubu oluşturulmuştur. MAI’nin hezimete uğramasıyla beraber MIA devreye girmiştir. Ardından bu çalışma grubu isim değiştirmiş ve Yatırımların Çok Taraflı Kurallara Bağlanması (MFI) ismi ile WTO bünyesinde yer almıştır (Yılmaz, 2006: 20).

Daha sonraki dönemlerde ise, WTO’nun 1997’deki Singapur ve 1998’deki Cenevre toplantılarında konu gündeme alınmış fakat birçok ülkede yükselen tepkilerden dolayı herhangi bir sonuç elde edilememiştir. 30 Ekim-3 Aralık 1999 tarihleri arasında WTO’nun Bakanlar Konseyi Seattle’da toplanmış ancak MAI hakkında yine herhangi bir karar alınamamıştır. Bunda, toplantı öncesinde çok taraflı yatırım anlaşmalarının az gelişmiş ülkeler aleyhine yaratacağı etkilere ilişkin yorumlar ve geçmişte yaşanan ilk MAI deneyiminin önemli payı olmuştur. Ancak ABD, MAI gibi bir anlaşmanın WTO bünyesinde kabul ettirilmesinin kolay olmayacağını ve bu yüzden anlaşmayı çeşitli ülkelerle ikili anlaşmalar çerçevesinde imzalayacaklarını duyurmuştu. Nitekim bu işleme tabi tutulan ilk ülkelerden biride Türkiye olmuştur. 1999 yılında Türkiye ile ABD arasında bir ticaret ve yatırım anlaşması imzalanmıştır (Yılmaz, 2006: 21).

9-14 Kasım 2001 tarihinde Doha’da bir toplantı yapılmıştır. Burada çok taraflı yatırım anlaşması küresel düzeyde tekrar tartışmaya açılmış ve WTO tarafından hazırlanması öngörülen yatırım anlaşması, uluslararası ticaretin gelişimini sağlayan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelmiştir (Giray, 2003: 139).

OECD üyesi olması nedeniyle Türkiye’de MAI anlaşmasına ilişkin müzakerelerde bulunmuştur. Ancak Türkiye, anlaşma taslağına dair bir takım çekinceler koymuştur. Bunlardan bazıları şöyledir; yabancılar tekel statüsündeki bir şirketin çoğunluk hissesini alamaz, yatırım için ön izin şarttır, yabancılar doktor,

dişçi, ebe,eczacı, noter, vs. olamaz, yabancı sermaye sadece faaliyet alanıyla ilgili taşıyamaz olabilir, iç hatlarda yolcu taşımacılığı yapamaz, Radyo-TV yayıncılığı yapamaz, vb. (Ormanoğlu, 2004: 68).

MAI, uluslararası sermayenin girdiği ülkelerde, üretimden pazarlamaya kadar (mülkiyet edinmede dahil olmak üzere) hiçbir sınırlama ile karşılaşmadan faaliyette bulunabilmesi için ülkeleri ortak payda da buluşturmaya yönelik hukuki bir düzenleme girişimi olarak ta tanımlanmaktadır. MAI ile ÇUŞ'lar uluslararası hukuk alanında bir takım güvencelere sahip olmak istemektedirler.

MAI ile ulaşılmak istenen temel hedef; sermayenin önündeki tüm engellerin kaldırılması ve bu yolla kaynakların daha etkin dağılımının sağlanması olmuştur. Bu bağlamda taslak metinde üzerinde durulan temel unsurlardan bazıları şunlardır ((Yılmaz, 1999: 21);

a) Uluslararası sermaye hareketlerine yönelik tüm sınırlamalar kaldırılacak ve tüm sektörler uluslararası yatırımlara açılarak kar transferleri, yatırım miktarları ve alanları tamamen serbest bırakılacaktır.

b) Ülkelere yapılacak yabancı sermaye yatırımlarına hiçbir şekilde yerli sermayeden daha az avantajlı olanaklar sağlayamayacaktır.

c) Anlaşmaya taraf olan her bir ülke, başka bir anlaşma tarafı olan ülkenin yatırımcılarına, bir başka ülkenin yatırımcılarına uyguladığından daha az elverişli bir muamele uygulayamayacaktır.

d) Anlaşmaya göre ülkeler yabancı yatırımcılardan istihdam yaratma, yeni teknoloji getirme ve ihracatı artırma gibi taleplerde bulunamayacaklardır.

e) Yabancı yatırımcılar yatırımları ile ilgili her kademedeki elemanı istedikleri ülkeden yatırım yapacakları ülkeye getirebileceklerdir. Ve bu kişiler o ülkenin elemanları ile eşit haklara sahip olacaklardır.

f) Yabancı yatırımcılar toplumsal kargaşa, genel grev ve boykot gibi durumlarda zarar görecektirlerse ülkeler bu yatırımcılara tazminat ödemek zorunda kalacaklardır.

g) Anlaşmanın en önemli maddelerinden biri ise, ülkelerin zarara uğrayan ÇUŞ'ler tarafından dava edilebileceği ve bu davaların uluslararası tahkim kurullarında görüleceği ve dava sonucunda ÇUŞ'ların ülkelere tazminat alabileceklerini öngörmesidir. Ancak anlaşmaya göre ülkelerin ÇUŞ'lara karşı

uluslararası tahkimde dava açma hakları yoktur. MAI anlaşmasında düzenlenmiş olan tahkim sürecinde, tahkim kurulunun vermiş olduğu kararların nihai ve taraflar arasında bağlayıcı olduğu da belirtilmiştir.

Yaklaşık son bir yıldan beri OECD içinden ve dışından toplam 60 ülke yetkilisinin oluşturduğu ‘Görev Gücü Komitesi’, yatırımlar için politik bir çerçeve metin çıkarmak üzere çalışmaktadır. Metinde ele alınan konular; yatırım politikaları, yatırımın kolaylaştırılması, ticaret politikaları, rekabet politikaları, vergi politikaları, şirketlerde yönetim, insan kaynakları politikası, altyapı gelişimi, mali hizmetler ve kamuda yönetim gibi konulardır. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşlarına (STK)’da çerçeve metin hakkındaki görüşleri sorulmuştur. Buna göre STK’lar çerçeve metnin yatırım konusunda bir yenilik mi yoksa MAI’nin bir kez daha ortaya çıkarılması mı olduğuna dair görüşlerini aktaracaklardı. Buna göre STK’lar, örgütün kendilerini bu süreci destekler gibi tanıtmaya çalıştığını fakat metnin geliştirilme aşamasında hiçbir şekilde görüşlerinin alınmadığını ve bu nedenle ortaya çıkan taslağı desteklemediklerini belirttiler. Aynı zamanda çerçeve metinde, yatırımların toplumsal yararları gözetmesi, ülkelerin ekonomik ve toplumsal kalkınmalarına destek olması ve insan hakları gibi ilkelerin yer almadığını belirtmişlerdir. Bunun yanında taslak metinde hukuk mercii olarak yatırımcıdan devlete doğru işletilen uluslararası tahkim mekanizması tavsiye edilmiştir. Yatırımlarda insan hakları sözleşmesine uyulması, şirket hesaplarında şeffaflık, açıklık ve temel çalışma standartları gibi ilkeler de çerçeve metinde yer almamıştır. Aynı zamanda yabancı yatırımcıların piyasalara serbestçe giriş çıkış yapması konularında çok fazla yoğunlaşmıştır (Yılmaz, 2006: 15).

MAI anlaşmasının lehinde görüş bildiren çevreler, bu anlaşmanın küreselleşme sürecinin kaçınılmaz bir sonucu olduğunu ileri sürmekte ve bu anlaşmayla getirilecek düzenlemelerin süreci daha da hızlandıracağını ifade etmektedirler. Anlaşmaya taraftar çevrelerce, küreselleşme ile birlikte uluslararası alanda artan rekabet ve kaynakların daha etkin dağılımı sonucunda elde edilecek olan kazanımların, yine küreselleşmenin doğurduğu bir takım maliyetlerin çok üzerinde olacağı belirtilmektedir. Bu çevrelerin üzerinde durduğu en önemli noktalardan biride, piyasaların düzensiz işlemesi sonucunda bazı ülkelerde zaman zaman devlet müdahalesine gereksinim duyulması ve yapılan müdahalelerin piyasaların etkin

olarak işleyişini daha güç bir hale getirmesidir. MAI, bu çevreler tarafından bu yönde ortaya çıkan aksaklıkların önüne geçmenin önemli bir yolu olarak görülmektedir (Dinçer, 1998: 24).

MAI anlaşmasının aleyhinde görüş bildirenlere göre ise, küreselleşme süreci ile birlikte artan sermaye hareketleri gelir dağılımında ciddi bozulmaları da beraberinde getirmektedir. Bu çevrelere göre MAI'nin kabulü ile ÇUŞ'lar devletlerinde üzerinde bir güce sahip olacaktır. Buna göre MAI ile siyasi ve iktisadi gücün devletlerden ÇUŞ'lara transferi ortaya çıkacaktır. MAI'yi imzalayan bir ülke anlaşmadan çekilmek için imza tarihinden itibaren 5 yıl beklemek zorunda kalacaktır. 5 yıl sonraki yatırımlar için MAI hükümleri geçerli olmayacak, ancak mevcut yatırımlar için anlaşma hükümleri 15 yıl geçerli kalacaktır. Bu nedenle yapılan yatırımların yaratacağı olası ekonomik, siyasi ve sosyal tahribatları telafi etmek güçleşecektir. Bu görüş ayrılıkları, yürütülen görüşmelerin gizliliğinin nedenleri üzerinde de ortaya çıkmaktadır. Anlaşma taraftarı çevreler, gizliliği pazarlık sürecinin başarılı bir şekilde işleminin ön koşulu olarak görmektedirler. Anlaşma taraftarı olmayan çevreler ise, görüşmelerde ve sivil toplum örgütlerinin tamamıyla süreç dışında bırakıldığını vurgulamaktadırlar (Giray, 2003: 144).

MAI'nin ortaya çıkması dünyada olduğu gibi Türkiye'de de tepkilere neden olmuştur. MAI'yi destekleyen bazı çevreler, MAI ile Türkiye'de yaşanan siyasi ve iktisadi istikrarsızlığın, yabancı sermaye yatırımları üzerindeki olumsuz etkisini ortadan kalkacağını öne sürmektedirler. Böylece artacağı düşünülen yabancı sermaye yatırımlarının yeni teknolojileri de beraberinde getireceği ve ÇUŞ'ların yerli sermayenin yetersiz kaldığı alanlarda faaliyette bulunabileceği savunulmaktadır. Aynı zamanda yabancı yatırımların artmasıyla birlikte daha rekabetçi bir ortamın doğacağı ve sanayinin güçlenerek uluslararası pazarlara açılmada Türkiye'ye önemli avantajlar sağlayacağı ileri sürülmektedir. MAI'yi desteklemeyen çevrelere göre ise, gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye için MAI'nin ciddi bir tehlike arzettiği vurgulanmaktadır. Bu çevrelerce, MAI, yabancı sermayeyi kendi ülkelerine çekmek isteyen ülkeler arasındaki rekabeti hızlandırarak ÇUŞ'lara yerel sermayeden daha cazip fırsatlar yarabilecektir (Dinçer, 1998: 26).

2.8. Uluslararası Tahkim

Tahkim genel anlamda tarafların mevcut bir sorunu, aralarındaki bir anlaşmaya göre, hakem denilen özel şahısların kararına götürdükleri devlet yargısı dışında kalan özel bir prosedürdür (Emek, 1999: 7). Bu durumda taraflar anlaşmazlığı çözmek için bilgi ve deneyimine güvendikleri bir kişiyi hakem olarak belirleyebilirler. Tarafların anlaşmasıyla atanmış olan hakemin karar kesindir. Bazı durumlarda ise her iki taraf birer hakem tayin eder ve bu iki hakem bir araya gelip soruna çözüm ararlar. Bu iki hakem anlaşamadığı takdirde taraflar üçüncü bir hakem atar ve bu hakemin kararı kesin olur (İKV: 2005: 4). Uyuşmazlıkların çözümünde tahkim yolunun kullanılması ancak uyuşmazlık tarafları arasında bu konuda ortak bir kararın var olması halinde mümkün olmaktadır. Bununla birlikte tahkim, uyuşmazlıkların sadece belirli hakemler tarafından değil, aynı zamanda sürekli tahkim kurumları tarafından çözümünü de ifade etmektedir (Ormanoğlu, 2004: 30).

Dünyada uluslararası ticaret ve yatırım anlaşmalarında yer alan ve genel kabul görmüş üç hakemlik kurumu bulunmaktadır. Bunlardan en eskisi 1923 yılında oluşturulan Uluslararası Ticaret Odası Tahkim Komisyonu (ICC)'dur. İkincisi Birleşmiş Milletler Örgütü Tahkim Komisyonu (UNCITRAL)'dur. Üçüncüsü ise Dünya Bankası'na bağlı Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıkları İçin Çözüm Merkezi (ICSID)'dir.

MAI anlaşma metninde Dünya Bankası'nın tahkim kurumu ICSID uyuşmazlıkların çözüm merkezi olarak kabul edilmiştir. Yatırımcılara MAI anlaşma hükümlerinden herhangi birinin ülkeler tarafından ihlal edildiği gerekçesi ile ICSID'da dava açma hakkı verilmiştir. Uluslararası tahkimde davalara Dünya Bankası'nın yatırım ve ticaret uzmanları listesinden biri atanmaktadır. Dünya Bankası ticaret ve yatırım uzmanları listesinde hukukçu bulunmaz ve davaları hukukçu olmayan kişiler karara bağlamaktadır (Yılmaz, 1999: 22).

Ticari ilişkilerin uluslararası boyutlara varması ve birbiri ile uyumlu olmayan birçok ülke mevzuatının tahkim konusunda farklı kurallar içermesinden dolayı, ticari ilişkilerden doğan uyuşmazlıklarda uluslararası tahkim mekanizması daha yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Tahkim günümüzde uluslararası düzeyde ikili ve çok taraflı anlaşmalar bünyesinde yerini almış durumdadır (Emek, 2002: 50).

Tahkim, Türk hukukuna ilk olarak 1926 yılında Usul Hukuku Muhakemeleri Kanunu'nda yapılan düzenlemeler ile girmiş ve istisnalar dışında isteğe bağlı bir çözüm yolu olarak kabul edilmiştir. 1988 tarihinde kabul edilen 3460 sayılı kanunla Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkındaki Kanun ile ICSID uyuşmazlıkların çözüm merkezi olarak kabul edilmiştir. 13 Ağustos 1999 tarihli 4446 sayılı kanun ile yapılan anayasa değişikliği ile uluslararası tahkim hususları 125. maddede düzenlenmiş ve ulusal ve uluslararası tahkim kavramına Türkiye Anayasası'nda yer verilmiştir. Anayasa değişikliğine paralel olarak çıkartılması gereken uyum yasaları kapsamında 21 Ocak 2000 tarihinde Kamu Hizmetleri İle İlgili İmtiyaz Şartlaşma ve Sözleşmelerinden Doğan Uyuşmazlıklarda Tahkim Yoluna Başvurulması Halinde Uyulması Gereken İlkeler Dair Kanun yürürlüğe konulmuştur. 21.06.2001 tarihinde de Milletlerarası Tahkim Kanunu TBMM kabul edilerek yürürlüğe girmiştir (İKV, 2005: 5). Türkiye gerek imzaladığı çok sayıda iki taraflı uluslararası yatırım sözleşmelerinde gerek çok taraflı sözleşmelerde tahkim kurumunu benimsemiştir.

Uluslararası ticarete ortaya çıkan uyuşmazlıklarda tarafların tahkime başvurularının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir; ulusal hukuk mevzuatına olan güvensizlik, tahkim sürecinin daha kısa sürmesi, hakemlerin tarafsız ve uzman kişilerden oluşması ve tahkim sürecinin gizli olmasıdır (Ormanoğlu, 2004: 36).

Türkiye'de uluslararası tahkime yöneltilen eleştirilerden bazıları şu şekildedir (Günday, 2001: 193-194);

- Yabancı sermayenin ulusal hukuk kurallarına bağlı olmaması, bu tür sermaye sahiplerine ekonomik ve siyasi alanda kontrol sağlama imkanı vermektedir.
- İmtiyaz sözleşmelerinde Danıştay ve Rekabet Kurulu devreden çıkarılmaktadır.
- Türk devleti ile içinde hiçbir yabancı unsur taşımayan bir Türk şirketi arasındaki uyuşmazlığın Türk yargısı yerine uluslararası tahkim kuruluşları yoluyla çözümü milli egemenlik kavramı ile bağdaşmamaktadır.
- Tahkimin uygulanmasında ve denetiminde etkili uyum yasalarının bulunmaması nedeniyle sıkıntılar yaşanmaktadır.

- Tahkim mekanizması Türk yargı sistemindeki adli yargı-idari yargı ayrımını zedelemektedir.

- Tahkim, anlaşmazlıkların herkese açık mahkemelerde değil, gizli olarak çalışan hakemler aracılığı ile çözümünü öngörmektedir. Bu gizlilik kuşkuları da beraberinde getirmektedir.

Bu eleştirilere karşın uluslararası tahkimin Anayasa'da düzenlenmesi gerekliliğini savunan görüşlerde vardır. Bunlarda şu şekildedir;

- Uluslararası alanda kabul edilen tahkim mekanizmasının ulusal alanda da Anayasal bir niteliğe bürünmesi gerekmektedir.

- Ülkenin kalkınması için yabancı sermaye ve teknolojilere ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak yabancı sermaye yatırım yapacağı ülkelerde hukuki güvenceler aramaktadır. Bu noktada tahkim, önemli bir çözüm mekanizması olarak ortaya çıkmaktadır.

- Uluslararası hukukun benimsediği ve uyguladığı kavram ve kurumlara iç hukukta da yer verilmesi gerekmektedir.

- Uluslararası anlaşmalarda, Türk girişimcilerinin yatırımlarına ilişkin uyuşmazlıklarda tahkimin uygulanabilmesi için Türkiye'de de tahkimin kabul edilmesi gerekmektedir.

- Türkiye'nin ihtiyacı olan altyapı ve enerji yatırımlarını, yap-işlet veya yap-işlet-devret modeli ile yapmak niyetinde olan yabancı yatırımcılar diğer ülkeler tarafından tanınan tahkim hakkını Türkiye'den de beklemektedirler.

Türkiye'de uluslararası tahkimde davaları bulunan kurumlardan biride Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'dır. Bu kurum hakkında uygulanan tahkime bir örnek verilebilir; Yatağan bölgesinde faaliyette bulunan Yatağan Termik Santrali Baca Gazı Kükürt Arıtma Tesisi'nin temelleri 1997 yılında atılmıştır. İki yıl içinde faaliyete geçeceği söylenmesine rağmen tesis 2003 yılında faaliyete geçmiştir. Tesisi kuran Alman yapımcı firma Bischoff devletten alacaklı olduğu için 9 aylık deneme süresinin sonunda tesisi teslim etmemiş ve uluslararası tahkime başvurmuştur. Son zamanlarda Yatağan Termik Santrali Baca Gazı Kükürt Arıtma Tesisi'nin deneme işlemleri tamamlanarak geçici kabul çalışmalarına başlanmış; ancak firma, geçici kabul çalışmalarına katılmamış ve tahkime gittiğini bildirmiştir. Tahkim süreci devam etmektedir. Yapılan görüşmeler sonucu firma ile protokol imzalanmış ve

firma 19.10.2005 tarihinde şantiyede çalışmalara başlamıştır. Çalışmalar 2007 yılının ilk yarısında tamamlanacak ve tesis işletmeye alınacaktır
(<http://www.enerji.gov.tr/11.09.2006>).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ 1980 SONRASI TÜRKİYE'DE GELİŞİMİ VE DURUMU

Türkiye’de, dünya ülkeleri arasında olduğu gibi, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını kendi ülkesine çekmek için çaba harcayan ülkeler arasında yerini almıştır. Türkiye’deki yabancı sermaye yatırımlarının gelişimini açıklamak için incelenen süreç Osmanlı döneminden itibaren ele alınacaktır. Daha sonra Cumhuriyet dönemi ve 1980 sonrası dönem incelenecektir. Bu bağlamda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının 1980 sonrasında yıllara, sektörler, ülkelere ve yatırım türlerine göre dağılımı değerlendirilecektir. Daha sonra Türkiye’ye yabancı sermaye çekebilmenin yolları tartışılacaktır. Ayrıca yabancı sermaye yatırımlarının 1980 sonrasında Türkiye ekonomisinde ihracata, satışlara, teknolojik gelişmeye, istihdama ve tasarruf üzerine etkileri incelenecektir. Son olarak da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülke ekonomilerine etkileri üzerine yapılan bazı ekonometrik çalışmaların sonuçları değerlendirilecektir.

3.1. Osmanlı Dönemi

Türkiye’de yabancı sermaye yatırımlarının tarihçesi, Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar uzanmaktadır. Kapitülasyonlar kapsamında yapılan ticaret anlaşmaları doğrultusunda ülkeye gelen yabancı sermayeli şirketler, o dönemde daha çok kamu hizmetleri ve doğal kaynakların işletilmesi alanlarında faaliyet göstermişlerdir (Bayraktar, 2003: 46).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, yabancı sermaye yatırımları, endüstri kesiminde fazla yoğun olmamıştır. Çünkü, 1838 yılında imzalanan ‘Balta Limanı Ticaret Anlaşması’ ile başta İngiltere olmak üzere Avrupa ülkelerine birçok olanak sağlanmıştır. Bu anlaşma sonucunda imzalanan sözleşmeye göre, Osmanlı İmparatorluğu her türlü mal ithalini serbest bırakıp, ithalata %5, ihracata ise %12 gümrük vergisi uygulamayı ve yabancı malların bir yerden başka bir yere satışı sırasında alınacak vergilerden de maf tutulmasını kabul etmiştir. Yabancı yatırımcılar

bu şekilde endüstri mallarını iç piyasada kolayca satabileceklerinden bu alanda fazla yatırım yapmamışlardır (Alpar, 1980: 154).

Bu şekilde kapitülasyonlar, zamanla genişlemiş ve Avrupa'nın Orta Doğu'yu ekonomik olarak sömürdüğü bir araç haline gelmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı İmparatorluğu borçlarını ödeyemez duruma düşmüştür. Bunun üzerine 1881 yılında 'Düyun-u Umumiye' idaresi kurulmuş ve bu idare büyük ölçüde yabancılar tarafından yönetilmiştir (Cömert, 1998: 12).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde faaliyet gösteren yabancı sermayeli şirketler daha çok; demiryolu, liman işletmesi gibi ulaştırma sektörlerinde, elektrik, hava gazı gibi alt yapı sektörlerinde ve bankacılık, sigortacılık gibi hizmet sektörlerinde yatırım yapmışlardır. Bunun yanında, önemli ölçüde üretimde bulunmamakla birlikte, ülkenin çeşitli yerlerinde maden alanında imtiyazlar da almışlardır (Emil, 2003: 113). Maden sektöründe daha çok kömür, krom, manganez ve boraks gibi alanlarda yabancı yatırımlar yapılmıştır (Alpar, 1980: 155). Bu dönemde yapılan yatırımların miktarı ve dağılımı aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 3.1: 1910 Yılında Yapılan Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Yatırım Alanı	Miktar (Milyon Krş.)	Toplamdaki Pay (%)
Demiryolları	3.368	59.0
Elektrik, Tramvay, vs.	311	5.4
Liman vb. Tesisleri	388	5.0
Sanayi	650	11.4
Ticaret	206	3.6
Madenler	328	5.7
Banka-Sigorta	560	9.8
TOPLAM	5.711	100.0

Kaynak: KARALAR Rıdvan, "Sermayenin Evrenselleşmesi: ÇUŞ", **Uluslararası İşletmecilik**, Eskişehir, 1989: 404.

Tablo 3.1'de görüldüğü gibi Osmanlı İmparatorluğu döneminde yapılan yabancı sermaye yatırımlarının %59 gibi büyük bir bölümü demiryollarına aittir. Daha sonra yabancı sermayenin ağırlıklı olarak tercih ettiği alanlar %11.4 ile sanayi, %9.8 ile banka-sigorta, %5.7 ile madenler, %5.4 ile elektrik, %5 ile liman tesisleri ve %3.6 ile ticaret alanları olmuştur. Demiryollarının payının yüksek olması yabancı sermayenin bu alana daha fazla ilgi duyduğunu göstermektedir.

Kapitülasyonların ülkelere sağladıkları ayrıcalıklar ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bu dönemdeki ekonomik ve siyasal alandaki güçsüzlüğü sonucu ülke yabancı yatırımcılar tarafından açık bir pazar haline getirilmiştir. Yabancı yatırımcılar en karlı yatırım alanlarını seçmiş ve getirdikleri sermayeyi kısa zamanda geri almanın yollarını aramışlardır. Yabancı yatırımcıların demiryolu, liman, tramvay, elektrik ve su temini gibi kamu hizmetleri alanındaki faaliyetleri Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile son bulmuştur (Alpar, 1980: 162).

3.2. Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyetin ilk yıllarında hükümet, Osmanlı dönemindeki yanlış politikaların da etkisiyle, yabancı sermaye yatırımlarına ihtiyatla yaklaşmıştır. Yine bu dönemde yabancı sermayeli şirketleri ülkeye çekmek için çaba harcanmasına rağmen, yapılan millileştirmeler ülkeye istenilen ölçüde yabancı sermayenin gelmesini engellemiştir. Özellikle kamu hizmeti niteliği taşıyan alanlarda faaliyet gösteren yabancı sermayeli şirketler millileştirilmiştir ve yabancı şirketlere tazminat olarak 236,5 milyon İsviçre Frangı, 204,5 milyon Fransız Frangı, 34,8 milyon İngiliz Sterlini ve 10,7 milyon Türk Lirası ödenmiştir (Emil, 2003: 113). Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan millileştirmeler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3.2: Türk Hükümetince Satın Alınan Ayrıcalıklı Yabancı Şirketler

Sektörler	Şirket Sayısı	Millileştirme Yılları	Satın Alma Değeri (Milyon TL)
Demiryolları ve Limanlar	8	1928-1937	120,5
Belediye Hizmetleri	12	1933-1945	27,7
İmalat Sanayi-Ticaret	2	1940-1943	2,1
Madencilik	2	1936-1937	4,4
Toplam	24		154,7

Kaynak: TEZEL, Yahya Sezai, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, İstanbul, 2002: 204.

Bu dönemde yapılan millileştirmelerin büyük bölümü demiryolları, limanlar ve belediye hizmetleri ile ilgilidir. Demiryollarının devlet tarafından satın alınmasına, yabancı sermayeyi tasfiye gibi bir tutumdan çok yabancı sermayeli şirketlerin yarattığı dağınıklık ve uyumsuzluk ile bu şirketlerin zararlarının devlet tarafından ödenmesinin yarattığı mali külfet neden olmuştur. Çünkü devlet, yabancı sermayeli şirketlere kilometre garantisi verdiği için bu şirketlerin zararlarını ödemek

zorundaydı. Yine aynı şekilde yabancıların işlettiği belediye hizmetleri veren şirketlerin satın alınmasının temelinde de (elektrik, havagazı, su, tramvay, telefon gibi) yabancı sermayeye karşı bir tutum yatmamıştır (Tezel, 2002: 205).

Cumhuriyetin ilk yıllarında liberal ekonomik politikalar öngörülmüş fakat, 1929 yılında yaşanan ekonomik bunalım, iç ekonomik koşullar ve kapitülasyonların bıraktığı olumsuzlukların da etkisiyle, 1930'lu yıllardan sonra katı devletçilik politikaları uygulanmıştır (Cömert, 1998: 12).

1945 yılına kadar geçen sürede, yabancı sermaye ve yabancı sermayeli şirketler konusunda yasal bazı düzenlemeler getirilmiştir. Örneğin, 1947 yılında çıkarılan 13 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu (TPKKK) ile yabancı sermayenin ülkeye geliş şekli, amacı ve transferi hakkında ilk düzenlemeler yapılmıştır (Alpar, 1980: 164). II.Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda, dünyada görülmeye başlanan liberalleşme akımlarına paralel olarak, Türkiye'de de yabancı sermaye yatırımlarına daha olumlu bakılmaya başlanmıştır.

1950 yılında kabul edilen 5583 sayılı yasaya göre, Türkiye'ye gelen yabancı sermayeye transfer garantisi verilmiş ve dışarıdan borç alan Türk şirketlerine bu borçların faizlerini transfer etme imkanı sağlanmıştır. 1951 yılında kabul edilen 5821 sayılı yasa ise, yabancı sermayeli şirketlere, toplam karlarının %10'unu transfer etme imkanı sağlamıştır. Ancak Türkiye'nin daha önceki yıllarda uyguladığı ekonomik politikalar yabancı şirketlerin Türkiye'ye önemli yatırımlarda bulunmasını engellemiş ve bu iki kanun yabancı sermayeyi teşvik etmekte yeterli olmamıştır (Alpar, 1980: 164).

Yabancı sermayenin Türkiye'de gerçek anlamda teşviki 1954 yılında çıkarılan ve günümüzde de geçerliliğini koruyan 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası ile başlamıştır. Bu yasa ile yabancı sermayenin faaliyette bulunabileceği alanlarla ilgili kısıtlamalar kaldırılmış ve yabancı sermayeli şirketlerin, yerli sermayeye açık olan tüm alanlarda faaliyette bulunabileceği kabul edilmiştir. Yabancı sermaye yatırımlarından beklenen, ülkenin milli gelir düzeyi ile istihdam seviyesinin arttırılmasına, ileri üretim teknolojileri ve yönetim tekniklerinin geliştirilmesine, ülkenin dış ekonomilerle entegrasyonunun sağlanmasına katkıda bulunması olmuştur (Harmancı, 2004: 107).

Aynı zamanda yabancı sermayeyi teşvik yasası, yabancı ortaklıkların karlarının transferi konusunda bir sınırlama getirmemekte, şirketlerin tasfiyesi halinde satış gelirlerinin yurtdışına transfer edilebileceğini ve transfer edilmeyen karların istendiğinde ana sermayeye eklenmesini kabul etmektedir. Bütün bu özelliklerinden dolayı bu yasa dönemin en liberal yasası olarak ifade edilmiştir (Ongun, 1998: 339). Yabancı sermaye ile ilgili bir diğer gelişme de 1954 tarihinde yasalaşan 6326 sayılı Petrol Kanunu olmuştur. Bu kanun ile de, Türkiye’de faaliyette bulunan yabancı sermayeli şirketlerin petrol arama, sondaj, üretim, tasfiye ve dağıtım faaliyetleri düzenlenmiştir.

Yabancı sermaye ile ilgili yapılan düzenlemeler, oldukça liberal olmasına rağmen, büyüyen ekonomisi ve nüfus büyüklüğü dikkate alındığında Türkiye’de ki doğrudan yabancı yatırımları istenilen düzeyde artıramamıştır. 6224 sayılı kanun kapsamında 1954’ten 1979’a kadar Türkiye’de gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımların toplamı 228 milyon dolar seviyesinde olmuştur. Söz konusu yıllar itibariyle Türkiye’ye gelen yabancı sermaye miktarları aşağıdaki tabloda verilmiştir (Bayraktar, 2003: 50).

Tablo 3.3: 1954-1979 Döneminde Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye (Milyon Dolar)

Yıllar	Yıllık Doğrudan Yabancı Sermaye	Birikimli Doğrudan Yabancı Sermaye
1954'e Kadar	2,8	2,8
1954	2,2	5,0
1955	1,2	6,2
1956	3,4	9,6
1957	1,3	10,9
1958	1,1	12,0
1959	3,4	15,4
1960	1,9	17,3
1961	1,2	18,5
1962	4,2	22,7
1963	4,5	27,2
1964	11,9	39,1
1965	11,6	50,7
1966	9,7	60,4
1967	9,0	69,4
1968	13,9	83,3
1969	13,2	96,5
1970	9,0	105,5
1971	11,7	117,2
1972	12,8	130,0
1973	67,3	197,3
1974	-7,7	189,6
1975	15,1	204,7
1976	8,9	213,6
1977	9,2	222,8
1978	11,7	234,5
1979	-6,4	228,1

Kaynak: CÖMERT Faruk, "Yabancı Sermayenin Dünü Bugünü ve Geleceği", **Hazine Dergisi**, Sayı: 12, Ekim, 1998: 14.

Tabloda görüldüğü gibi, 1954'e kadar ülkeye gelen toplam yabancı sermaye miktarı 2,8 milyon dolar düzeyinde kalmıştır. 1954'te çıkarılan Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası sonucu bu miktar o yıl için 2,2 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu miktar daha sonraki yıllarda değişik oranlarda artmıştır. 1954-1979 dönemindeki en yüksek yatırım miktarı 67,3 milyon dolarla 1973'te gerçekleşmiştir.

Bu gelişmelerin paralelinde 1960'lı yıllarda planlı kalkınma dönemine girilmesiyle beraber uygulanan ilk üç plan döneminde ülkeye gelen yabancı sermaye yatırımlarında artış olduğu görülmektedir. Bu dönemde uygulanan kalkınma

planlarında doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ilgili olarak şu politikalara yer verilmiştir;

I. planda, özel sektörün plandaki hedeflerine ulaşabilmesi için yabancı sermayenin teşvik edilmesi gereği üzerinde durulmuştur. Yabancı sermaye ve dış krediler sermaye ithal yöntemleri olarak benimsenmiştir. Bu planda, yabancı sermaye ile ilgili özel hükümler getirilmemiş, konuya sadece ödemeler dengesine katkısı açısından ve dış ekonomik ilişkileri geliştirmede önemli bir araç olması yönünden yaklaşmıştır. II. planda ağırlık verilen temel nokta teknoloji transferi olmuştur. Bu dönemde gelen yabancı sermayenin getirdiği teknolojiden ülkenin sanayileşmesi için olumlu etkiler beklenmiştir. 1971-1972 dönemi, döviz gelirlerinin arttığı ve ödemeler dengesi açıklarının kapandığı bir dönem olmasından dolayı, dış ödemeler açısından rahatlama sağlanmış ve bu yüzden yabancı sermayeyi teşvik konusuna önem verilmemiştir. III. plan döneminde, ülkede dış ödeme konusunda bir güçlük yaşanmadığı için yabancı sermayeyi teşvik konusunda önemli bir adım atılmamıştır. Hatta 1974 yılında Türkiye'ye yabancı sermaye girişi negatif olmuştur. IV. plan döneminde ise yabancı sermaye girişinin kolaylaştırılması ve Türk ekonomisine katkısının artırılması hedeflenmiştir. Ayrıca yabancı sermayenin gerekli olduğu alanlarda, yatırımcı kuruluşların yabancı şirketlerle doğrudan ilişkiye geçmeleri kolaylaştırılmış ve teşvik edilmiştir (Karalar, 1989: 405).

1979 yılı sonunda birikimli olarak yabancı sermaye girişine bakıldığında bu tutarın 250 milyon dolara bile ulaşmadığı görülmektedir. Bu miktar 1960 yılı ile karşılaştırıldığında olumlu gibi gözükmektedir. 1960 yılında birikimli olarak ülkeye giren yabancı sermaye miktarı 17,3 milyon dolar iken yaklaşık 20 yıl sonra bu rakam 228,1 milyon dolara yükselmiştir. Yine de bu rakam istenilen düzeylerde gerçekleşmemiştir. Yatırım yapan şirket sayısı ise 100'ün altında kalmıştır (Karalar, 1989: 406).

Sonuç olarak 1980 öncesiyle ilgili genel bir değerlendirme yapıldığında Türkiye'deki yabancı sermaye yatırımlarının diğer ülkelere kıyasla oldukça düşük bir seviyede olduğu görülmektedir. 1971-1980 döneminde Türkiye'ye gelen toplam yabancı sermaye miktarı 120 milyon dolar civarında iken aynı dönemde İngiltere'ye

40,5 milyar, İspanya'ya 7 milyar, İtalya'ya 5,7 milyar dolar yabancı sermaye girişi gerçekleşmiştir.

1954 yılında yürürlüğe giren 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası, liberal koşulları ve yabancı yatırımcılar için kar ve sermaye transferi yönünden garantileri içermesine karşın beklenen sonuçları vermemiştir. İstenilen sonucun alınamamasının nedeni bu kanunun kötü uygulanmasıdır. 25 yılı aşkın dönem içinde siyasi partilerin, hükümetlerin, bürokrasinin tutumu ve kötü uygulamaları bir istikrar gösterememiştir. Bu durumda bir kısım yabancı sermaye engelleri aşamamış, bir kısmı ise kendisine uygun bir ortam bulamadığı için ülkesine dönmüştür. Bürokratik engeller, gerekli tanıtım ve propagandanın azlığı, ekonomik koşulların yetersizliği, yabancı sermayeye karşı duyulan kuşku ve genel isteksizlik ve ülkeyi dışa bağımlı halden kurtarma çabaları yabancı sermayeyi çekme konusunda önemli sorunlar olarak gündeme gelmiştir. (YASED, 1988: 11).

1980'den sonra ödemeler dengesinin durumunun düzeltilmesi ve ekonomik kalkınmanın devam ettirilebilmesi için yabancı sermayeye yüklenen rol önem kazanmış ve ekonomik liberalleşme programı yürürlüğe girmiştir.

3.3. 1980 Sonrası Dönem

1980 yılından sonra görülen yabancı sermaye girişlerinin artışıdaki temel faktör, 24 Ocak 1980 tarihinde alınan ekonomik istikrar kararlarıyla Türkiye'nin dışa açık bir politika izlemeye başlaması, ülkede politik ve ekonomik istikrarın yeniden sağlanması ile yabancı sermayeye uygulanan politikaların güven vermesi olmuştur (Bülbül, 2004: 181).

1954 yılında 6224 sayılı kanun ile dönemin en liberal yabancı sermaye kanununu yürürlüğe koyan Türkiye, 1980'li yıllarda başlayan liberalizasyon politikaları ve kambiyo mevzuatında yapılan değişiklikler ile birlikte yürürlüğe giren Yabancı Sermaye Çerçeve Kararları dikkate alındığında, bu alanda en liberal mevzuata sahip ülkeler arasında yer almıştır.

24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirleri kapsamında uluslararası sermaye ile ilgili düzenlemelerde yapılmıştır. 8/168 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi 25.01.1980 tarihinde yürürlüğe girmiş ve Başbakanlığa bağlı Yabancı Sermaye Dairesi kurulmuş, bu daire daha sonra Devlet Planlama Teşkilatına

bağlanmıştır. 17.07.1991 tarih ve 436 sayılı kararname ile Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı bünyesine alınmıştır. Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü 09.12.1994 tarih ve 4059 sayılı kanun ile Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlıklarının kurulması sonucunda Hazine Müsteşarlığı bünyesinde faaliyetine devam etmektedir (DPT, 2000: 8).

24 Ocak Kararları doğrultusunda başlatılan dışa açılma politikası çerçevesinde, yabancı sermayenin yapacağı yatırımlara büyük ölçüde teşvikler getirilmiştir. Bunlardan başlıcaları, Serbest Bölge Genel Müdürlüğü'nün kurulması, yabancı bankaların Türkiye'deki çalışmaları ile ilgili yasal düzenlemeler, turizm alanında yabancı sermaye yatırımlarının teşviki için çıkarılan Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi ve finansal düzenlemelerdir. Yabancı sermaye ile ilgili getirilen bu düzenlemeler sonucunda Serbest Bölge Genel Müdürlüğü'nün de kurulmasıyla beraber 1984'ten itibaren Mersin, Antalya, İzmir, İstanbul ve Trabzon serbest bölgeleri kurulmuştur.

1980 yılından itibaren, çerçeve kararları 1986 ve 1992 yıllarında iki kez değiştirilmiştir. İzleyen dönemde de liberalleşme sürecine devam edilmiş ve önemli değişiklikler getiren düzenleme 07.06.1995 tarihine yürürlüğe konulan 95/6990 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı ile yapılmıştır (DPT, 2000: 8).

Bu düzenlemeler sonucunda varılan noktada, yabancı yatırımcılar tekel veya özel imtiyaz teşkil etmemek kaydıyla, Türk özel sektörüne açık her alanda, her türlü mal ve hizmet üretimine yönelik faaliyetlerde bulunabilmektedirler (İrbeç, 1999: 577). Yürürlükteki mevzuat çerçevesinde (DPT, 2000: 8);

- Yabancı yatırımcılar, Türk yatırımcılar ile aynı hak ve sorumluluklara sahiptir.
- Yabancı ortak payına ait bir kısıtlama bulunmamaktadır.
- Yabancı sermaye olarak getirilen dövizler, Türk Lirasına çevrilmeden döviz tevdiat hesabında tutulabilmektedir.
- Kar payı, hak sahibine verilen pay, tasfiye payı, vb. gibi kazançlar serbestçe ülke dışına transfer edilebilmektedir.
- Yabancı yatırımcı ihtiyaç duyduğu yabancı personeli istihdam edebilmektedir.

- Lisans, know-how, teknik yardım ve yönetim anlaşmalarının onay mecburiyeti kaldırılmış olup, tescil yaptırılması yeterli görülmektedir.

- Dış kredi anlaşmalarının onay zorunluluğu bulunmamaktadır.

Mevzuatın, sermaye girişlerine elverişli şekilde düzenlenmiş olması yatırımların gerçekleşmesinde tek başına yeterli değildir. Bundan daha önemli olan şeyin sosyal, politik ve ekonomik istikrar ve pratikte bunu gerçekleştirmek olduğu kabul edilmiştir. Belirtilen düzenlemeler dışında yabancı sermayeyi dolaylı olarak ilgilendiren başka yasalar da çıkmıştır. Bunlardan biri, 13 Haziran 1994'te yürürlüğe giren 3966 sayılı Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanun'dur. Bu yasa büyük bir yenilik getirmemiştir. Yabancı şirketler yalnız elektrik üretimi, iletimi ve dağıtımıyla ilgili alanlarda yap-işlet-devret yöntemine tabiyken 1994 tarihli yasayla bu modelin kapsamına; köprü, tünel, baraj, sulama, içme suyu, arıtma tesisi, kanalizasyon, otoyol, demiryolu, deniz ve havalimanları da girmiştir. Bunun yanında, Rekabetin Korunması Hakkında Kanun (13 Aralık 1994), Patent Haklarının Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (27 Haziran 1995), Markaların Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (24 Haziran 1995) ve Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun (23 Şubat 1995) gibi yabancı sermayeyi dolaylı olarak ilgilendiren başka yasalarda çıkarılmıştır.

Türkiye, daha fazla yabancı sermaye girişini özendirmek üzere 57 ülke ile Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması'nı imzalamıştır. Bunlardan 36 tanesi yürürlüğe girmiştir. Yürürlüğe giren anlaşmaların yapıldığı ülkeler; ABD, Almanya, Arnavutluk, Avusturya, Bangladeş, Beyaz Rusya, Belçika-Lüksemburg, Bulgaristan, Çin, Danimarka, Endonezya, Estonya, Güney Kore, Gürcistan, Hırvatistan, Hollanda, İngiltere, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, Japonya, Kazakistan, Kırgızistan, Kuveyt, Macaristan, Makedonya, Moldova, Özbekistan, Pakistan, Polonya, Romanya, Tacikistan, Tunus, Türkmenistan ve Ukrayna'dır (DPT, 2000: 9).

Türkiye'de yabancı sermaye ile ilgili yapılan son düzenleme 05.06.2003 tarih ve 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'dur. Bu kanun ile 1954 tarihli 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır. Yeni yasa

ile yabancı yatırımcılara önemli kolaylıklar sağlanmıştır. Bu yasa yabancı yatırımlara ilişkin aşağıdaki değişiklikleri getirmiştir (Bülbül, 2004: 185):

- Uluslararası anlaşmalar ve özel kanun hükümleri tarafından aksi öngörülmedikçe; yabancı yatırımcılar tarafından Türkiye’de doğrudan yabancı yatırım yapılması serbesttir. Yabancı yatırımcılar yerli yatırımcılarla eşit muameleye tabidirler.
- Yabancı yatırımlar, yürürlükteki mevzuat gereğince kamu yararı gerektirmedikçe ve karşılıkları ödenmedikçe kamulaştırılmaz ve devletleştirilemez.
- Yabancı yatırımcıların Türkiye’deki faaliyet ve işlemlerinden doğan net kar, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedelleri, lisans, yönetim vb. anlaşmalar karşılığında ödenecek meblağlar ile dış kredi ana para faiz ödemeleri, bankalar veya özel finans kurumları aracılığıyla yurt dışına serbestçe transfer edilebilir.
- Yabancı yatırımcıların Türkiye’de kurdukları veya iştirak ettikleri tüzel kişiliğe sahip şirketlerin, Türk vatandaşların edinimine açık olan bölgelerde taşınmaz mülkiyeti veya sınırlı ayni hak edinmeleri serbesttir.
- Özel hukuka tabi olan yatırım sözleşmelerinden kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümü ile yabancı yatırımcıların idare ile yaptıkları kamu hizmeti imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden kaynaklanan yatırım uyuşmazlıklarının çözümlenmesi için; görevli ve yetkili mahkemelerin yanı sıra, ilgili mevzuatta yer alan koşulların oluşması ve tarafların anlaşması kaydıyla, milli veya milletler arası tahkim yada diğer uyuşmazlık çözüm yollarına başvurulabilir.
- Nakit dışındaki sermayenin değer tespiti, Türk Ticaret Kanunu hükümleri çerçevesinde yapılır. Yabancı ülkelerde kurulu bulunan şirketlerin menkul kıymetlerinin yatırım aracı olarak kullanılması halinde, menşe ülke mevzuatına göre değer tespitine yetkili makamların veya menşe ülke mahkemelerince tespit edilecek bilirkişilerin yada uluslararası değerlendirme kuruluşlarının değerlendirmeleri esas alınır.
- Yabancı personel istihdamı tamamen serbesttir.
- Lisans, know-how, teknik yardım için sadece tescil yeterli bulunmakta ve onay aranmamaktadır.
- Dış kredi temini tamamen serbest olup onaya tabi değildir.
- Kar payları, tasfiye bakiyeleri serbestçe yurt dışına transfer edilebilmektedir.

4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu yabancı yatırımcıların ülkemize gelmesinde engel teşkil eden unsurları ortadan kaldırmıştır. Ancak yabancı sermayenin gelmesi için sadece yasal düzenlemeler yeterli değildir. Ekonomik ve siyasi istikrarda göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir.

3.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında 1980 Sonrası Gelişmeler

Doğrudan yabancı sermaye parametrelerindeki gelişmeler yabancı sermaye yatırımlarının yıllara göre dağılımı, sektörlere göre dağılımı, ülkelere göre dağılımı ve yatırım türlerine göre dağılımı olarak incelenecektir.

3.4.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yıllara Göre Dağılımı

Kalkınma için gerekli sermaye birikimini yurtiçi kaynakların yetersizliği nedeniyle dış borçlanma ve yabancı sermaye girişi ile sağlamaya çalışan Türkiye’de 1980 yılına kadar kayda değer bir artış gösteremeyen yabancı sermaye izinleri 1980’li yıllardan sonra artış göstermiştir.

Tablo 3.4. 1980-1989 Döneminde Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	İzin Verilen Yabancı Sermaye (Milyon \$)	Yabancı Sermayeli Firma Sayısı (*) (Adet)	Fiili Girişler (Milyon \$)
1980	97	78	35
1981	338	109	141
1982	167	147	103
1983	103	166	87
1984	271	235	113
1985	235	408	99
1986	364	619	125
1987	655	836	115
1988	821	1,172	354
1989	1,512	1,525	663
Toplam	4,560	1,525	1,835

Kaynak: DPT, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Ankara, Ağustos, 2005: 75.

(*) Birikimli

Tabloda da görüldüğü gibi yabancı sermaye izinleri 1980'de 97 milyon dolardan, 1981'de 338 milyon dolara yükselerek büyük bir sıçrama kaydetmiştir. Yine bu dönemdeki fiili girişler 1980 yılında 35 milyon dolar iken 1981 yılında 141 milyon dolara yükselmiştir. İkinci büyük sıçrama 1986'da yapılan mevzuat değişikliği ile gerçekleşmiş ve 1986 yılında 364 milyon dolar olan yabancı sermaye izinleri, 1987'de 655 milyon dolara yükselmiştir. Bunun yanında 1987 yılına kadar fiili giriş yapan yabancı sermaye yıllık ortalama 200 milyon dolar düzeyini aşmamıştır. İlk kez 1988 yılında 354 milyon dolar yabancı sermaye girişi olmuş ve bu oran bundan sonra her yıl artarak devam etmiştir. 1989 yılında sermaye piyasasına ilişkin 32 sayılı kararla yabancı portföy yatırımlarına izin verilmiştir. Bu gelişmenin etkisiyle fiili girişler 1990'lı yıllardan itibaren 1 milyar dolar civarında seyretmiştir. Uygulanan liberalleşme politikaları ve yabancı yatırımların ülkeye çekilmesi için sarf edilen çabalar sonucu, bu dönem Türkiye'nin yabancı yatırım çekme konusunda oldukça başarılı olduğu bir dönem olmuştur.

1980'li yıllardan sonra yabancı sermaye girişlerinde meydana gelen artışın en önemli nedenlerinden biri, 24 Ocak 1980'de alınan Ekonomik İstikrar Kararları ile Türkiye'nin dışa açık bir politika izlemeye başlaması, ülkede politik ve ekonomik istikrarın yeniden sağlanması ve yabancı sermayeye uygulanan politikaların güven vermesi olmuştur. Türkiye'nin dışa açık büyüme sürecine girdiği 1980 sonrası dönemde yabancı sermaye girişlerinde etkili olan bir diğer gelişmede, kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi olmuştur. Özelleştirme çalışmalarıyla birlikte ülkemizde faaliyet gösteren yabancı sermayeli şirket sayısında da artış olmuştur (Sariaslan, 1998: 306).

Tablo 3.5. 1990-2005 Döneminde Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	İzin Verilen Yabancı Sermaye (Milyon \$)	Yabancı Sermayeli Firma Sayısı (*) (Adet)	Fiili Girişler (Milyon \$)
1990	1,861	1,856	684
1991	1,967	2,123	907
1992	1,820	2,330	911
1993	2,063	2,554	746
1994	1,477	2,830	636
1995	2,938	3,161	934
1996	3,836	3,582	914
1997	1,678	4,068	852
1998	1,647	4,533	953
1999	1,700	4,950	813
2000	3,477	5,328	1,707
2001	2,725	5,841	3,288
2002	2,243	6,280	590
2003	1,208	6,511	659
2004	-	-	1,225
2005	-	-	3,318
Toplam	30,640	6,511	19,140

Kaynak: DPT, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Ankara, Ağustos, 2005: 75.

(*) Birikimli

*17.06.2003 tarihinde yürürlüğe giren 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırım Kanunu ile yabancı sermayeli şirketlerin ve şubelerin kuruluşu ve faaliyetlerine ilişkin izin sistemi kaldırılmış olduğundan izne dayalı istatistikler artık yayınlanmamaktadır.

Tablodan da görüldüğü gibi, 1992 yılında yapılan mevzuat değişikliği ile yabancı sermaye izinleri ilk kez 1993 yılı sonunda 2 milyar dolar sınırını aşmış ve nihayet 1995 yılında 3 milyar dolar sınırına gelinmiştir. 2000’li yıllar ise yabancı sermayede rekorlar dönemi olmuştur. 2000’de izne bağlanan yabancı sermaye tutarı 1999’a göre %100 civarında artarak 3,4 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Fiili girişler ise 1,7 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2001’de ise 2,7 milyar dolarlık izne karşılık fiili giriş 3,2 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu artışta, İş Bankası’nın Telecom İtalia ile yaptığı ortaklık sonucu getirilen 1,4 milyar dolarlık yabancı sermaye girişi ve Demirbank’ın İngiliz HSBC firmasına satılması önemli rol oynamıştır.

2001 yılında yaşanan kriz 2002 yılındaki yabancı sermaye girişlerini olumsuz yönde etkilemiştir. 2002 yılında yabancı sermaye izinleri 2,2 milyar dolar

seviyesinde olmasına rağmen bu dönemde gerçekleşen fiili girişler 590 milyon dolar gibi çok düşük bir seviyede kalmıştır. 2003 yılında mevzuatta yapılan değişikliklerinde etkisiyle yabancı sermaye girişleri 659 milyon dolardan, 2004 yılında bir sıçrama yaparak 1,2 milyar dolara, 2005 yılında ise daha da artarak 3,3 milyar dolara yükselmiştir. Bu oranlar 1980-1989 dönemi ile karşılaştırıldığında son yıllarda önemli miktarlarda artış olduğu görülmektedir.

Genel olarak bakıldığında, yabancı sermaye izinleri 1980-2005 dönemi sonu itibari ile 35,2 milyar dolar seviyesinde iken, fiili girişlerde 20,9 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Yıllar itibariyle izin verilen yabancı sermaye miktarı ile fiilen gerçekleşen yabancı sermaye miktarı arasındaki fark şu şekilde açıklanabilir; yatırım yapmak için izin verilen yabancı şirketler, şirket kurulurken sermayenin bir miktarını getirmekte, kalanını ise şirketin yönetim kurulunun kararına göre, taksitler halinde ödemektedir. Bu nedenle sermayenin dörtte birinin dışındaki miktarın ödenmesi, yatırım süresine göre genelde 3-5 yıla yakın bir süreye dağılmaktadır. Ayrıca, yabancı ortak, birikmiş karlarının sermaye sayılmasını isterse, yeni gerçek yabancı sermaye girişinin olmaması da söz konusu olabilmektedir (Yalınpala, 2000: 497).

Türkiye’de izin verilen yabancı sermaye miktarı yıllar itibariyle inişli çıkışlı bir durum sergilemekte olsa da genel eğilim artış yönündedir. Ama Türkiye bu artıştan yeteri kadar yararlanamamaktadır. Türkiye’ye yabancı sermaye girişinin az olması aşağıda da belirtildiği gibi çok değişik nedenlerden kaynaklanabilmektedir (Demircan, 2003: 31):

- Uygulanan ekonomik istikrar politikalarının devamlılığının olmaması nedeniyle ileriye dönük uzun vadeli beklentilerin oluşamaması,
- Hükümet politikalarında istikrar olmaması nedeniyle yabancı yatırımcılar için güven tesis edilememesi,
- Bürokrasinin yabancı sermayeyi desteklemekten çok denetleme özelliğine sahip olması,
- Bürokratik işlemlerin aşırı yoğunluğu ve karmaşıklığı; yabancı sermayeyi ilgilendiren çok fazla sayıda ve sık değişen düzenlemeler yabancı yatırımcıları devletle karşı karşıya bırakmakta ve ülke dışında olumsuz imaj oluşturmaktadır.

- Devlet politikası olarak yabancı sermayenin girişinin arttırılması için strateji oluşturulmaması,
- Ülke dışında yabancı sermaye için yeterli tanıtım yapılmaması,
- Yabancı sermaye için uygun bir yatırım iklimi oluşturulması amacıyla gerekli bürokratik alt yapının oluşturulmaması. Bu madde ile özellikle yetkilerin bir elde toplanması, işlemlerin basitleştirilmesi, kurumlar arası koordinasyonun sağlanması gibi hususlar amaçlanmaktadır.
- Temel girdi maliyetlerinde sanıldığı gibi aksine zaman içinde dezavantajlı konuma gelmesi. Örneğin, Türkiye’de elektrik enerjisi birim fiyatları dünya fiyatlarının neredeyse iki katıdır. Avrupalı sanayici elektrik enerjisini Türk sanayicisinden %60 daha ucuza kullanmaktadır.
 - Bunların dışında yabancı sermaye yatırımlarının karlılıklarına bakıldığında Türkiye’de bu oran diğer ülkelere göre daha düşüktür. Yatırımın karlılığının düşük olması da yabancı yatırımcıların Türkiye’yi daha az tercih etmelerinin bir diğer nedeni olarak görülmektedir.

3.4.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım İzinlerinin Sektörel

Dağılımı

Türkiye’de 1980-2003 yılları arasında izin verilen yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımı aşağıdaki tabloda görülmektedir.

**Tablo 3.6: Türkiye’de İzin Verilen Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı
(1980-2003)**

Yıllar	İmalat	%	Tarım	%	Madencilik	%	Hizmetler	%	Toplam
1980	88,76	92	-	0	-	0	8,24	8	97,00
1981	246,54	73	0,86	0	0,98	0	89,13	26	337,51
1982	98,54	59	1,06	1	1,97	1	65,43	39	167,00
1983	88,93	87	0,03	0	0,02	0	13,76	13	102,74
1984	185,92	69	5,93	2	0,25	0	79,26	29	271,36
1985	142,89	61	6,37	3	4,26	2	80,97	35	234,49
1986	193,47	53	16,86	5	0,86	0	152,81	42	364,00
1987	293,91	45	13,00	2	1,25	0	347,08	53	655,24
1988	490,68	60	27,35	3	5,62	1	296,87	36	820,52
1989	950,13	63	9,36	1	11,69	1	540,59	36	1.511,77
1990	1.214,06	65	65,56	4	47,19	3	534,49	29	1.861,30
1991	1.095,48	56	22,41	1	39,82	2	809,55	41	1.967,26
1992	1.274,28	70	33,59	2	18,96	1	493,13	27	1.819,96
1993	1.568,59	76	21,05	1	11,37	1	462,38	22	2.063,39
1994	1.107,29	75	28,27	2	6,20	0	335,85	23	1.477,61
1995	1.996,48	68	31,74	1	60,62	2	849,48	29	2.938,32
1996	640,59	17	64,10	2	8,54	0	3.122,74	81	3.835,97
1997	871,81	52	12,22	1	26,70	2	767,48	46	1.678,21
1998	1.017,29	62	5,75	0	13,73	1	609,67	37	1.646,44
1999	1.123,22	66	16,19	1	6,76	0	553,40	33	1.699,57
2000	1.105,49	32	59,74	2	5,01	0	2.307,18	66	3.477,42
2001	1.244,59	46	134,38	5	29,11	1	1.317,20	48	2.725,28
2002	892,01	40	32,82	1	17,29	1	1.300,81	58	2.242,93
2003	710,65	59	7,73	1	124,18	10	365,43	30	1.207,99
Toplam	18.641,60	53,0	616,37	1,8	442,38	1,3	15.502,93	44,0	35.203,27

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, **Yabancı Sermaye İstatistikleri**,
(<http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser.htm>), Ankara, 2004.

Sektörel bazda 1980 yılına bakıldığında yabancı sermayeden, imalat sektörünün %92, hizmetler sektörünün ise %8 oranında pay aldığı görülmektedir. Bu dönemde tarım ve madencilik sektörleri yabancı sermayeden hiç pay almazken daha sonraki yıllarda az da olsa pay almaya başlamışlardır. 1990’lı yıllarda da tarım ve madencilik sektörlerinin payları düşük oranlarda kalmış, bunun yanında imalat ve hizmetler sektörleri en fazla izin verilen sektörler olmaya devam etmişlerdir. 2000 yılına kadar (1987 ve 1996 yılları dışında) birinciliği elinde bulunduran imalat sektörü bu tarihten itibaren hizmetler sektörünün gerisinde kalmaya başlamış, ancak 2003 yılında yine ilk sıraya geçmiştir.

2000 yılındaki yabancı sermaye izinlerine bakıldığında imalat sektörünün payının %32, hizmetler sektörünün payının ise %66 olduğu görülmektedir. 1980 yılında imalat sektörünün yabancı sermaye izinleri içindeki payının %92 olduğu göz

önüne alınırsa, imalat sektörünün payının öneminin giderek azaldığı anlaşılmaktadır. Tarım ve madencilik sektörleri ise verilen izinler itibariyle önemli bir gelişme gösterememişlerdir.

2001 yılı itibariyle verilen yabancı sermaye izinleri imalat sektöründe; özellikle taşıt araçları imalat sanayi, taşıt araçları yan sanayi, gıda sanayi, elektrikli makine teçhizat sanayi, endüstriyel ve kimyasal ürünler, demir-çelik sanayi, çimento sanayi, tütün sanayi, hazır giyim sanayi, lastik sanayi, elektronik sanayi ve plastik sanayisinde yoğunlaşmıştır. Hizmetler sektöründe ise; bankacılık ve diğer finansal hizmetler, haberleşme ticaret, yatırım finansmanı, otel, pansiyon ve kamping işletmeciliği alt sektörlerinde yoğunlaşmıştır.

2002 yılı verilerine bakıldığında yabancı sermaye izinleri içinde hizmetler sektörü %58 ile ilk sırada yer alırken, ikinci sırada %40'lık pay ile imalat sektörü yer almaktadır. 2003'de ise imalat sektörünün payı %59'a yükselmiş, hizmetler sektörünün payı ise %30'a inmiştir. Tarım ve madencilik ise sırasıyla %1 ve %10'luk pay alarak yine önemli bir gelişme kaydedememişlerdir.

3.4.3. Mevcut Yabancı Sermayeli Kuruluşların Sektörel Dağılımı

Türkiye'de 2003 yılı itibariyle 6511 adet yabancı sermayeli şirket faaliyet göstermiştir. Şirket sayısı bakımından 4541 adet şirket ile hizmetler sektörü birinci sırada yer almaktadır. Hizmetler sektöründe en çok yabancı yatırım yapılan alanlar; haberleşme, bankacılık ve diğer finansal hizmetler, ticaret ve diğer toplumsal hizmetler olmuştur.

İmalat sektöründeki 1667 adet yabancı sermayeli şirkette toplam yabancı sermayenin %41,52'si bulunmaktadır. Bu sektörde en çok yatırım yapılan alanlar; taşıt araçları imalat sanayi, taşıt araçları yan sanayi, gıda sanayi, diğer kimyasal ürünler ve elektrikli makine teçhizat sanayi olarak sıralanmaktadır.

Tablo 3.7: Türkiye’de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Kuruluşların Sektörel Dağılımı (Milyon TL)

Sektörler	Firma Adedi	Mevcut Yabancı Sermaye	Top. Yab. Sermaye İçindeki Payı(%)	Şirketlerin Toplam Sermayesi	Top. Sermaye İçinde Yab. Ser. Payı (%)
Tarım	151	278,417,122	3,63	294,158,826	94,65
Madencilik	101	37,919,647	0,49	47,354,929	80,08
İmalat	1,667	3,182,618,272	41,52	5,411,113,189	58,82
Hizmetler	4,541	3,799,698,315	49,57	6,460,294,924	58,82
Enerji	51	367,096,783	4,49	392,363,428	93,56
Toplam	6,511	7,665,750,139	100,00	12,605,285,296	60,81

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, **Yabancı Sermaye İstatistikleri**, (<http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser.htm>), Ankara, 2004.

Tarım sektöründeki 151 adet yabancı sermayeli şirkette ise toplam yabancı sermayenin %3,63’ü bulunmaktadır. Bu şirketler tarım hizmetleri, hayvancılık, bitkisel üretim, su ürünleri ve ormancılık faaliyetlerinde bulunmaktadırlar. Enerji sektöründeki 51 adet yabancı sermayeli şirkette de toplam yabancı sermayenin %4,49’u bulunmaktadır. Son olarak madencilik sektöründe ise toplam yabancı sermayenin %0,49’una sahip 101 adet şirket kömür madenciliği, ham petrol ve doğal gaz üretimi, metal madenciliği ve diğer madencilik faaliyetlerini yürütmektedirler (DPT, 2005: 10).

3.4.4. İzin Verilen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülke Gruplarına Göre Dağılımı

Yabancı sermaye izinlerinin ülke gruplarına göre dağılımına bakıldığında Türkiye’de en fazla yatırım yapan ülke grubunun OECD ülkeleri olduğu, bu ülkeler içinde de ağırlığın AB ülkelerine ait olduğu görülmektedir. AB ülkelerinden özellikle Fransa, Almanya, Hollanda, İtalya ve İngiltere Türkiye’deki en önemli yatırımcı ülkeler olarak dikkat çekmektedir. Bunların dışında ABD ve İsviçre diğer önemli yatırımcı ülkelerdir (DPT, 2000: 11).

Tablo 3.8: Yabancı Sermaye İzinlerinin Ülkelere Göre Dağılımı (Milyon \$)

Ülkeler	2000		2001		2002		2003(*)	
	İzin Adedi	İzin Verilen Yabancı Sermaye	İzin Adedi	İzin Verilen Yabancı Sermaye	İzin Adedi	İzin Verilen Yabancı Sermaye	İzin Adedi	İzin Verilen Yabancı Sermaye
I.OECD Ülkeleri	725	3,022,1	780	2,470,3	882	2,028,5	395	1,131,8
A. AB Ülkeleri	573	2,450,7	611	1,804,7	664	1,426,4	317	897,9
- Almanya	187	636,8	194	319,3	205	272,0	94	259,9
- Belçika	25	193,6	21	80,1	34	56,0	15	26,1
- Fransa	62	33,7	66	137,7	61	134,1	29	93,7
- Hollanda	110	1,381,3	121	635,5	128	379,3	57	241,4
- İngiltere	76	98,2	78	506,5	97	247,7	39	175,8
- İtalya	45	17,9	54	33,6	66	243,5	37	30,4
- Diğer Ülkeler	68	89,2	77	92,1	73	93,9	46	70,5
B. Diğer OECD Ülkeleri	152	571,3	169	665,6	218	602,1	78	233,9
- ABD	78	291,3	88	316,1	107	310,8	25	121,6
- Japonya	17	150,8	16	258,6	16	128,8	10	11,9
- Diğer Ülkeler	57	129,3	65	91,1	95	162,6	43	100,4
II. İslam Ülkeleri	97	47,7	130	31,8	177	59,0	98	44,4
A. Orta-Doğu	82	46,3	104	28,0	140	48,0	75	30,8
B. Kuzey Afrika	5	0,4	8	2,1	18	9,1	7	0,6
C. Diğer İslam Ülkeleri	10	1,0	18	1,7	19	2,0	16	13,0
III. Diğer Ülkeler	260	403,8	323	224,3	296	155,5	167	31,8
Genel Toplam	1,082	3,474	1,233	2,726	1,355	2,243,0	660	1,208,0

Kaynak: DPT, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Ankara, Ağustos, 2004: 7

Tablodan da görüldüğü gibi izin verilen yabancı sermayenin ülkelere göre dağılımına bakıldığında Hollanda'nın ilk sırada yer aldığı, bu ülkeyi bazı yıllarda Almanya'nın bazı yıllarda ise ABD veya İngiltere'nin izlediği görülmektedir. Bu ülkeler dışında Belçika, Japonya, İtalya ve Fransa gibi ülkelerinde büyük miktarda doğrudan yabancı sermaye izni aldıkları görülmektedir. 2003 yılı Ocak-Haziran döneminde verilen yabancı sermaye izinleri bakımından ise 259,9 milyon dolarla Almanya ilk sırayı alırken, 241,4 milyon dolarla Hollanda, 175,8 milyon dolarla İngiltere, 121,6 milyon dolarla ABD Almanya'yı izlemişlerdir.

3.4.5. Mevcut Yabancı Sermayeli Kuruluşların Ülke Gruplarına Göre

Dağılımı

Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı sermayeli kuruluşların ülkelere göre dağılımı incelendiğinde ağırlığın OECD ülkelerine ait olduğu görülmektedir. 2003 yılında Türkiye'de faaliyette bulunan 6.584 adet yabancı sermayeli şirketin 3.826 adedi OECD ülkelerine aittir.

Bu ülkelerin toplam yabancı sermaye içindeki payı %88,79'dur. OECD ülkeleri içinde en büyük pay ise %68,97 ile AB ülkelerine aittir. AB ülkeleri içinde ise Hollanda ilk sırayı almakta onu, Almanya ve Fransa takip etmektedir. İslam ülkeleri için bu oran %2,73, Doğu Avrupa Ülkeleri için %0,68, diğer ülkeler içinde %7,52'dir. Toplam sermaye içinde yabancı sermaye oranı en yüksek olan ülke grubu %54,03'lük oran ile yine OECD ülkeleridir.

Tablo 3.9: Türkiye’de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayenin Ülkelere Dağılımı (2003)

Ülkeler	Firma Adedi	Mevcut Yabancı Sermaye	Top. Yab. Ser. İçindeki Payı (%)	Şirketlerin Toplam Sermayesi	Top. Ser. İçinde Yab. Ser. Payı (%)
I.OECD Ülkeleri	3,826	7,237,486,239	88,79	13,394,613,489	54,03
- AB Ülkeleri	2,999	5,621,657,158	68,97	10,509,181,838	53,49
- Diğer OECD Ülkeleri	827	1,615,829,081	19,82	2,885,431,651	56,00
II. İslam Ülkeleri	1,227	222,650,242	2,73	536,558,471	41,50
- Ortadoğu Ülkeleri	1,075	197,718,440	2,43	495,008,573	39,94
- Kuzey Afrika Ülkeleri	80	19,353,709	0,23	29,927,134	64,67
- Diğer İslam Ülkeleri	72	5,578,093	0,07	11,622,764	47,99
III. Doğu Avrupa Ülkeleri	534	57,553,012	0,68	130,663,916	44,05
- Diğer Doğu Avrupa Ülkeleri	108	24,325,174	0,29	83,735,970	2905
- Bağımsız Devletler Topluluğu	426	33,227,838	0,39	46,927,946	70,81
IV. Diğer Ülkeler	924	633,386,908	7,52	968,779,066	65,38
- Güneydoğu Asya Ülkeleri	153	13,759,259	0,16	19,892,343	69,17
- Diğer Ülkeler	698	344,577,674	4,09	538,876,032	63,94
- Güney Amerika Ülkeleri	6	206,008	0,00	286,901	71,80
- Orta Amerika-Karibler	67	274,843,969	3,37	409,723,790	67,08
Genel Toplam	6.584	8,426,126,378	100,00	15,440,625,633	54,57

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, **Yabancı Sermaye İstatistikleri**, (<http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser.htm>), Ankara, 2004.

3.4.6. Yabancı Sermaye İzinlerinin Yatırım Türlerine Göre Dağılımı

Yabancı sermaye 1980 öncesinde yerli özel sermaye ile ortaklık kurmakla yetinmemekte ve güvence sağlamak amacıyla yerli kamu sermayesinin de bu sürece katılmasını tercih etmekteydi. 1980 sonrasında bu durum değişmiştir. Yabancı sermaye yerli özel sermaye ile ortaklıklar kurmaya başlamıştır. Diğer yandan 1987-1992 döneminde Batı Avrupa’yı saran şirket birleşme ve satın almalarının, dönemin sonunda Türkiye’ye de yansımaya başladığı görülmektedir. Bu bağlamda Türk şirketlerine iştirak şeklindeki yatırımlarda 1990’dan bu yana önemli gelişmeler olmuştur. Bu yolla yabancı şirketler geniş bir pazara girme imkanına kavuşurken, Türk şirketleri de sermaye ve teknoloji yanında ÇUŞ’lar kanalıyla kolayca dış

pazarlara açılma fırsatını yakalayabilmişlerdir. Ayrıca yabancı sermaye için yatırımın yerli bir ortakla birlikte gerçekleştirilmesi bürokratik engelleri daha kolay aşma imkanı sağlamaktadır. Yerli bir ortakla birlikte yatırım yapmak veya mevcut bir işletmeye ortak olmak, yatırımın olgunlaşma dönemini kısaltmaktadır (Karluk, 1997:533).

Tablo 3.10: Kuruluş Türlerine Göre Yabancı Sermayeli Şirketler (Adet)

	1954-1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005*Ekim	Toplam
Yeni	3,928	356	351	371	889	1,608	1,887	9,400
İştirak	495	116	119	123	206	478	392	1,929
Şube	157	20	34	23	36	64	44	378
Toplam	4,580	492	504	517	1,141	2,150	2,323	11.707

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, **Yabancı Sermaye İstatistikleri**,

(<http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser.htm>), Ankara, 2005.

2005 yılı Ekim ayı sonu itibariyle 9.778 adet yabancı sermayeli şirket ve şube kurulmuştur. 1.929 adet yerli sermayeli şirkete de yabancı sermaye iştiraki gerçekleşmiş olup, toplamda 11.707 adet yabancı sermayeli şirket Türkiye’de faaliyette bulunmaktadır (Hazine Müsteşarlığı, 2005: 1).

4875 sayılı kanunun 17 Haziran 2003 tarihinde yürürlüğe girmesiyle şirket sayılarında hızlı bir artış gözlenmiş ve 2003 yılında yabancı sermayeli şirket sayısı bir önceki yıla oranla %88,4 oranında artmıştır. 17 Haziran 2003-31 Ekim 2005 döneminde kurulan yabancı sermayeli şirket sayısı, önceki yıllarda kurulan toplam şirket sayısının %86,5’ine tekabül etmektedir.

11.707 adet yabancı sermayeli şirket, başta toptan ve perakende ticaret olmak üzere, imalat sanayi, gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri sektörlerinde faaliyette bulunmaktadır. İmalat sanayinde faaliyette bulunan yabancı sermayeli şirketlerde tekstil ürünleri imalatı birinci sırada yer alırken, bunu gıda ürünleri, içecek imalatı ve kimyasal madde ürünleri imalatı izlemektedir (Hazine Müsteşarlığı, 2005: 1).

3.4.7. Yabancı Sermayeli Şirket Yatırımlarına Verilen Teşvikler

Yabancı sermayeli şirketlerce gerçekleştirilecek yatırımlar için 2005 yılı Ekim ayı sonu itibariyle 173 adet teşvik belgesi düzenlenmiştir. Bu yatırımların toplam tutarı 2,785,9 milyon dolar değerindedir. Bunun %54,6’sı yabancı ortaklar

tarafından karşılanacaktır. 173 adet yatırım teşvik belgesinin 136 adedi imalat, 28 adedi hizmetler, 2 adedi tarım, 7 adedi de madencilik sektörlerinde düzenlenmiştir (Hazine Müsteşarlığı, 2005: 2).

Tablo 3.11: Yabancı Sermayeli Şirketlerin Yatırımlarına Verilen Teşvik Belgeleri (2000-2005)

Yıllar	Belge Adedi	Toplam Yatırım (Milyon Dolar)	Yabancı Ortak Payı (%)
2000	251	11,459,6	45,6
2001	198	2,546,9	38,6
2002	228	1,429,7	40,5
2003	225	1,747,1	72,4
2004	239	3,870,3	41,2
2005* Ekim	173	2,785,9	54,6

K

aynak: Hazine Müsteşarlığı, **Yabancı Sermaye İstatistikleri**,

(<http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser.htm>), Ankara, 2005.

3.5. Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Çekebilecek

Başlıca Güçlü Yönleri

Dünyanın en büyük ÇUŞ'larından birçoğunun Türkiye'de yatırımları bulunmaktadır. Türkiye'nin, yatırım teşviklerini belirgin şekilde tanıtan ulusal bir kurumu olmamasına karşın, çekici unsurları dünyanın ekonomik olarak önemli her bölgesinden yüzlerce yabancı şirketin gelmesini sağlamıştır. ÇUŞ'lar Türkiye'de özellikle iki çekici unsurun; geniş bir pazar ve yetişmiş işgücü olduğu konusunda hemfikirdirler. Yerli sermayeli şirketler, ÇUŞ'lara yüksek kaliteli tedarikçiler olarak ve ayrıca Joint Venture (ortak girişim) yatırımlarında ortak olarak yardımcı olmaktadır (FIAS, 2001: 24). Bu yöntemle gerçekleşen yatırımlar ülke içi yatırımların artmasını teşvik etmektedir. Bu tip yatırımların büyük çoğunluğu ÇUŞ'ların ülke içindeki faaliyetlerini artırma veya yerel şirketlerin diğer hedef pazarlara ulaşmalarını kolaylaştırma amacıyla gerçekleştirilmektedir (İSO, 2002: 65). Joint Venture yatırımlarında yerli ortaktan beklenen en önemli işlev, hükümet ile olan ilişkilerde yardımcı olmasıdır (FIAS, 2001: 25).

- **Pazar Hacmi:** Sürekli artan nüfusu ile Türkiye pazarı, gelişmekte olan ülkeler sıralamasında en cazip ilk on ülke arasındadır. Arjantin, Brezilya, Çin, Endonezya, Hindistan, Kolombiya, Meksika, Pakistan, Polonya ve Rusya gibi ülkeler bu sıralamada Türkiye'nin ilerisinde veya yakınlarında yer almaktadırlar. Gelişmekte olan büyük pazarlar arasında 2000 yılı özel tüketim öngörülerine dayalı olarak yapılan sıralamada Brezilya, Meksika, Arjantin, Çin ve Hindistan tüketici pazar hacimleriyle Türkiye'nin önünde yer almışlardır. Türkiye'nin Orta Doğu ve Orta Asya ile olan coğrafi ve kültürel bağları ve 1996 yılında gümrük birliğine girmesi, iç pazar potansiyelini daha da güçlendirmiştir.

- **Yetişmiş ve Maliyet Etkin İşgücü:** Türkiye, yetişmiş işgücü açısından değerlendirildiğinde Doğu Avrupalı rakiplerinden ileride yer almaktadır. Üst düzey yönetici bulunabilirliği açısından Türkiye dünya sıralamasında 8. sırada yer almaktadır. Üretim sektöründeki saat ücretleri, Doğu Avrupa'nın önde gelen ülkelerine kıyasla %5-10 daha yüksek olmakla birlikte, Türkiye'deki işgücü, Avrupa'daki işgücüne oranla en çok çalışanlar arasındadır.

- **Güçlü Yerel Şirketler:** Türkiye'deki yerel şirketler, rekabet açısından Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti'ndekilere oranla daha üstün olup, İspanya ve İsrail'dekilerle eşdeğerdir. Türkiye'de iç pazardaki rekabet seviyesi, İspanya dışında bütün bu ülkelerin üstündedir ve bu rekabet yerli unsurlardan kaynaklanmaktadır.

Türkiye'nin başka pazarlara kolaylıkla erişme gibi güçlü bir yanı da bulunmaktadır. AB ile gerçekleştirilen gümrük birliği Türkiye'yi Batı Avrupa ülkeleri ile daha yakın bir konuma getirmiştir.

3.6. Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Önündeki Engeller

Türkiye'de yabancı sermaye girişlerinin yetersiz kalmasındaki başlıca etkenler ekonomik ve siyasal istikrarsızlıktır. Türkiye bu konuda diğer ülkelerle karşılaştırıldığında kötü bir performans sergilemektedir. Alınan ekonomik kararların tam olarak uygulanamaması ve sık sık değişikliğe uğraması yabancı sermayenin önünü görmesine ve uzun vadeli planlar yapmasına engel olmaktadır (Loewendahl ve Ertugal, 2001: 28).

Hukuk sisteminin ve adalet mekanizmasının işleyişindeki aksaklıklar, uğranılan zararların tazmini mümkün olsa bile yüksek enflasyon yüzünden karşı karşıya kalınan aşınmalar ve ihtisas mahkemelerinin olmaması yabancı sermaye için caydırıcı unsurlar olmuştur. Fikri haklar konusunda mevzuat bazında yaşanan olumlu gelişmelere karşın, Türkiye'nin bu konuda uluslararası standartların gerisinde kalması, yabancı sermaye yatırımlarını olumsuz yönde etkilemektedir.

Ülkedeki enflasyonist ortam, rasyonel yatırım kararlarının alınabilmesini engellerken, getirilen sermayenin de aşınmasına yol açmaktadır. Aynı zamanda, 2005 yılına kadar enflasyon muhasebesinin kabul edilmemiş olması, enflasyondan arındırılmış reel karlar yerine fiktif olarak şişmiş karların vergilendirilmesi de yabancı sermayeyi caydırıcı bir unsur olmaktadır. Bu koşulların bir sonucu olarak istikrarlı ve kapsamlı bir özelleştirmenin yapılamamış olması yada özelleştirme sürecinde kısmen başarısızlığa uğranılması da yabancı sermaye girişini engellemektedir. Yine aynı şekilde yap-işlet-devret veya yap-işlet modellerinin uygulamaya konulmasında gecikilmiş olması da yabancı sermaye girişini olumsuz yönde etkilemektedir (Harmancı, 2004:114).

Türkiye'ye yabancı sermaye yatırımlarının girişini engelleyen diğer faktörler ana başlıklar halinde aşağıdaki gibi belirtilebilir;

- Kayıtdışı ekonomiden kaynaklanan haksız rekabet,
- Enerji ve ulaştırma altyapısına ilişkin yetersizlikler,
- Özelleştirme uygulamaları kapsamında yapılan yabancı aleyhtar tartışmalar,
- Avrupa Birliği mevzuatı ile uyum çalışmalarının yavaş ilerlemesi,
- İnsan hakları konusunda Türkiye'nin uluslararası alandaki imajı ve diğer sosyal problemler (FİAS, 2001: 8),
- Emniyet denetimlerinden kaynaklanan ihracat-ithalat belgelerinin tamamlanmasındaki gecikmeler,
- Yabancıların istihdam edilmesindeki güçlükler,
- Çifte vergilendirmeyi önlemeye yönelik yapılan karşılıklı anlaşmalara karşın temettülerin hala çifte vergilendirmeye tabi tutulması,

- Yabancı yatırımcıların uygulamada karşılaştıkları ve günden güne artma eğilimi gösteren bürokratik işlemler gibi sorunlar yabancı sermaye girişlerini engelleyen unsurlar olarak ön plana çıkmaktadırlar.

Bunlara ek olarak istikrarsız büyüme oranları, kapatılamayan bütçe açıkları, düzeltilemeyen ödemeler dengesi, oluşturulamayan vergi reformu gibi sorunlar, ayrıca vergi ve ticaret mevzuatının yabancı sermaye girişini teşvik eden, oldukça liberal bazda hazırlanmış yabancı sermaye mevzuatına ayak uyduramamasından kaynaklanan sorunlar, Türkiye'nin yabancı sermaye yatırımları için cazip bir ülke olarak görülmesini engellemiştir (Bayraktar, 2003: 69).

3.7. Türkiye'ye Yabancı Sermaye Çekmenin Yolları

Türkiye yabancı sermaye konusunda bazı olumsuzlukları bünyesinde barındırmakla beraber, yabancı sermayeyi ülkeye çekme konusunda önemli ayrıcalıklara ve üstünlüklere de sahiptir. Türkiye coğrafi konum olarak önemli bir yerde, Doğu ile Batı'nın kesiştiği noktada bulunmaktadır. Asya ile Avrupa arasında bir köprü vazifesi görmesi, Orta Doğu, Kafkasya ve Türk Cumhuriyetleri ile olan bağı yabancı yatırımlar için cezbedici bir özellik taşımaktadır (DPT, 2000: 12).

Türkiye, dinamik ve birçok OECD ülkesi ile karşılaştırıldığında büyüme potansiyeli yüksek olan bir ülke konumundadır. Nüfus açısından Rusya ve Almanya'dan sonra Avrupa'nın en büyük ülkesi olan ve nüfusunun %45'i 25 yaşın altında olan Türkiye büyüyen alım gücü ile yabancı sermaye yatırımları için büyük ve hareketli bir pazar oluşturmaktadır (Yased, 2005: 10) İnsan kaynakları açısından Türkiye dünyanın en ileri ülkeleri arasında kabul edilmektedir. Eğitilmiş uzman yöneticisi, eğitime yatkın işçi sınıfı ve dinamik yapıya sahip müteşebbis kitlesi ile Türkiye yabancı sermaye açısından işgücünü yeterince ve istenilen ölçüde karşılayabilecek potansiyele sahiptir. Haberleşme ve diğer altyapı hizmetleri de yatırımcıların ihtiyaçlarına cevap verebilecek düzeydedir (DPT, 2000: 12).

1996 yılında AB ile Gümrük Birliği anlaşmasını imzalayan Türkiye, bu ülkelere daha yakın olma fırsatını yakalamıştır. Bunun yanında Türkiye AB'ye aday ve 3 Ekim 2005 itibariyle tam üyelik müzakerelerine başlayan bir ülke olarak, yabancı sermaye yatırımları için oldukça önemli avantajlar taşıyan bir ülke olarak da görülmektedir (Bayraktar, 2003: 70).

Türkiye yüksek oranda yabancı sermaye çekme potansiyeline sahip olmasına rağmen bu avantajını yeterli düzeyde kullanamamıştır. Türkiye'nin sahip olduğu bu potansiyeli harekete geçirebilmesi için ekonomik ve siyasi alanda somut adımlar atması ve hızlı bir şekilde gereken önlemleri alması öngörülmektedir. Bu önlemler aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- Yabancı sermaye yatırımları açısından en önemli konulardan biri yatırım yapılacak ülkenin ekonomik ve siyasi istikrar durumudur. Özellikle ekonomik istikrar açısından Türkiye'nin bütçe açıklarının kapatılması, dış borç yükünün azaltılması, enflasyonun daha da aşağılara çekilmesi ve istikrarlı ve sürdürülebilir bir büyüme ortamının sağlanması gerekmektedir.

- Enflasyon muhasebesine kademeli olarak geçilmesi ve karların enflasyondan arındırıldıktan sonra vergilendirilmesi yabancı yatırımlar açısından teşvik edici olmaktadır. Ayrıca, yatırımcıların uzun vadeli planlar yapabilmelerini sağlamak için ekonomik kararların tutarlı ve uzun dönemli olması büyük önem taşımaktadır (Bayraktar, 2003: 71).

- Kayıt dışı faaliyetlerin kayıt altına alınması, haksız rekabetin ortadan kaldırarak piyasa mekanizmasının düzgün işlemesi açısından oldukça önemlidir. İyi işleyen bir piyasa mekanizmasının varlığı da yabancı sermaye açısından tercih konusu olmaktadır.

- Fikri mülkiyet hakları ve rekabetin korunması konularında mevzuat bazında yaşanan olumlu gelişmelerin, kurumsal yapı ve uygulamada da uluslararası standartlara uygunluğunun sağlanması yoluyla tamamlanması gerekmektedir.

- Özelleştirme programında ortaya çıkan sorunların giderilerek bu konudaki projelerin hayata geçirilmesi, bürokratik işlemlerin mümkün olduğunca azaltılması, gümrük uygulamalarının düzenlenmesi ve basitleştirilmesi, ihtisas mahkemelerinin kurulması ve hukuk sisteminin hızlı işleyişinin sağlanması yabancı yatırımların sürekliliği açısından önem taşımaktadır.

- Yabancı yatırımcılar ile yerli yatırımcıların ortak girişimleri desteklenmeli ve teşvik edilmelidir. Bu, ülke ekonomisinin dünyaya açılmasını ve entegre olmasını kolaylaştırabilir (DPT, 2000: 21).

- Vergi mevzuatında değişiklik yapılarak özellikle çifte vergilendirmeyi önleyen düzenlemelere gidilmesi de yabancı yatırımları teşvik edebilir.

- Yabancı yatırımlar açısından, serbest bölgelere önem verilmesi, alt ve üst yapı olanaklarının iyileştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

- Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nün yeniden yapılandırılarak, gerekli yetki ve imkanlara sahip olması ve gerekli hallerde diğer kurumlarla koordinasyon sağlayarak işlemlerin hızlandırılması ve basitleştirilmesini sağlaması büyük önem taşımaktadır. Bu konuda da gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir (Yılmaz, 2006: 18).

Ayrıca, AB'ye uyum kapsamında şimdiye kadar pek çok mevzuat değişikliği gerçekleştirilmiştir. Bunların uygulamaya konulması yabancı sermaye açısından Türkiye'ye önemli kazanımlar sağlayabilir. Bu konudaki uyumun sağlanması ve Türkiye'nin uluslararası alanda olumlu bir imaj kazanması ile ilerleyen yıllarda, daha önceden oluşan tereddütlerin ortadan kalkacağı ve Türkiye'ye yönelik çok düşük düzeylerde kalan yatırımların artacağı tahmin edilmektedir.

3.8. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının 1980 Sonrası Türkiye

Ekonomisine Etkilerinin Analizi

Türkiye'ye gelen yabancı sermaye yatırımlarının ve yabancı sermayeli firmaların ekonomiye katkılarını göstermek için bu firmaların yerli firmalarla karşılaştırılması gerekmektedir. Bu karşılaştırma Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu verilerine göre yapılabilmektedir. Bütün bu noktalara ihracatı inceleyerek başlayabiliriz.

Ülkeye gelen yabancı sermayeden ödemeler dengesine olumlu katkıda bulunması, satışlar yoluyla üretime katkıda bulunması, istihdamı artırması, teknolojik yenilikleri ülkede uygulaması ve tasarruf miktarını artırması beklenmektedir.

3.8.1. İhracata Katkıları

Türkiye'deki 500 Büyük Sanayi Kuruluşu (BSK) ve bu 500 BSK içinde bulunan yabancı sermayeli firmaların gerçekleştirdikleri ihracat miktarlarının karşılaştırılması sonucu ödemeler dengesine sağladıkları katkı ortaya konabilir.

500 BSK'nun 1985 yılında yaptığı ihracat 2,9 milyar dolar iken yabancı sermayeli firmaların yaptığı ihracat 364 milyon dolar olmuştur. 1990 yılında 500 BSK'nun ihracatı 5,8 milyar dolarken yabancı sermayeli firmaların ihracatı da artarak 1,3 milyar dolara yükselmiştir. 1995 yılında yabancı sermayeli firmaların ihracatı 2,6 milyar dolar iken 500 BSK'nun ihracatı 9,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılında ise 500 BSK'nun ihracatı 11,9 milyar dolar olurken yabancı sermayeli firmaların ihracatı 4,2 milyar dolar olmuştur (İSO, 2002: 47).

500 BSK tarafından 2003 yılında gerçekleştirilen ihracat tutarı ise 23,5 milyar dolardır. Bu oran Türkiye'de gerçekleştirilen ihracatın yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Dolayısıyla ihracatın yarısından fazlasının 500 BSK tarafından gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Bu kuruluşların ihracatının çok büyük bir bölümü özel sektör tarafından gerçekleştirilmekte, kamuya ait firmalar daha çok iç talebe yönelik olarak çalıştıklarından ihracat içindeki payları sınırlı seviyede kalmaktadır (Türkan, 2005: 17).

Tablo 3.12: İhracat Aktivitesi ve Yabancı Sermaye (2003)

Sermaye Sahipliği	500 Büyük Firma	500 Büyük Firma (Kamu Hariç)
İhracat (Milyar Dolar)		
Kamu	1,144	31
Özel	16,180	15,791
Yabancı	6,188	6,188
Toplam	23,512	22,010
İhracat (Yüzde Dağılım)		
Kamu	4,9	0,1
Özel	68,8	71,7
Yabancı	26,3	28,1
Toplam	100,0	100,0

Kaynak: TÜRKAN Ercan, **Türkiye'de Ekonomik Aktivite İçinde Yabancı Sermaye Payı**, T.C Merkez Bankası, 2005: 17.

Tabloda görüldüğü gibi, 23,5 milyar dolarlık ihracat tutarının 1,1 milyar dolarlık kısmı kamu sektörü, 16,1 milyar dolarlık kısmı özel sektör, 6,1 milyar dolarlık kısmı da yabancı sermayeli firmalar tarafından gerçekleştirilmiştir. İhracat tutarı sermaye sahiplik paylarına göre dağıtıldığında ise yabancı sermayenin payının %26,3 olduğu görülmektedir. Buna karşılık özel sermayenin payı %68,8 gibi bir oranla yüksek düzeyde gerçekleşmiş, kamu sermayesinin payı da %4,9 seviyesinde

kalmıştır. Kamu hariç tutulduğunda ise özel sektörün ihracattan aldığı pay %71,7'ye, yabancı sermayenin aldığı pay ise %28,1'e yükselmektedir.

3.8.2 Satışlara Katkıları

Yabancı sermayeli firmaların ülke içinde yaptıkları yatırımlar sonucunda gerçekleştirdikleri satışlara bakılarak üretime katkıları izlenebilir.

500 BSK'nun 1980 yılında gerçekleştirdiği satış tutarı 1.367 milyar TL iken, yabancı sermayeli firmalar 146 milyar TL'lik satış gerçekleştirmişlerdir. 1990 yılında 500 BSK'nun gerçekleştirdiği satış tutarı 125,065 milyar TL olurken, yabancı sermayeli firmalarda önemli bir artış kaydederek 26,519 milyar TL'lik satış yapmışlardır. 1995 yılına gelindiğinde 500 BSK'nun gerçekleştirdiği satış tutarı 2.425.645 milyar TL olurken yabancı sermayeli firmaların satışı 558.399 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılında ise 500 BSK'nun satışı 34,096,974 milyar TL'ye yükselirken, yabancı sermayeli firmalarda 9,164,623 milyar TL'lik satış yapmıştır (İSO, 2002: 47).

Tablo 3.13: Toplam Satış Aktivitesi ve Yabancı Sermaye (2003)

Sermaye Sahipliği	500 Büyük Firma	500 Büyük Firma (Kamu Hariç)
Net Satışlar(Trilyon TL)		
Kamu	18,162,2	259,1
Özel	81,177,7	76,957,1
Yabancı	31,071,7	31,071,7
Toplam	130,411,7	108,287,9
Net Satışlar(Yüzde Dağılım)		
Kamu	13,9	0,2
Özel	62,2	71,1
Yabancı	23,8	28,7
Toplam	100,0	100,0

Kaynak: TÜRKAN Ercan, **Türkiye'de Ekonomik Aktivite İçinde Yabancı Sermaye Payı**, T.C Merkez Bankası, 2005: 17.

2003 yılında 500 BSK'nun gerçekleştirdiği toplam satışların tutarı 130,4 katrilyon lira olarak gerçekleşmiştir. Bu tutarın 18,1 katrilyon lirası kamu sektörü tarafından, 81,1 katrilyon lirası özel sektör tarafından, 31 katrilyon lirası da yabancı sermaye tarafından gerçekleştirilmiştir. Satış tutarı sermaye sahiplik paylarına göre dağıtıldığında en yüksek payı %62,2 gibi bir oranla özel sermayenin

aldığı görülmektedir. Kamu sermayesinin payı %13,9 olarak gerçekleşirken, yabancı sermayenin payı da %23,8 oranında gerçekleşmiştir. Kamu hariç tutulduğunda ise özel sektörün payı %71,1'e, yabancı sermayenin payı da %28,7'ye yükselmektedir. Genel olarak bakıldığında satışların sürekli arttığı görülmektedir. Bu da, satışların üretime olumlu katkıda bulunduğu sonucuna ulaşılmasını sağlamaktadır.

3.8.3. Teknolojik Gelişmeye Etkisi

Teknoloji transferi; gelişmiş ülkelerdeki özel veya resmi kuruluşlarca üretilen yeni teknolojilerin diğer ülkeler tarafından satın alınmasıdır. Teknoloji, ekonomik büyüme ve kalkınma açısından en etkili faktörlerden biridir. Özellikle az gelişmiş ülkeler kalkınmalarını hızlandırmak için gerekli teknolojileri sanayileşmiş ülkelere ithal etmek zorundadırlar (Seyidoğlu, 2002: 616). Teknoloji transferi, doğrudan yabancı sermaye yatırımları aracılığı ile olabildiği gibi lisans, teknik yardım anlaşmaları, teknik yada idari konularda yabancı personel çalıştırılması gibi yollarla da olabilmektedir. Yabancı yatırımlar yoluyla yerli personelin eğitilmesi de mümkündür. Böylece nitelikli işgücünün artması ve yönetimde becerikli elemanların yetişmesi ekonomiye olumlu etkiler yapabilmektedir (Karacasulu, 2004: 10).

Yabancı sermaye yatırımları ileri teknolojinin transferi konusunda önemli bir kanal olmaktadır. Mevcut en ileri teknolojilerin kullanılmasında, teknolojik gelişmelerin sürekli olarak izlenmesinde ve ülkeye aktarılmasında yabancı sermayenin olanaklarından yararlanmak mümkündür. Ancak yabancı sermayeli şirketler ileri teknolojiyi önce kendileri deneyerek daha fazla ekonomik fayda sağlamakta ve yeni bir teknoloji bulununcaya kadar ellerindeki teknolojiyi geliştirmekte olan ülkelere aktarmamaktadırlar.

Yabancı sermayeli şirketler geliştirmekte olan ülkelere genellikle geri teknolojiyi kullanırlar. Eğer geliştirmekte olan ülkeye yapılan teknoloji transferi o ülkede bulunmuyorsa ve ülkedeki teknoloji seviyesinden ileri bir teknolojiye faydalı olabilir. Yabancı sermayeli şirketlerin geri teknolojiyi kullanmalarındaki temel etkenler; yeni teknolojiye geçiş nedeniyle stokta kalmış eski teknolojiye ait ara mallarını tüketmek, ileri teknolojinin gerektireceği ek yatırımlardan ve yeni eğitim masraflarından kaçınmaktır. Türkiye, elektrikli aletler ve elektronik sanayi dallarında yabancı sermayeli şirketlerin bu tür teknoloji politikalarının olumsuz sonuçlarını kabullenmek zorunda kalmış ve pahalı deneyimlere sahip olmuştur.

Teknoloji transferinin mümkün olması bakımından söz konusu teknolojinin niteliğine bağlı olarak ev sahibi ülkede yeterli sayıda yetişmiş elemanın bulunması gerekmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda büyük ve karmaşık organizasyonları yönetebilecek kaliteye sahip yeterli sayıda yönetici bulunmamaktadır. Bu bakımdan yabancı sermayeli şirketlerde idari görev alan yerli elemanların sonradan yerli şirketlere geçmeleri yoluyla, yeni organizasyon yapılarının ve idari tekniklerin ev sahibi ülke ekonomilerine kazandırılması mümkün olabilmektedir. 1980 yılı sonrasında Türk bankacılık sektörüne yabancı bankaların girişiyle birlikte bu tür bir süreç yaşanmıştır (Asomedy, 1999: 32).

Türkiye’de 1980’den sonra izlenen ihracata dayalı sanayileşme stratejisi kaliteyi ön plana çıkarmıştır. Bu yüzden hem iç piyasaya hem de dış piyasaya dönük olarak çalışan şirketlerde kalite ve düşük maliyetli üretimin önemi artmıştır. Yaşanan bu gelişmeler ülkede ileri teknoloji ihtiyacını doğurmuştur. İleri teknolojilere ulaşmak ise ancak Ar&Ge faaliyetlerine önemli miktarda fon ayırmak ile mümkün olmuştur. Ar&Ge faaliyetlerine yapılan harcamalar dikkate alındığında Türkiye’nin yabancı sermaye yatırımları sonucu teknoloji ithal etmesinin önemi ortaya çıkmaktadır (Aklan, 2003 :32). Türkiye’nin Ar&Ge harcamalarındaki durumu tabloda da görülmektedir.

Tablo 3.14: Teknolojik Göstergeler Sıralamasında Türkiye (2002)

	Türkiye	Macaristan	İrlanda	Yunanistan	Polonya	Çek Cum.	Brezilya
ARGE Yatırımları	39	33	23	38	30	27	36
ARGE Personeli	40	21	25	37	35	34	41
Bilimsel Ortam	31	20	10	28	36	33	41

Kaynak: İSO, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Türkiye, Durum Tespiti ve Stratejik Plan**, İstanbul, Ocak, 2002: 86.

Tabloda teknoloji alanında Türkiye’nin 47 ülke içinde aldığı sıra gösterilmektedir. Türkiye’nin teknolojiye ayırdığı yatırım ve işgücü, Güney Amerika ülkeleri ile paralellik göstermekte, fakat Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine göre daha düşük seviyelerde seyretmektedir. Türkiye’de Ar&Ge harcamaları GSMH’nın %0,45’i

iken bu oran gelişmiş ülkelerde %2,7-%3,9 arasında gerçekleşmektedir. Gelişmiş ülkelerin Ar&Ge harcamalarından teknolojik gelişmelerini nasıl sağladıkları da anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin ÇUŞ'lar tarafından teknoloji üssü olarak konumlandırılması Türk şirketlerinin beklentileri arasında yer almaktadır. Türk sanayisi teknoloji transferinden yeterince yararlanamamaktadır. Teknoloji transferinin seviyesi ÇUŞ'ların yaptıkları doğrudan yabancı yatırımların dağılımına, verilen teknoloji izinlerine, teknoloji tedariki için yapılan anlaşmalara ve ürün ve hizmetler için özel uzmanlık sağlanmasına bağlı olarak değişiklikler göstermektedir (İSO, 2002: 86). Yabancı sermayenin getirdiği olumlu argümanlar arasında sayılan teknoloji, ancak Türk sanayisi bu teknolojiden yararlandığı takdirde avantaj olarak nitelendirilebilir.

ÇUŞ'lar tarafından gerek Türkiye'ye gelen uzmanlarla gerekse ülkeden görev veya eğitim amacıyla farklı ülkelere gönderilen Türk personeli ile Türkiye'de eğitilmiş personel sayısının nitelik ve nicelik bakımından artması da sağlanmaktadır (Hornfeld, 2001: 10).

3.8.4. İstihdama Etkisi

ÇUŞ'lar gerek üretim gerek dağıtım konularında dış yatırımlar yapmakta ve böylece müşterilere daha yakın olmaktadır. Bu durum şirketlerin değişik ülkelerde maliyet avantajlarından yararlanmasını sağlamaktadır. ÇUŞ'ların bu stratejisi, büyük pazarlara sahip olan gelişmekte olan ülkeler için yeni yatırımların tesisi ve yeni iş sahalarının meydana gelmesi bakımından önem arz etmektedir. ÇUŞ'ların istihdama katkısı faaliyetlerinin artışına ve yabancı sermaye yatırımlarının dünya çapında gelişmesine ve miktarına bağlıdır.

Gelişmekte olan ülkelere gelen yabancı sermaye ülkenin yetersiz olan sermaye açığını kapatmakta, ülkeyi borç riskinden kurtarmakta, yeni teknolojiler getirerek ihracat imkanlarını geliştirmekte ve iş idaresi ve yönetim anlayışlarını değiştirmektedir. Yabancı yatırımlarla birlikte gelen teknoloji ve bilgi birikimi istidama önemli katkılarda bulunmaktadır. Sanayileşmiş ülkelerde yeni işyerleri açılması dolayısıyla yeni istihdam olanakları sağlanması, mevcut işyerlerinin ÇUŞ'lar tarafından devir alınmasına tercih edilirken, gelişmekte olan ülkelere

emek yoğun üretim tekniklerinin kullanılması istihdam sorununun çözümü bakımından tercih edilmektedir (Türkan, 2005: 17).

Bu bağlamda gelişmekte olan ülkelerin yabancı sermaye yatırımlarından beklediği faydalardan biri de ülkede mevcut olan istihdam sorununun çözümüne yardımcı olmasıdır. Türkiye’de de gün geçtikçe artan bir işsizlik sorunu söz konusudur. Bu anlamda Türkiye’de de, yabancı sermaye yatırımlarından işsizlik sorununa yardımcı olması beklenmektedir.

Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğüne 1980-1999 yılları arasında 3.747 adet İzin ve Teşvik Belgesi verilmiş ve bu belgelerde öngörülen istihdam rakamı yaklaşık 500.000 kişi olmuştur. Bu rakamın içinde İzin ve Teşvik Belgesi olmayan yatırımcı firmalar, ticari şirketler, şube ve irtibat bürolarının istihdam yaptıkları kişiler yoktur (Cömert, 2000: 13).

İstanbul Sanayi Odası’nın Türkiye’de faaliyet gösteren 500 büyük firma verilerine göre, 1980 yılında 500 büyük firmanın yarattığı istihdam 538.325 kişidir. Bu toplam içinde yabancı sermayeli firmalar 33.673 kişiyi istihdam etmektedir. Yani yabancı sermayeli firmaların toplam istihdam içinde yarattıkları katkı %6.3 seviyesindedir. 1990 yılında 500 büyük firmanın yarattığı toplam istihdam 703.323 kişi, yabancı sermayeli şirketlerin istihdamı ise 95.208 kişi olmuştur. Bu dönemde yabancı sermayeli firmaların 500 büyük firma içinde yarattıkları istihdam oranı ise %13.5’e yükselmiştir. 2000 yılında ise 500 büyük firma içinde istihdam edilen kişi sayısı 558.288 kişi olurken, yabancı sermayeli firmalar 104.673 kişiyi istihdam etmişlerdir. 2000 yılında da 500 büyük firma içinde yabancı sermayeli firmaların istihdam düzeyindeki artışı devam etmiş ve oran %18.4’e yükselmiştir (İSO, 2002: 25).

Tablo 3.15: İstihdam Aktivitesi ve Yabancı Sermaye (2003)

Sermaye Sahipliği	500 Büyük Firma	500 Büyük Firma (Kamu Hariç)
Ortalama Çalışan Sayısı (Kişi)		
Kamu	121,848	773
Özel	322,640	316,419
Yabancı	74,068	74,068
Toplam	518,556	391,260
Ortalama Çalışan Sayısı (Yüzde Dağılım)		
Kamu	23,5	0,2
Özel	62,2	80,9
Yabancı	14,3	18,9
Toplam	100,0	100,0

Kaynak: TÜRKAN Ercan, *Türkiye’de Ekonomik Aktivite İçinde Yabancı Sermaye Payı*, T.C. Merkez Bankası, 2005: 18.

Tabloda da görüldüğü gibi son yıllarda 500 büyük firmada ücretle çalışanların sayısı 519.000 kişi civarındadır. Bunların 121,848’ni kamu personeli, 322,640’ni özel sektör personeli, 74,068’ni ise yabancı personelden oluşmaktadır. 500 büyük firmada toplam istihdamın kamu payına düşen kısmı %23,5, özel sermayenin istihdam payı %62,2, yabancı sermayenin payı ise %14,3’tür. Bu oranlar yabancı sermayeli firmaların daha teknoloji yoğun işletmeler olduğunu ve istihdama katkılarının kamuya ve özel yerli firmalara göre daha düşük olduğunu göstermektedir.

Yabancı sermayeli şirketler, 500 büyük şirket ortalamasına göre sermaye yoğun teknolojileri kullanmakta dolayısıyla istihdama diğer şirketlerden daha az katkıda bulunmaktadırlar. Bunun yanında yabancı sermayeli firmalar gelişmekte olan ülkelerde yatırım yaptıklarında, bu ülkelerde bulunan ucuz işgücünden faydalanmak için emek yoğun alanlarda da yatırım yapabilmektedirler. Bu durumda kullanılacak emek miktarı artacağı için istihdama olumlu katkılarda da bulunabilmektedirler (Cömert, 2000: 14).

Türkiye’nin de fırsatları iyi değerlendirip, yeterli miktarda yabancı sermaye çekebilmesi durumunda işsizlik probleminin çözümünde önemli mesafeler kat edebileceği düşünülmektedir.

3.8.5. Tasarrufa Etkisi

1980'li yıllarda liberalleşme uygulamalarının başlamasıyla beraber, gelişmekte olan ülkelere yönelen yabancı fonlarda büyük artışlar gözlenmiştir. Bu artışlarda bazı faktörler etkili olmuştur. Bunlar; gelişmekte olan ülkelerde (GOÜ) gerçekleştirilen makroekonomik reformların sonucu yaratılan olumlu ekonomik ortam ve gelişmiş ülkelerdeki faiz ve getiri oranlarındaki düşüştür.

Türkiye'nin de içinde bulunduğu GOÜ'e yönelik sermaye hareketlerindeki artışlar, ülkelerin makroekonomik yapıları üzerinde olumlu veya olumsuz etkiler yaratmıştır. Ülkeye fiziki yatırım şeklinde giren doğrudan yabancı yatırımlar beraberinde teknoloji ve yönetim becerisini de getirebilmekte, ayrıca sermaye birikimini, rekabeti, ürün çeşitlerini ve kalitesini artırabilmektedir. Ancak son yıllarda bu ülkelere yönelik yabancı sermaye yatırımları içerisinde kısa vadeli fonlar önemli bir oran teşkil etmiştir. Bu kısa vadeli fonlar ilgili ülkelerde enflasyonist baskı yaratabilmekte, döviz kurlarının aşırı değerlenmesine yol açarak cari işlemler açığına neden olabilmekte ve ayrıca yurtiçi yatırım ve tasarruflar üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir. (Kar vd., 2004: 10).

Ülke ekonomilerinin istikrarlı bir büyüme oranına ulaşmak için ihtiyaç duydukları yatırımların kaynağı tasarruflardır. Tasarrufları belirleyen unsur ise gelir seviyesidir. GOÜ'de tasarruf hacmi az olduğu için yatırımlarda az, yatırımlar az olduğu için kişi başına düşen milli gelirden az, milli gelir az olduğu için tasarruf hacminin de az olduğu görüşü hakimdir. Dolayısıyla GOÜ'in dış kaynak olmadan kalkınamayacakları düşünülmektedir. Son yıllarda GOÜ'e bakıldığında dış finansman taleplerinin giderek arttığı görülmektedir. (Yılmaz, 1994: 102).

Günümüzde dış finansman kaynaklarının yurtiçi tasarruflara katkısına ilişkin görüşlere göre, yabancı kaynaklar yurtiçi tasarruflara katkıda bulunmaktadır. Çünkü, yabancı sermaye, bir ülkenin mevcut kaynaklarının toplam arzında bir artış yaratmakta ve böylece uzun vadede yurtiçi harcamaları artırmaktadır. Dolayısıyla yurtiçi tasarruflar üzerinde pozitif bir etki meydana getirebilmektedir. Diğer bir görüşe göre ise, yurtiçi kaynaklara ilave edilen herhangi bir kaynağın yatırımlardan çok tüketime gideceğini ve böyle bir durumda özel ve kamu kesimindeki tüketimi artırmak için kullanılacak dış kaynakların yurtiçi tasarruflarda bir artış yaratmayacağıdır.

GOÜ'ler için, yabancı tasarrufların yurtiçi tasarruf açığını kapatmadığı, bu tasarrufların yatırım ve büyüme için ek bir kaynak yaratmadığı ve yabancı tasarrufların tüketimi ve dışarıya kaynak transferini artırdığı ileri sürülmektedir. Bu ülkelerde yabancı sermaye girişlerinin artışıyla ortaya çıkan borç yükü, yurtiçi tasarrufların önemli bir oranının yatırımlara dönüşmeden yurtdışına aktarılmak için kullanılmasına neden olabilmektedir (Kar vd.,2004: 11).

Türkiye ekonomisine bakıldığında, sermaye hareketlerinin serbestleşmesiyle beraber ülkeye giren yabancı sermaye miktarındaki artışın, tasarruf eğilimlerinde herhangi bir artış yaratmadığı, hatta bir miktar azalışa yol açtığı dahi söylenebilir.

Türkiye'de tasarruf oranlarındaki azalışın en büyük nedeni kamu tasarruflarında meydana gelen azalmadır. Sürekli olan bütçe açıkları, reel faizleri yükselterek borcu borçla ikame etme sürecini başlatmış ve kamu açıklarını daha da artırmıştır. Ve bu durum kamu tasarruflarının azalmasına neden olmuştur.

3.9. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülke Ekonomileri Üzerine Etkilerine Dair Yapılan Bazı Ekonometrik Çalışmaların Sonuçları

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülke ekonomileri üzerindeki etkilerine dair fazla sayıda çalışma yapılmıştır. Ve bu çalışmaların sonuçları birbirinden farklı çıkmıştır. Örneğin Türkiye'de yapılan bazı çalışmaların sonuçları şöyledir; Uysal'ın yaptığı çalışmaya göre İhracat, Çalışır'ın yaptığı çalışmaya göre ise piyasa büyüklüğü ve yurtiçi tasarruflar doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını olumlu yönde etkilemiştir. Akın'ın yaptığı çalışmaya göre ise doğrudan yabancı sermaye yatırımları büyüme ve verimliliğe fazla olmasa da katkıda bulunmuştur. Eren'in yaptığı çalışmaya göre ise enflasyonun doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını olumsuz yönde etkilediği görülmüştür.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının farklı ülke ekonomileri üzerinde yaptığı etkileri inceleyen çalışmalardan biri olan Altomonte'nin (2000) yaptığı çalışmada 1989-1996 döneminde 10 farklı Orta ve Doğu Avrupa ülkesi incelenmiştir. Çalışmada, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının belirleyenleri olarak; ev sahibi ülkedeki piyasa büyüklüğü, yerel tüketicilerin potansiyel talepleri, pazarlar arasındaki coğrafi uzaklık ve işgücü maliyetleri gibi faktörlerin yanısıra ev sahibi ülkedeki yasal düzenlemelerde incelenmiştir. Modelin sonucunda coğrafi uzaklıkların yabancı sermaye yatırımları

üzerine çok fazla etki yapmadığı ve bunun yanında düşük ücretlerin yabancı sermaye yatırımlarını pozitif yönde etkilediği görülmüştür. Ayrıca serbestleşme hareketleriyle birlikte yabancı yatırımlarında artış gerçekleşmiştir.

Sun, Tong ve Yu (2002) tarafından yapılan çalışmada ise, 1986-1998 döneminde Çin'deki bazı bölgeler incelenmiştir. Çalışmanın amacı, kullanılan değişkenlerin, gelişmekte olan bir ülkenin yerleşim bölgelerinde doğrudan dış yatırımların dağılımı açısından önemli olup olmadıklarını incelemektir. Modelde kullanılan değişkenler, piyasa büyüklüğü, altyapı imkanları, endüstrileşme seviyesi, işgücünün kalitesi, işgücünün maliyeti, açıklık derecesi ve ülke riskidir. Modelin sonucunda piyasa büyüklüğü, yüksek işgücü kalitesi ve iyi bir altyapının doğrudan dış yatırımları olumlu yönde etkilediği görülmüştür. Bunun yanında yüksek işgücü maliyeti, yüksek risk seviyesi ve açıklık derecesinin yüksek olmasının doğrudan dış yatırımları olumsuz etkilediği görülmüştür.

Lucas (1993) tarafından yapılan çalışmada, 1960-1987 döneminde Güney ve Güneydoğu Asya ülkesi olan yedi ülke karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Çalışmanın amacı, doğrudan dış yatırımlar ile piyasa büyüklüğü arasındaki ilişkinin araştırılmasıdır. Modelde piyasa büyüklüğü, yurtiçi yatırımlar, ihracat kapasitesi ve işgücü maliyeti gibi değişkenler kullanılmıştır. Modelde piyasa büyüklüğü ve ihracat kapasitesinin doğrudan dış yatırımları olumlu etkilediği görülmüştür. Bunun yanında ihracat kapasitesinin doğrudan yatırımlar üzerinde piyasa büyüklüğünden daha etkili olduğu görülmüştür.

Coughlin ve Segev (2000) tarafından yapılan çalışmada, Çin'in 1990-1997 döneminde doğrudan dış yatırımları çekmede önem taşıyan bölgesel özellikleri araştırılmıştır. Modelde kullanılan değişkenler bölge büyüklüğü, emek piyasası ve ulaşım altyapısıdır. Modelde bölge büyüklüğünün doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını olumlu yönde etkilediği görülmüştür. Bunun yanında ücretlerin ve ulaşım altyapısının doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkilemediği görülmüştür.

Uysal (2003) tarafından yapılan çalışmada, 1980 sonrasında Türkiye'de finansal serbestleşme ve gümrük birliğinin doğrudan yabancı sermaye girişleri üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Dönem olarak 1987-2000 dönemi incelenmiştir. Serbestleşme politikalarının doğrudan yabancı sermaye girişleri üzerindeki etkilerini görebilmek için oluşturulan modelde büyüme, döviz kuru, ihracat, enflasyon oranı gibi değişkenler

kullanılmıştır. Modelde ihracatın doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını olumlu yönde, enflasyon ve reel faizlerin ise negatif yönde etkilediği görülmüştür. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde reel kurun ve büyüme oranının ise istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi görülmemiştir. Dolayısıyla yapılan regresyon analizi sonucunda ekonominin bütününe etkileyen reel büyüklüklerden sadece ihracatın doğrudan yabancı sermaye girişleri üzerinde olumlu etkisi olduğu ortaya çıkmıştır.

Akın (1998) tarafından yapılan çalışmada ise, yatırım-büyüme ilişkisi esas alınarak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının büyüme üzerine etkisi analiz edilmiştir. Bu çalışmada 1965-1995 dönemi incelenmiştir. Modelde yurtiçi sermaye stoku, GSYİH, istihdam, dış ticaret haddi ve toplam dış borç stoku değişkenleri kullanılmıştır. Modele göre, doğrudan yabancı sermaye yatırımları büyümeye ve verimliliğe çok büyük olmasa da bir katkıda bulunmuştur. Bu döneme ait emek verimliliğinin de ekonomik büyümeyi etkileyen bir faktör olduğu görülmüştür. Bunun yanında yurtiçi sermaye stokunun büyümeye katkısının zamanla gerilediği görülmüştür.

Büyükağaoğlu (2003) tarafından yapılan çalışmanın amacı, Türkiye'nin bir yatırım yeri olarak tercih edilmesini sağlayan faktörleri araştırmak ve Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları açısından hangi belirleyicilerin önemi olduğunu saptamak olmuştur. Bu çalışmada 1985-2001 dönemi incelenmiştir. Modelde kullanılan değişkenler piyasa büyüklüğü, altyapı imkanları, endüstrileşme seviyesi, işgücünün kalitesi, işgücünün maliyeti, bilimsel araştırmaların yapılma seviyesi, açıklık derecesi ve ülke riskidir. Modele göre, Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları için önemli olan belirleyiciler sırasıyla piyasa büyüklüğü ve yurtiçi tasarruflar olarak belirlenmiştir.

Eren (1995) tarafından yapılan çalışmanın amacı ise, Türkiye'de 1968-1993 yılları arasında gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının hangi değişkenlerden etkilendiğini saptayabilmektedir. Modelde kullanılan değişkenler, gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye yatırımları, GSMH, reel döviz kuru, enflasyon oranı, altın ve döviz rezervleri, borç-servis oranı, işçi ücretleri ve grevlerdir. Modelden çıkan sonuca göre, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen önemli değişkenler GSMH, altın ve döviz rezervleri, işçi ücretleri ve döviz kurudur. Borç-servis oranı ve

grevler diğerleri kadar önemli değildir. Bunun yanında enflasyon oranının doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen önemli bir değişken olmadığı da gözlenmiştir.

SONUÇ

Küreselleşme, dünyada ekonomik ve sosyal yönden meydana gelen bir dizi değişimin doğal sonucu olarak ortaya çıkan bir süreçtir. Özellikle 1980'li yıllarda Doğu Bloğunun yıkılması ve soğuk savaş döneminin sona ermesiyle beraber bu bölgedeki ülkelerde piyasa ekonomisine geçiş süreci başlamış ve küreselleşme süreci hız kazanmıştır. 1980'li yıllar, ülkelerin küresel dünyaya ayak uydurmak için gerekli ekonomik düzenlemeleri yaptığı bir dönem olmuştur. Dünyada birçok ülke, uluslararası mal ve sermaye hareketlerinin üzerindeki kısıtlamaları azaltmaya çalışmıştır. Böylece ekonomik anlamda ülkelerin büyük bir kısmı birbirleriyle bütünleşmeye başlamıştır.

Sermaye hareketleri üzerindeki kontrollerin gevşetilmesi, üretimin uluslararası düzeyde yapılması dünya genelinde yaşanan finansal serbestleşme politikaları, yeni haberleşme ve bilgisayar teknolojisi finansal alanda serbestleşmenin gelişmesinde çok önemli rol oynamıştır. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmek için artan dış kaynak gereksinimi, gelişmiş ülkelerdeki yatırımcıları geliştirmekte olan ülkelerdeki cazip yatırım imkanlarını değerlendirmeye yönlendirmiş ve geliştirmekte olan ülkelere yönelik sermaye hareketleri gittikçe artmıştır.

Finansal faaliyetlerin küreselleşmesi bağlamında ortaya çıkan sermaye hareketleri portföy yatırımları ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Portföy yatırımları, geliştirmekte olan ülkelerin finansman ihtiyaçlarının karşılanması açısından yarar sağlamakla birlikte, genellikle kısa vadeli olma özellikleri ile bu ülkelerde istikrarsızlık da yaratabilmektedirler. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ise, sermaye ile birlikte yönetim becerisi, yeni teknoloji transferi sağlaması, pazarlama ve istihdam olanaklarını artırması nedeniyle, tasarruf açığı olan ve teknolojik bakımdan geri kalmış ülkelerin kalkınmasında önemli işlevlere sahiptir.

Gelişmekte olan ülkeler, Çok Uluslu Şirketlerin gerçekleştirdiği doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına geçmişte hep şüpheyle yaklaşmışlardır. Bu ülkeler yabancı sermaye yatırımlara kısıtlı ölçüde izin vermiş ve bu yatırımlardan yeterince yararlanamamışlardır. Fakat Doğu Bloğunun yıkılmasıyla beraber geliştirmekte olan

lkeler arasında yabancı sermaye yatırımlarını çekme konusunda bir rekabet başlamıştır. Ve bu ülkeler yabancı sermayeyi kendi ülkelerine çekebilmek için çeşitli teşvik programları uygulamaya başlamışlardır.

Yabancı sermaye yatırımlarının geldikleri ülkede en çok dikkat ettikleri husus ekonomik ve siyasi istikrarın varlığıdır. Yabancı sermaye açısından ekonomik ve siyasi istikrarın olmadığı ülkeler cazip görülmemektedir. Yabancı sermaye, hızlı ve istikrarlı bir şekilde büyüyen, yatırımlarda karlılık oranlarının yüksek olduğu, eğitilmiş işgücünün fazla olduğu, bürokratik işlemlerin basit olduğu ve fiziki altyapının yeterli olduğu ekonomileri tercih etmektedirler.

Yabancı sermaye bir ülkeye gelirken sahip olduğu teknolojiyi de beraberinde getirmektedir. Bu, gelişmekte olan ülkeler açısından büyük bir avantaj sağlamaktadır. Ayrıca, yabancı sermaye geldiği ülkede rekabeti artırmakta, istihdam sorununa yaratacağı iş olanakları ile çözüm bulabilmekte ve ekonomiye hareketlilik kazandırmaktadır. Bunun yanında yabancı sermaye bir ülkeye gelirken beraberinde bazı olumsuzlukları da getirebilmektedir. Örneğin; yabancı sermaye ana sektörleri ele geçirerek ekonomiyi denetimi altına alabilmektedir. Ayrıca yabancı sermayeli şirketler sahip oldukları sermaye, ileri teknoloji ve yöneticilik bilgisi sayesinde küçük yerli şirketler karşısında haksız rekabet üstünlüğü de sağlamaktadırlar.

Yabancı sermaye yatırımları gelişmekte olan ülkelerin kalkınması açısından önemli bir finansman aracı olarak görülmektedir. Yabancı sermaye yatırımlarından yeterli ölçüde yararlanmak isteyen ülkeler bünyelerinde gerekli düzenlemeleri yapmalı ve yabancı sermayeyi ülkelerine çekebilmek için gerekli teşvikleri sağlamalıdır. Türkiye’de gelişmekte olan bir ülke olarak yabancı sermayeye kapılarını açmıştır. Türkiye’ye yabancı sermaye girişi 1980’li yıllara kadar oldukça düşük düzeylerde gerçekleşmiş, 1980’li yıllardan sonra ise artış göstermiştir.

Türkiye’de 1947, 1950, 1951, 1954, 1980, 1986, 1992, 1995 ve son olarak 2003 yılı olmak üzere yabancı sermaye mevzuatı ile ilgili birçok yasal düzenleme gerçekleştirilmiştir. Yabancı sermaye ile ilgili yapılan düzenlemeler, oldukça liberal olmasına rağmen, nüfus artışı ve büyüyen ekonomisi dikkate alındığında Türkiye’deki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını istenilen düzeyde artıramamıştır. 1954 yılında yürürlüğe giren Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası dönemin en liberal yasası olmasına rağmen beklenen gelişmeleri sağlayamamıştır.

Bu dönemde ekonomik koşulların yetersizliği, bürokratik engeller, yabancı sermayeye şüpheyle yaklaşılması ve bu konuda isteksiz davranılması yabancı sermayeyi çekme konusunda önemli sorunlar olarak gündeme gelmiştir.

1980'li yıllardan sonra yabancı sermaye girişlerinde artış meydana gelmiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri 1980 yılında Ekonomik İstikrar Kararları'nın alınmasıyla beraber Türkiye'nin dışı açık bir politika izlemeye başlaması ve ülkede politik ve ekonomik istikrarın yeniden sağlanması ile yabancı sermayeye karşı uygulanan politikaların güven vermesi olmuştur. 1980-2005 döneminde Türkiye'de yabancı sermaye girişlerinde artış meydana gelmiştir. Buna rağmen Türkiye diğer ülkelerle karşılaştırıldığında yabancı sermaye girişlerinin yetersiz kaldığı görülmektedir. Türkiye'de yabancı sermaye girişlerinin yetersiz kalmasında birçok etkenin varlığı söz konusudur. Bunların başında ekonomik ve siyasal istikrarsızlık gelmektedir. Alınan ekonomik kararların tam olarak uygulanamaması ve değişikliğe uğraması yabancı sermayenin uzun vadeli planlar yapmasına engel olmaktadır. Ayrıca haksız rekabet koşulları, insan hakları konusunda Türkiye'nin uluslararası alandaki imajı, yabancıların istihdam edilmesindeki güçlükler ve uygulamada karşılaşılan bürokratik işlemler gibi sorunlar yabancı sermaye girişlerini engelleyen unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Bunun yanında ülkedeki istikrarsız büyüme oranları, kapatılmayan bütçe açıkları, ülkedeki vergi ve ticaret mevzuatının liberal olarak hazırlanmış yabancı sermaye mevzuatına ayak uyduramamasından kaynaklanan sorunlar, Türkiye'nin yabancı sermaye için cazip bir ülke konumuna gelmesini engellemiştir.

Türkiye yabancı sermaye konusunda birçok olumsuzluğa sahip olmakla beraber, yabancı sermayeyi çekme konusunda önemli üstünlüklere de sahiptir. Bunlardan ilki Türkiye'nin coğrafi konum olarak önemli bir noktada bulunmasıdır. Bunun yanında Türkiye, büyüme potansiyeli yüksek olan bir ülkedir. Artan nüfusu ve alım gücü ile yabancı sermaye yatırımları için büyük bir pazar oluşturmaktadır. Türkiye ayrıca, eğitilmiş işgücü açısından yabancı sermayenin isteklerini karşılayabilecek potansiyele de sahiptir. Aynı zamanda AB ile 1996 yılında Gümrük Birliği anlaşmasını imzalayan Türkiye bu ülkelerle yakınlaşma fırsatını yakalamıştır. Bunun yanında 3 Ekim 2005 tarihi itibarıyla tam üyelik müzakerelerine başlayan Türkiye, yabancı sermaye için oldukça önemli avantajlara sahip bir ülke olmuştur.

Türkiye sahip olduğu potansiyeli harekete geçirebilmek için ilk önce ekonomik ve siyasi alanda gereken önlemleri almalıdır. Özellikle ekonomik istikrar açısından bütçe açıklarının kapatılması, dış borç yükünün azaltılması, enflasyonun aşağılara çekilmesi ve istikrarlı bir büyüme ortamının sağlanması gerekmektedir. Ekonomik kararların tutarlı ve uzun dönemli olması da yabancı sermaye için önem arz etmektedir. Ayrıca kayıt dışı faaliyetlerin kayıt altına alınarak haksız rekabetin ortadan kaldırılması, bürokratik işlemlerin mümkün olduğunca azaltılması, hukuk sisteminin işleyişinin hızlandırılması, yabancı yatırımcılarla ortak girişimlerin desteklenmesi ve vergi mevzuatında değişiklik yapılarak çifte vergilendirmenin önlenmesi gerekmektedir. Türkiye de gereken bu önlemleri aldığı ve uygulamaya koyduğu ölçüde yabancı sermaye yatırımlarından yeterli ölçüde yararlanabilecektir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

AKDIŞ Muhammet, 1988, **Dünya’da ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler**, YASED Yayınları, İstanbul

AKIN Fethullah, 1998, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye Örneği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara

ALPAR Cem, 1988, **Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma**, Turan Kitabevi, Ankara,

ASLAN Nurdan, 1997, **Uluslararası Özel Sermaye Akımları, Portföy Yatırımları ve Sıcak Para Hareketleri**, Türkmen Kitabevi, İstanbul

BAYRAKTAR Fulya, 2003, **Dünya’da ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Araştırma Müdürlüğü, Ankara,

BENDE NABENDE Anthony, 2002, **Globalisation, FDI, Regional Integration and Sustainable Development, Theory, Evidence and Policy**, Ashgate Publishing Ltd, England,

BOZKURT Ünal, 1985, **Ekonomide Yabancı Sermayenin Yeri ve Önemi**, Yased Yayınları, No:20, İstanbul,

BÜYÜKAĞAOĞLU Şeniz, 2003, **Doğrudan Dış Yatırımların Belirleyenleri ve Türkiye Üzerine Amprik Bir Çalışma**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir

DPT, 2000a, **Küreselleşme**, 8.BYKP, ÖİK Raporu, DPT Yayını, Yayın No:2544, Ankara

DPT, 2000b, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, 8.BYKP, Yayın No: DPT: 2514-ÖİK: 532, Ankara

DPT, 2005, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Ankara, Ağustos

DUNN Robert M., INGRAM James J., 1996, **International Economics**, Fourth Edition, JohnWiley&Sons Inc., USA

EFE Birol, 2002, **Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Analizi: İzmir Örneği**, İzmir Ticaret Odası, Yayın No: 120, İzmir,

EKİN Nusret, 1999, **Küreselleşme ve Gümrük Birliği**, İTO Yayını, Yayın No: 1999-47, İstanbul

EKİN Uğur, 1999, **Uluslararası Ticarete Tahkim Prosedürü**, DPT Yayını, Ankara

EMEK Uğur, 2002, **Değişiklikler İle Yap-İşlet-Devret (YİD), Yap-İlet (Yİ) ve Kamu Hizmeti İmtiyazı Mevzuatı**, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, DPT, Kasım

EREN Adalet, 1995, **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarını Belirleyen Faktörler ve Ekonometrik Yaklaşım**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara

EROĞLU Ömer, ALBENİ Mesut, 2003, **Küreselleşme, Ekonomik Krizler ve Türkiye**, Bilim Kitabevi, Isparta

ERTÜRK Emin, 2002, **Uluslararası İktisadi Birleşmeler**, Vipaş A.Ş., Yayın No: 75, Bursa

FİAS, 2001, **Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Ortamı Analizi ve Yatırımın Önündeki İdari Engeller Raporu**, FİAS Yayını, İstanbul, Şubat

GÜNDAY Metin, 2001, **Uluslararası Tahkim Alanında Türkiye’de Gerçekleştirilen Yasal Düzenlemeler**, T.C Merkez Bankası İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü, Ankara, Şubat

HARMANCI Mehmet, 2004, **Çok Uluslu Şirketler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Ankara, Mart

HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, **Yabancı Sermaye İstatistikleri**, (<http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser.htm>), Ankara, 10.06.2004

HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, **Yabancı Sermaye İstatistikleri**, (<http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser.htm>), Ankara, 10.06.2005

HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, 2004, **Doğrudan Yabancı Yatırım Raporu**, Ankara

HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, 2005, **Doğrudan Yabancı Yatırım Raporu**, Ankara

HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, (1980-2001) **Ekonomik Göstergeler**, Hazine İstatistikleri, Ankara

HIRST Paul, THOMPSON Grahame, 2003, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Dost Kitabevi, Ankara

İSO, 2002, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Türkiye, Durum Tespiti ve Stratejik Plan**, İSO Yayını, İstanbul

KARLUK Rıdvan, 1983, **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İTO Ekonomik Yayınlar Dizisi, No:13, İstanbul

KARLUK Rıdvan, 2002, **Uluslararası Ekonomi**, Turhan Kitabevi, Ankara

MANİSALI Erol, 1982, **Gelişme Ekonomisi**, Ar Yayın Dağıtım, 3.Baskı, İstanbul

ONGUN Tuba, 1998, **Yabancı Sermayenin Doğrudan Yatırımları, Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz**, Turhan Kitabevi, Ankara

ORMANOĞLU Burhan, 2004, **Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Uyuşmazlıkların Çözümünde Uluslararası Tahkim**, Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, Ankara, Mart

RUGMAN Alan, 2000, **Globalleşmenin Sonu**, Radikal Bir Globalleşme Analizi, Mediacat Kitapları, Ankara

SARIASLAN Halil, 1998, **KİT'ler ve Özelleştirme, Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz**, Turhan Kitabevi, Ankara, ss.299-317

SEYİDOĞLU Halil, 2003a, **Uluslararası İktisat**, Güzem Yayınları, İstanbul

SEYİDOĞLU Halil, 2003b, **Uluslararası Finans**, Güzem Can Yayınları, İstanbul

SEYİDOĞLU Halil, 2003c, **Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük**, İstanbul

TEZEL Yahya Sezai, 2002, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul

TOPRAK Metin, DEMİR Ömer, vd., 2001, **Küreselleşen Dünya'da Türkiye Ekonomisi**, Siyasal Kitabevi, Ankara

TÜRKAN Ercan, 2005, **Türkiye'de Ekonomik Aktivite İçinde Yabancı Sermaye Payı**, T.C. Merkez Bankası Yayını, Ankara

TÜRKER KAYA Yasemin, 1998, **Sermaye Hareketleri ve Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Modellenmesi: Türkiye Örneği**, DPT-Uzmanlık Tezleri, Ağustos

UNCTAD, 2002, **World Investment Report**, New York

UNCTAD, 2005, **World Investment Report**, New York

UYSAL İsa, 2003, **Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Türkiye Açısından Doğrudan Yabancı Yatırımların Analizi ve Değerlendirilmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Akara

WORLD BANK, 1999, **World Development Indicators**

YASED, 1988, **Dünya’da ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler**, YASED Yayınları, İstanbul

YASED, 2005, **Yabancı Yatırımların Yeni Gözdesi: Fırsatlar Ülkesi Türkiye**, YASED Raporu, Ankara

YILDIRIM Nuri, 1988, **Çok Uluslu Şirketler**, Cem Yayını, İstanbul

YILMAZ, Kamil, 2006, **Türkiye İçin Doğrudan Yabancı Yatırım Stratejisine Doğru**, YASED Yabancı Yatırım Raporu, Ankara

MAKALELER

ADANUR AKLAN Nejla, 1997, “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları”, **Dış Ticaret Dergisi**, Yıl:2, Sayı:6, Temmuz, ss.30-38

AKTAN Coşkun Can, ŞEN Hüseyin, 1999, “Globalleşme, Ekonomik Kriz ve Türkiye”, **TOSYÖV Yayınları**, Ankara, ss.104-120

AKTÜRK Songül, 2001, “İşgücünün Küreselleşmesi”, **İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt:3, S:2, ss.10-18

ALTOMONTE Carlos, 2000, “Economic Determinants and Institutional Frameworks: FDI in Economies in Transition”, **Transnational Corporations**, 9(2), ss.76-99

ASOMEDYA, 1999, **Yabancı Doğrudan Yatırımlar ve Çok Uluslu Şirketler**, Temmuz, ss.26-40

BENK Serkan, 2004, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Vergisel Teşvikler”, **İş Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt:6, Sayı:1, ss.15-25

BOSUT Levent, 2004, “Foreign Direct Investment in Turkey-Mergers&Acquisitions and Private Equity”, **PDF Corporate Finance**, ss.81-94

BOZKURT Veysel, 2000, “Küreselleşme: Kavram Gelişim ve Yaklaşımlar”, **İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt:2, S:1, ss.10-25

BÜLBÜL Duran, 2004, “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Seyri”, **Yaklaşım(Aylık Dergi)**, Yıl:12, Sayı:140, Ağustos, ss.179-186

COUGHLIN Cletus, SEGEV Eran, 2000, “FDI in China: A Spatial Econometric Study”, **Blackwell Publishers Ltd.**, ss.1-23

CÖMERT Faruk, 1998, “Yabancı Sermayenin Dünü, Bugünü ve Geleceği”, **Hazine Dergisi**, S:12, Ekim, ss.1-23

CÖMERT Faruk, 2000, “İstihdam Sorunu ve Yabancı Sermaye”, **Hazine Dergisi**, Sayı:13, Ocak, ss.1-25

ÇALIŞKAN Özgür, 2002, “Dünya Yatırım Raporu-2002 Çerçevesinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Değerlendirmeler”, **DPT Yayınları**, Ankara

DOLLAR David, KRAAY Aart, 2002, “Globalleşme ve Refahın Yayılması”, **Liberal Düşünce**, Yıl:7, Sayı:27, ss.60-70

DEMİR Gülten, 2001, “Küreselleşme Üzerine”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, S:56(1), Ankara, Ocak-Mart, ss.74-102

DEMİRCAN Hayrettin, 2003, “Dünya’da ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri”, **Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi Kitapları**, Mart, ss.29-35

DEVİRİM Fevzi, 2001, “Küreselleşen Krizler ve Türkiye”, **Yeni Türkiye**, Ekonomik Kriz Özel Sayısı II, Yıl:7, Sayı:42, Kasım-Aralık, ss.930-940

DİNÇER Oğuzhan, “Çok Taraflı Yatırım Anlaşması Üzerine Bir Değerlendirme”, (<http://www.ceterisparibus.net/dunya/genel.htm>), 5.12.2006

DURUSOY Serap, 2000, “Finansal Liberalleşmenin Sorgulanmasının Nedenleri”, **Dış Ticaret Dergisi**, Y:5, S:18, İstanbul, ss.15-18

EMİL Dilek, 2003, “Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze İzlenen Yabancı Sermaye Politikaları”, **Hazine Dergisi**, Cumhuriyetin 80.Yılı Özel Sayısı, Aralık, ss.113-123

(<http://www.enerji.gov.tr/05.12.2006>)

ERBAY Yusuf, 1996, “Küresel İşletmelerin Yönetimi ve Türk İşletmelerinin Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Faaliyetleri”, **İç İşleri Bakanlığı Yayını**, Yayın No: 4461, Ankara, ss.5-10

ESEN Oğuz, 1997, “Finansal Piyasaların Küreselleşmesi ve Sermaye Kontrolleri”, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Levent Sanin Özel Sayısı, Cilt:8, S:27, ss.31-43

GENÇLER Ayhan, 2003, “Küreselleşme, Çok Uluslu Şirketler ve Sendikalar”, **İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt:5, Sayı:2, ss.8-15

GİRAY Filiz, “Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI) ve Alternatif Öneriler Üzerine Bir Değerlendirme”, **Mülkiye**, Cilt:17, Sayı: 240,ss.135-160

GÖKAL İsmail, 1997,“Globalleşme”, **Dış Ticaret Dergisi**, Y.2, S.7, Ekim, ss.25-33

GÜÇLÜ Sami, 2001, AK Mehmet, “Türkiye’nin Küreselleşme Süreci ve Ekonomik Krizler”, **Yeni Türkiye**, Ekonomik Kriz Özel Sayısı II, Y.7, S.42, Kasım-Aralık, ss.912-926

GÜNDOĞAN Naci, 2002, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İstihdam Üzerine Etkileri”, **Hazine Dergisi**, S.14, Ocak-Nisan, ss.19-33

HORNFELD Arnold, 2001, “Türkiye’nin Geleceğinde Yabancı Sermayenin Etkileri”, **Mercek Dergisi**, S:22, Nisan, s.6-12

İKV, “Tahkim”, (<http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php>), 10.11.2006

İRBEÇ Yusuf Ziya, 1999, “Türkiye’de Yabancı Sermaye Politikaları ve Yatırımlarda Görülen Gelişme Eğilimleri”, **Yeni Türkiye**, Türk Ekonomisi Özel Sayısı II, Yıl:5, Sayı.28, Temmuz-Ağustos, ss.577-581

KAR Muhsin, KARA M. Akif, 2004, “Türkiye’de Sermaye Hareketlerinin Makro Ekonomik Etkileri”, **KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:1(1), ss.1-3

KARACASULU Nilüfer, 2004, “Uluslararası Teknoloji Transfer Süreci ve Yöntemleri”, **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 20, S.30, Ocak, ss. 9-14

KARALAR Rıdvan, 1989, “Sermayenin Evrenselleşmesi, ÇUŞ”, **Uluslararası İşletmecilik**, Eskişehir, ss.350-350

KAYALAR Tuncer, Doha Kalkınma Raundu: Tarım Dışı Ürünlerde Pazar Giriş Müzakereleri, (<http://turktrade.org.tr>), 10.04.2005

KÖKOCAK Abdülkadir, 1997, “Küreselleşmede İktisadi Boyut”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Yıl:34, Sayı.7, İstanbul, ss.25-30

LUCAS Robert, 1993, “On The Determinants of Direct Foreign Investment: Evidence fom East and Southeast Asia”, **World Development**, 21(3), ss.391-406

LOEWENDAHL Henry, LOEWENDAHL ERTUGAL Ebru, 2001, “Turkey’s Performance In Attracting Foreign Direct Investment”, **European Network Of Economic Policy Research Institutes**, Working Paper No:8, November, ss.1-40

MUTER Naci, ÖZDİL Tuncer, 2002, “Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu”, **Manas Üniversitesi Yayınları**, Mayıs, ss.239-253

NARULA, Rajneesh, DUNNING John H., 2000, “Industrial Development, Globalization and Multinational Enterprises: New Realities for Developing Countries”, **Oxford Development Studies**, Vol.28, No:2

ÖZ Ersan, 2001, “Globalleşme Nedir?”, **DTM Dış Ticaret Dergisi**, Yıl.6, Sayı.22, Temmuz, ss.97-105

ÖZALP İnan, 1998, “Çok Uluslu İşetmeler: Uluslararası Yaklaşım”, **Anadolu Üniversitesi Yayınları**, Eskişehir, ss.15-20

ÖZKIVRAK Özlem, DİLEYİCİ Dilek, 2001, “Globalleşme, Bölgeselleşme, Mega Rekabet ve Türkiye”, **Dış Ticaret Dergisi**, Yıl.6, Sayı.20, Ocak, ss.134-163

ÖZTÜRK Salih, 2003, “1980 Sonrası Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Piyasaların Gelişimi (Türkiye Örneği)”, **Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Analiz Dergisi**, Maltepe Üniversitesi Yayınları, Yayın No: (2003/2), İstanbul, ss.15-27

ÖZYAKIŞIR Deniz, 2006, “Ulus-Devletin ÇUŞ’larla İmtihanı”, **YARIN Dergisi**, Yıl:4, Sayı:47, Mart, s.22–24.

PRAKASH Loungani, RAZIN Assaf, “How Beneficial Is Foreign Direct Investment For Developing Countries?”, **Finance&Development**, Volume:38, Number:2, June 2001, (www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2001/06/loungani.htm), 06.12.2004

SAATÇIOĞLU Cem, “Doğrudan Dış Yatırımlar ve Türkiye”, (<http://www.ismmo.org.tr/docs/malicozum>), 06.06.2005

SABIR Hasan, 2001, “Ticaretin Küreselleşmesi Sürecinde Uluslararası Rekabet Sistemi İhtiyacı”, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:23-24, İstanbul, Ekim 2000-Mart, ss. 5-10

SANJAYA Lall, 1995, “Employment and Foreign Investment: Policy Options For Developing Countries”, **International Labour Review**, Volume: 134, No:4-5

SELİM Yılmaz, 1999, Millennium Round’un Toplumlardan Gizlenen Gerçek Yüzü, **Mali Çözüm Dergisi**, Sayı:49, ss. 19-25

SEYİDOĞLU Halil, 2003, “International Financial Crises, İMF-Crise Policies, Developing Countries, Turkey and The Transition Economies”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Yıl.4, Sayı.2

SUN Qian, TONG Wilson, YU Qiao, 2002, “Determinants of Foreign Direct Investment Across: China”, **Journal of International Money and Finance**, 54(2), ss.79-111

ŞAHİN Mehmet, GÜMÜŞ Murat, 2003, “Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye Açısından Küreselleşmenin Fırsat ve Tehditleri”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt:7, S.240, ss.117-133

ŞİMŞEK Birgül, 2000, “İşgücü Piyasalarının Küreselleşmesi ve Küresel İşgücü Piyasasında Ulusal İşgücü Piyasalarının Yeri”, **İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt:2, S:1, ss.19-25

ULUDAĞ İlhan, 1990, “Türkiye Ekonomisi”, **Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Yayını**, İstanbul, ss.38-42

UNCTAD SERIES, 1999, “Foreign Direct Investment and Development”, **United Nations, USA**

YALINPALA Jale, 1999, “Türkiye Ekonomisinde Yabancı Sermaye Yatırımlarının Niteliği”, **Marmara Üniversitesi Yayınları**, İstanbul, ss.494-499

YILDIRIR Hilal, 2003, “Yabancı Sermaye ve ABD’ye Yönelik Portföy Yatırımları”, **İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt:5, Sayı:2, ss.

YILMAZ Gaye, “Kuralsız Bir Dünyaya Doğru: Küreselleşme ve Yeni Dünya Düzeni”, (<http://www.almanak.net/index.php?>), 10.12.2006

YILMAZ Gaye, “MAI Anlaşması Yeniden Gündemde”, (<http://www.antimai.org/bn/maiyeniden.htm>), 11.12.2006

YILMAZ Sinan, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Tasarrufa Duyulan İhtiyacın Nedenleri”, **Hazine ve Dış Ticaret Dergisi**, Sayı:20, 1994, ss.97-113

ZENCİRKIRAN Mehmet, 2001, “Küreselleşme: Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, **İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt:3, Sayı:1, ss.4-10

ZENGİN Ahmet, 2003, “Türkiye Ekonomisi Açısından Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Bir Değerlendirme”, **İktisat, İşletme ve Finans**, Yıl:18, Sayı:203, ss.54-62

ÖZGEÇMİŞ

1977 yılında Kars ilinde doğdu.

1987 yılında Kars Gazi İlkokulu'nu bitirdi.

1993 yılında Kars Alpaslan Lisesini bitirdi.

2002 yılında Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü'nden mezun oldu.

2003 yılında Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü'nde göreve başladı.

2003 yılında Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans sınavını kazandı.

